

52

15
22
АФАНАСЬЕВ П. А., МУХИН Н. С., ЯМБАРЭТОВ И. Л.,
ОХОТНИКОВ Ян. Г., ИВАНОВ С. Д., ТОПОРОВ Н. А.

МАРИЙ ЙЫЛМЭ ТУНЭММЭ КНАГА

ТУНГАЛТЫШ ШКОЛЫН
4-ШЭ ТУШКАЖЛАН

н.о. 247

МОСКО

УЧПЭДГИЗ

1932

T
N
H

ΑΦΑΗ
ΟΧΟΤ

22 ~~МАДА~~
3-465

АФАНАСЬЙЭВ П. А., МУХИН Н. С., ЙАМБАРЭТОВ И. Л.,
ОХОТНИКОВ Йэм. Г., ИВАНОВ С. Д., ТОПОРОВ Н. А.

Н Мар. Л
3-465

МАРИЙ ЙЫЛМЭ ТУНЭММЭ КНАГА

ТҮНГАЛТЫШ ШКОЛЫН
4-шэ ТҮШКАЖЛАН

Инв. № 1833

Г.П.Б. в Лнгр.

Ц. 1933 г.

Акц № 226

У Ч П Э Д Г И З
МОСКО 1932

Ответ. редактор *Голубкин. Г.* Технич. редактор *Рожин В.* Книга слана в набор 17/X 1932 г. Подписано к печати 30/XII 1932 г. Учгиз № 322з. Уп. Главлита Б-27135. Зак. № 1342. Тираж 6000 экз. П. л. 12. Бумага 82×111 см., 59584 тип. знак. на 1 бум. л. Бум. листов 18000.

17-я типография треста „ПОЛИГРАФКНИГА“, Москва, Шлюзовая наб., 10.

че
че
ул
ле
ы
ш
мс
мс
ме
ку
ы
ш
йу
кн
тэ
пр
ве
на
нэ
во
го
ль
йб
пу
ма
ув
ы
ни
пр
мо
ак

ОНЧЫЛ МУТ.

ВКП (б) ЦК'ан 1931 ий 5 шэ сәнтъабырыштэ лукмо пунчалжэ школын тунг пашажлан „социализмым ыштышэ-влакым чыла могырымат шуко палышым, тэорийм илыш паша дэнэ ушэн моштышым йамдылмым“ шотла.

Социализмым ыштышэ-влаклан чыла наукымат чот палэн шогыман. Школышто тунэмме тунг науко коклаш ЦК ышкэ пунчалыштыжэ шочмо йылмымат пуртэн.

Лэнин туныктымо ваштарэш кайышэ, „школ пыта“ маншэ тэорий гыч лэкшэ проэктно—комплексный системэ шочмо йылмым моло тунэмме прэдмэт дэнэ лугаш тӧчыш. Шочмо йылмым лиймэ сэмын гына тунэм шогымо, шочмо йылмэ тунэммашым жапысэ паша-дэн пызырыктымэ тудым кӱлын тунэммашым волтэн шогыш. Шочмо йылмым школышто ойыотэмын тунэмман, тудын вэржэ посна лийман. Шочмо йылмым посна тунэммым моло прэдмэт дэнэ кыл йучыдэ, илыш дэчын ойырэн тунэммашкэ савырыман огыл, кылмэ тунэммаштэ налмэ палымашым илыш пашашкэ пуртэн мошташ туныктыман.

Тыгай шот дэнэ тидэ кнагатшэ пуртымо материал моло прэдмэт гычын, эн ончыч обществовэдчэский тэмэ гыч вичийаш план, социализм ыштымэ паша гыч, моло могырымат набылтын улыт.

Шочмо йылмэ тунэмме моло тунэммаш дэнэ пырльа тунэмшэ-влаклан кӱлэш моштымашым, марксиско лэнинский воспитаньым пуаш полшыжо манын, садэ учэбник сэрýmэ годым шоналтын.

Социализм ыштымаш талын кайымэ эл озанлыкымат, культурымат вийангда.

Экономикэ, тэхникэ, культууро кушмо, вийнымэ погэш йылмын вийнымыжат кӱлын шога. Класдымэ обществыш пуршаш годым вийан, лывыргэ йылмэ дэнэ ольэн моштымаш пашазэ дэнэ шэмэр крэсаньык кидыштэ лийман. Комунист партий ончыктэн толмо почэш класдымэ обществым ыштымаштэ, клас кокласэ кредалмаш вийнымаштэ, тэхникым тунэм сэнгымаштэ пролэтар йылмэ пусо лийман.

Йылмэ шотышто палымаш, кӱлэш моштымаш пумо пролэтар корно дэнэ кайыман.

Книга сэрýmэ годым чыла тидэ шотым ушыш налын, моштымына сэмын илышкэ пурташ тӧчышна, тидэ шот дэнэ ак ойлымаш-влакымат, лончылшаш пашамат пуртэн улынна.

Кузэ лэктын, шонымынам кузэ шуктэн улына, лудшо-влак туныктышо-влак тэ утларак палэн кэрыда.

Учебникыштэ улшо материалым программэ почэш посна раздэлым ыштэн пуртымо. Материалым радамлымэ шотышто ик могырым тошто кыша дэнэ кайалтын, вэс могырым туныктышылан күлэш материалым кычал муаш куштылэмтшашлан, раздэлым, тьэмым кугутшым палэмдаш, раздэлым тэмым күрыштымылан лийын тыгэ ышталтын.

Туныктымо годым, ончыч тўгалын пытартыш страице маркэ рэд дэнэ кийыман огыл, күлэш материалым түрлө раздэлгычын алмаштыл налаш лийэш, куштылгогыч йөсышкө кайэн туныктыман. Материал кычалаш куштылэмтшашлан лийын мучаштэ вуйлымаш пуалтын. Вуйлымаштэ цифыр дэнэ тэмым, буква дэнэ ойлымаш-влакым ончыктымо.

Тидэ марий йылмэ кнага ожнысо марий йылмэ кнага-влак дэчын материал пуртымо йөндэн, йылмэ тунэмашым исторический (подход) шод дэнэ адак йылмэ правил шотыштат ойырлэн шога. Йылмэ лончылмаштэ эн ончычак мутын умылжо (значэниэ) ончалтын, вара ижэ тудын формыжо.

Мут умыл вашталтмэ дэнэ мут формо вашталтмэ, мут формо вашталтмэ дэнэ мут умыл вашталтмым күлэшы ончыкташ тбчымо.

Грамматикэ тэрмин ожнысо учебникгыч утларакшым налылтын, йужо тэрмин бригадэ шкэгыч пуртэн.

Орфографий йужо правилжым бригадэ кбныдэак марий туныктышо-влак кокымышо погынмашын пунчалжэ улмо дэ гына, нурталтын. Тыгай правилым мут мучаштэ шоктышо „Ы“ олмэш „О, Э, Ө“ сэрымаш, Т, М, пурат. Йужо орфографий правилым йбрдымылан луктын ышкэгыч вэсэ пурталтын.

1 ступэнь школын нылымышэ тўшкажлан марий йылмэ кнага альэ пбрвбй сэралтэш, садлан вэрчын сэрымэ годым түрлө аптыратыш денат йатыр тўкналтын. Вэс шотдэн учебник сэрышэ-влак альэ пбрвбй сэрат, нунын тошто опытышт укэ, шукуышт ышкэштат альэ тунэмыт вэлэ, учебникшат тунэммэ паша коклагыч сэралтын. Паша тыгай шот дэн кайымэ дэн экшыкшат лийын кэртын.

Учебник сэрышэ-влак лудшо, туныктышо-влак дэч сэдэ учебникыштэ экшык мумышт нэргэн увэртараш йодыт. Чыла увэртарымашым, ончыктымашым тыгай адрес дэнэ колтыза: Г. Йошкар-Ола, Агропэдинститут.

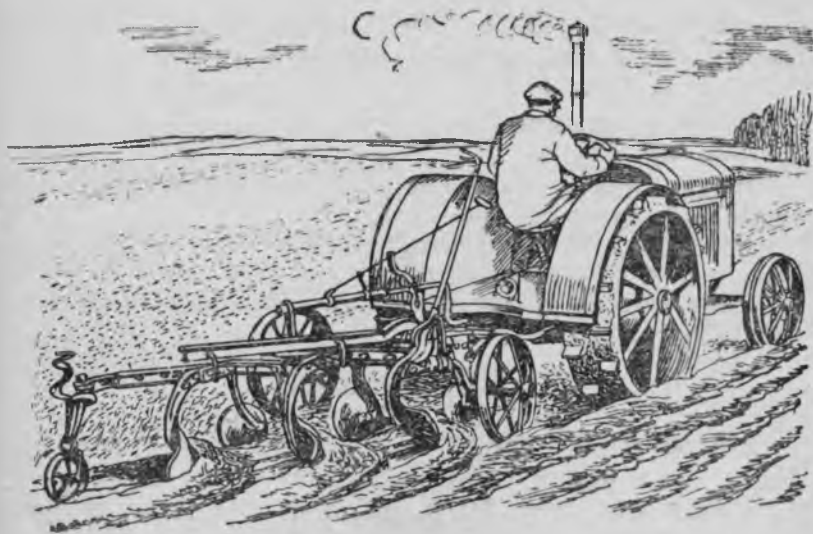
Бригадэ.

ВИЙАШ ОЙ.

Тыдэ ойлымашым сайын лудын лэкса:

Колхоз пасу паша.

Ийгэчэ шыжэ вэлыш кайэн. Кэчэ үлүчынрак кайаш тунгальэ. Йүд йүштырак лийаш тунгальэ. Уржа пасушто паша ындэ пытэн. Колхоз уржам пэш үдэ.

1 сүрэт. Трактор дэн куралыт.

Пасу мучко трактор-влак мөнггэш — оныыш коштыт. Трактор почэш плуг курал кайа.

Куралмэ почэш тырмалат. Вара машина дэн үдат. Шурно машина гыч мландыш пуч вошт йога. Шүд-ырныл кайшэ чэп шурным мландыш пэтырэн кайа.

Колхозышто чыла паша бригад дэн ышталтэш. Ик бригадэ куралэш. Вэс бригадэ тырмала. Кумышо — уда.

Йодыш. Тидэ ойлымаштэ мо нэргэн возымо?
Тидэ ойлымаштэ мыньар ой уло?
Мыньар ой улмым кузэ палэда?
Ойын тўнгалтыш шомакшэ могай буква дэн возаш тўнгалмэ?
Ой почэш мо шындымэ?

ПУНЧАЛ. Айдэмэ ужмыжым, колмыжым, шонымыжым ой дэн кутыра. Ойжым тудо турлын каласэн кэртэш. Утларакшым тудо вик ойлыа. Тыгай вик ойым вийаш ол маныт.

Ойым эрэ кугу буква дэн возаш тўнгалыт. Вийаш ой почэш точкым шындат.

Колхоз уржам уда. Трактыр мландым куралэш. Ийгэчэ йүкшымдаш тўнгалын).

Паша. Книжка гыч иктаж могай изи ойлымашым налын тушто мыньар ой уло шотлыза.

Вара шкэндан колхозышто паша ыштымэ нэргэн күчык ойым вийаш ой дэн возэн пуза.

Тидэ статъям лудын лэкса. Статъяштэ мыньар вийаш ой уло палэн налза.

Комсомол.

Комсомол-Комунистичэский сойуз молодэжи лийэш. Марла Лэнинский рвэзэ комунист ушэм лийэш.

Комсомол ушэм 1918 ийышттэ почылтын. Комсомолышто шогышо-влак пэш кугу пашам ыштэн шогат. Комсомол Комунист Партийын пунчалжым шукташлан вийын кырэдал шога.

„Социализм илыш ыштымаштэ тыланда эн ончылно лийман“, — манын Комсомоллан Лэнин каласэн кодэн. Лэнинын каласымыжым шуктэн, социализм ышташ тудо чот полшэн шога. Олаштэ промышлэнность па-

шам,
вийь
паша
растр
ышта
чот
С
сомо
фабр
жым
ышта
К
батра
К
шогат
вла с
ырвэ
К
тивыл
шыкт
К
ушэн
Л
П
К
Т
ышта
Й
Комсо
Лэнин
кучэда
көм п
Па
пашам
шынды

шам, йалыштэ колхоз пашам ончык колтышашлан вийын чот кучэдалэш. Эша социализм ыштымаш пашаштэ түрлө тушман-влак: поп, кулак, бьюрократ, растратчик, паша ышташ өрканышэ-влак, чаракым ышташ төчат. Тыгай тушман-влак дэнат Комсомол чот кучэдал шога.

Сотсорэвнованьэ дэн ударничествэ пашаштэ Комсомол эрэ ончылно шога. Моло чыла пашаштат йа фабрик заводушто тугак ончылнак шога. Чыла пашажым Комсомол Комунист партий пунчалмэ почэш ышта.

Комсомолышто рвэээ пашазэ-влак, рвэээ нужна батрак, колхозник, адак ик марда гыч лэкшат шогат.

Комсомолышто 23 ийаш мартэ пөрийнат, удырат шогат. 23 ий дэч умбакэ Комсомол гыч ончыл члэн-влакым Партийыш пуат. Комсомолыш поян, кулак ырвэзым огыт пурто.

Комсомол ышкэ йыржэ моло рвэээ-влакымат (активым) чумыра. Активымат социализм ышташ полшыкта.

Комсомол чыла пашажым ленинизм тунэмме дэн ушэн шога.

Ленинизмым тунэмаш активымат шупшын шога. Пионер пашам комсомолак вуйлата.

Комсомоллан эрэ пэнгыдэ, талэ лийын шогыман.

Тыгэ Комсомол Комунист партийын сотсиализм ышташ полшэн шогышо шольыжо манащ лийэш.

Йодыш. Мо нэргэн тыштэ возымо? Мо тугай Комсомол? Комсомол шкэ пашажым могай корно дэн колтэн шога? Ленин Комсомол нэргэн кузэ каласэн? Комсомол мо вэрч кучэдалэш? Комсомолыш ком пуртат? Комсомолшкэ йыржэ ком пога? Комсомол шкэ олмэшыжэ ком йамдылэн шога?

Паша. Тэндан колхозышто комсомол йачэйкэ могай пашам ыштэн шога тэтрадышкыда вийаш ой дэн возэн шындыза.

ЙОДЫШАН ОЙ.

Тидэ ойлымашым лудын лэкса.

Кнагазэ.

Йол корно дэн ырвэээ кайа. Тупыштыжо пэстэр. Пэстэр тичак кнагалак. Ёмбаланжэ „У корно“ манын возымо. Кызыт тудо „У куат“ колхоз гыч толэш. Тушко у книгам, журналым, газэтым намиэн кодэн улмаш. Ындэ тушэч лудын пытармэ кнагам, журналым „Ўж-ара“ колхозыш нангайа. Шкэжэ гайымак ваш лий-эшат, кутыраш тўналыт.

- Куш миэнат?
- У куатыш.
- Молан?
- У корно паша дэн.
- Могай у корно паша?
- Тэвэ, пэстэрыштэ ончо.
- А, книга паша дэн улмаш.
- Тугэ шол.
- Ындыжэ кушко кайэт?
- Ындэ „Ўжарашкэ“ чымалтам.

Паша. Тидэ ойлымашым посна-посна ой шамычлан шёлдыза. Палэн налза — кудо ойжо могайрак, кудыжо йодышан, кудыжо йодышдымо. Шэкланыза — могай ой лудмо годым кузэ йўк вашталтэш. Могай ой почэш могай ой ой-ыртэм (знак) шинча.

ПУНЧАЛ. Йодышан ой каласымэ, лудмо годым йўк вик-ижэмын, шуйналт каласалтэш. Возымо годым йодышан ой почэш йодыш палэ (?) шындалтэш. Мутлан: Куш миэнат? Молан миэнат? Мом нангайэт?

Паша. Тидэ ойлымашым возэн налза. Ой мучашсэ йара вэрэш кэлшымэ шот дэн ой ойыртэмым шындылза — виаш ой почэш точкым, йодышан ой почэш йодыш (?) палым.

Нэ
толь
Уна
тыч.

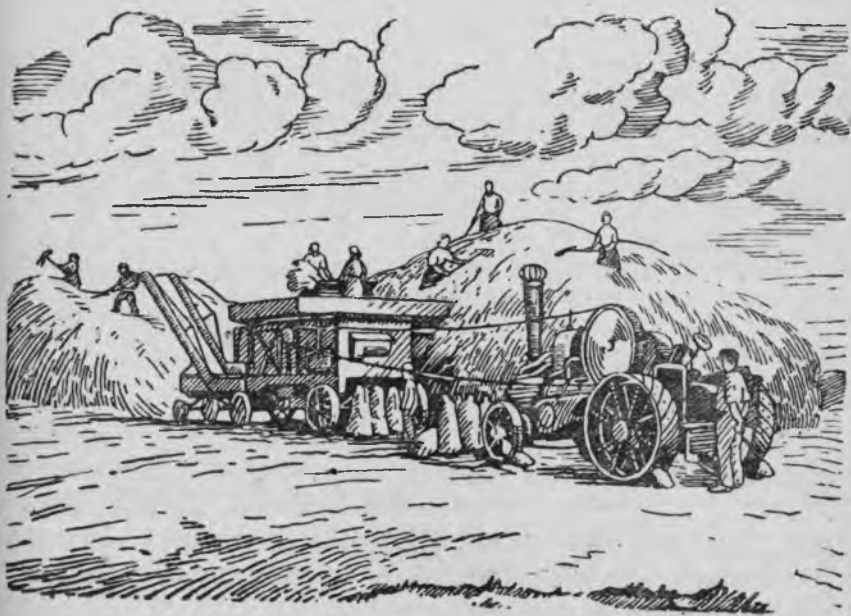

2 сурэт.

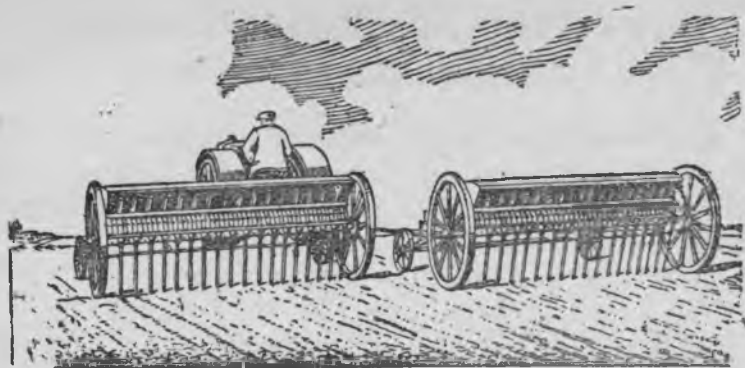
Нэмыч пионер-шамыч пашанам ончышт.

Нэмыч пионер шамыч мэмнан игшывэ колхозыш толыч. Мэ нунылан озанлык пашанам ончыктышна. Уна шамыч мэмнан дэч илышна нэргэн шуко йодыштыч. Мэат нунылан дончылэн каласкалышна.

- Тэндан колхозышто кунар члэн уло?
- Мэмнан колхозышто 123 члэн уло.
- Тэ кунар час пашам ыштэда?
- Кок алмаш дэн вич час жап ыштэна.
- Кунам канэда?
- Кудымышо кэчыштэ канэна.
- Колхозышто чыланат ик праван улыда мо?

2 сүрэт. Шийн — пуалтымэ (сложн. молотилка) дэн урлык лукмо.

3 сүрэт. Трактор вудымо машина дэн уржа удымö.

— Мэмнан төрат, кулат укэ мэ чыланат ик гай праван улна.

— Вара кугурак шот дэн кө пашадам виктара?

Ануш вуйэш вочшо пашаж нэргэн лончылэн ойлэн пуыш. Тудо лачак мэмнан колхоз вуйлатышына ильэ.

— Тый вара шкэак озаланэт мо?

— Укэ, кугу пашам колхоз кангаш (совет) вуйлалта, мыйжэ колхоз кангаш ойым вэлэ шуктэн шогэм.

Паша 1. Возымыдам коктын лудын лэкса: иктыжэ нэмыч пионэр олмэш йодыштэш, вэсыжэ каласкала.

2. Тидэ кок сүрэтым ончэн кэнгэж паша нэргэн шарналгыза.

Колхозысо кэнгэж паша.

Колхозышто кэнгэж паша ыштымыда нэргэн бригадэгыч ик йэнтгыч ойлэн пуза. Вара паша радам (план) почэш ойлымашым сылнэштарэн возыза. Возымашыжэ кок йэн ваш кутырыман лийжэ, иктыжэ йодыштэш, вэсыжэ каласкала. Күлэш вэрыш точкым, йодыш палым шындылза.

К
Йэро
лан
Йолт.
шэкл.
Эй, п
мийы

Ы
мо
моган
Ы
лудыл

Йошк
мом а

1 май

Тэнда
да ку
дымэ к

Ы
кумыт
мутым
кошар

ПУ
годым
кычкь
кычкь
гыдэ
Вашкэ

КЫЧКЫРАЛМЭ ОИ.

Кыдэжлаштэ улшо посна ой шамычым лудын лэкса.

Йэроплан, йэроплан кайа!	Кушто йэроплан?	Ындыжэ мыйат укам.
Йолташ-шамыч, шэкларыза!	Вара мом каласэт?	Чынак шэкланаш күлэш.
Эй, погынымашкэ мийы за!	Могай погынымаш?	Мыйат погынымаш кайшаш.

Ындэ шэкланыза — кудо кыдэжыштэ улшо ой лудмо годым кузэ йүк вашталтэш. Могай ой почэш могай ой ойыртэм шинча.

Ындэ адак нинэ кыдэжлаштэ улшо ой шамычым лудын лэкса.

Йошкар армий мом арала?	Йошкар армий Совет Ушэмым арала.	Йошкар армий виян лийжэ!
1 май көн пайрам?	1 май туньасэ пролетар пайрам.	1-шэ май пайрам куатан лийжэ!
Тэндан йалыштыда кунар тунэмдымэ кугу йэн уло?	Мэмнан йалыштэ тунэмдымэ кугу йэн иктат укэ.	Пичкэмыш илыш шэнгэлан кодшо!

Ындэ нинэ посна ой шамычым кутырымо сэмын, кумытын лудын лэкса: иктыжсэ йодшо, вэсыжэ ваш мутым каласа, кумышо тун мут (лозунг) шот дэн кошарта. Вара тыгай ойым шкэ шонэн муза.

ПУНЧАЛ. Öрмө, лүдмө, йызыртымэ, куштымо годым ой кычкырал каласалтэш. Возымо годым кычкырал каласымэ ойым палэмдаш почэшыжэ кычкыралтыш палэ (!) шындалтэш. Мутлан: пэнгыдэ колхоз — кулаклан шүгар! Тэвэ кузэ ул маш! Вашкэ коран!

Паша. Тидэ почэла мутым ой ойыртэмым шэкланэн, кутырымо сэмын, раш лудын лэкса. Вара тудым книгаш ончы-дэ лудаш тунэмза.

Бригадэ мур.

Ончыко,	Ынжэ лушко
Ударнэ бригадэ,	Пружин!
Урыс трактор дэн!	Ынжэ лушко
Йордымө мландэ	Винт!
Ыльэ гын ожно,	Пытыжэ
Тургжанжэ тудо	Його прогул,
Машинан	Поп пайрам,
Писэ пүйж дэн.	Шуйнылын
Колэktivын	Жап эртармэ
Кугу вийжым	Арам...
Палышт чыланат.	Өрдышкө,
Паша кумылнажэ лийжэ	Тошто шога!
Кэч куштат...	Корным
Пэнгыдырак	Урыс тракторлан!
Тошкалшаш!	Шудан пытышэ
Ўшанэнрак	Күкш йырагын
Ончалшаш!	Лүмжө
Паша тул	Каргалтшэ курымлан.
Ынжэ йөрө	Волэн шичшэ
Жапланат.	Иавык мландын
Большэвик тэмп	Сынжэ
Ынжэ лушко	Вашталтшэ ончыклан...
Нигуштат.	Лушка шурно
Вич ийашым —	Толкын гайэ,
Ныл ийштэ!	Пырчыж туто
Тэвэ мэмнан	Пүкш-том гайэ.
Лозунгына.	Шөрын ончат
Бозьшэвикла	Тушман-злак,
Пашаш пижын,	Пуйшым шумат
Кэчмо йөсымат	Мэмнан үмба.
Сэнэна...	Тэк шыдэшкышт,

Ми
Кэ
П
П
Тул
Чы
Кор
У
Пал
Пал
Е
Он
Г
Н
Тэм
Ш

сакэ
" кинд
К
Г
Й

Й
чаш
ын
вс

П
макы
тол).

Тэк шумкалышт,
Мыланна садак —
Кэрэк шэмэ,
Кэрэк ошо,
Пурла-„шола“ —
Тушман влак —
Чыла ик шачэ,—
Корно гычна
Уштылына,
Паша тэмпым,
Паша куатым чотрак вэлэ
Вийандэна.
Ончыко!
Пәтилэткым
Ныл ийштэ
Тэмэна мэ,
Шуктэна мэ!

Социализмым,
У илышым
Кэчэ дэнэ огыл,
Сагат дэнэ.
Куштэна:
Вий-тулнажым
Ситарэна.
Ударнэ тэмп,
Сорэвнованьэ,
Бригадэ гыч —
Колхозыш,
Колхоз гыч —
Колхозлаш!
Эй,
Ончыко,
Шэмэр йолташ!

Н. Мухин.

МЭЛЫН МУТ.

Тумйу Мучаш ШКМ штэ тыгай плакатым возэн сакэн улыт.

„ШКМ штэ тунэмшэ-влак, чылан 24 ийульлан пасуш киндэ погаш кайаш йамдэ лийза!

Комсомол-влак, бригадым ыштылза!

Пионэр-влак, тэат звэна-дэн пашаш лэкса!

Йолташ-влак, пашаш лэкташ чыланат йамдэ лийза!“

Йодыш. Тидэ возымаштэ мыньбар ой уло? Тумйу-Мучаш школышто мо нэргэн плакатым возэн, кѳм пашаш ужын возымо?

ПУНЧАЛ. Ойышто Ёжын каласымэ мутым (шомакым) мэлын мут маныт (Йыван, казэт лудаш тол).

Мэлын мут моло мут дэч запатой дэн (,) альэ кычкыралтыш палы дэн (!) ойралтэш (Йолташ-влак! чыланат зайом налаш пижса. Сэмон изай, йумылан ушанымэтым кудалтэ).

Мэлын мут ойын туналтыштыжат, кыдалныжат лийын кэртэш (Пэтыр, пионэрыш тыйат пуру. Пионэрыштэ, Кыргори, тыйат шогэт?)

Кычкыралтыш палэ кычкыралын каласымэ гөдым гына шындалтэш. (Пионэр-влак! Ленинын куштымыжым шуктэн шогаш эрэ йамдэ лийза!).

Паша. Тыштэ мэлын мутым кычалза. Иолташ-влак! Мэ вичийаш планым ныл ийыштэ шуктэн шогэна. Чыланат пашалан ударнэ пижса!

Васли дэн йыван, бригадыдам күлэш сэмын вуйлатэн шогыза!

Тыйат, Пёгыр, трактыр дэн пашам талын ыштэ. Ударлын ыштэн социализм илышнам пэнгыдэмдэна.

Вуй ағыртышэ йумым чыланат кудалтыза.

Колхозник, колхоз пашам пэнгыдэмдаш эрэ чот шого.

Вэс паша. Тыдым шудын возэн налза. Возымыда гөдым мэлын мут почэш запатойым альэ кычкыралтыш палым шындыза.

Эй йорло-шамыч, тэ шогалза.

Вүр йүн илышэ ваштарэш (Интэрнационал муру)

Пионэр-влак, шкэ газэт пашадам ида мондо!

Йыван, кушто шангэ лудмо газэтна?

Йолташ-влак, пörтыштö тамакым ида шупш!

Йолташ-влак, айста мэат кролик ашнаш пижына.

Комсомол дэн пионэр-влак, ончыкыжат клас тушман дэн кучедалаш эрэ талын полшэн шогыза.

Кумышо паша. Тыгай плакат-влакым тэат возкалыза.

Йолташ! Йүштö вүдым ит йү.

са

КО

КОМ

лат

Йол

гыч

ман

пуш

Йолташ-влак, пӧртышто тамакам ида шупш!
Йолташ-влак, кочмо дӛч ончыч киддам эрӛ муш-
са!

Возкалӛн, кӛлӛш вӛрыш сакалыза.

ӦРДЫЖ ОИ.

Комун погынымаш.

Кӛнгӛж кӛчӛ. Пӛш ойар. Уржа тӛрӛдаш жап шуын.
Ушӛмнур комун уржа тӛрӛдаш йамдылалтӛш. Тачӛ
комунар-влак погынымашым ыштат.

4 сӛрӛт. Комун погынымаш.

Калык погынен шуат, вуйлатышӛ „йолташ-влак,
комун погынымашым почмылан шотлена-маньӛ“. Вуй-
латышӛ дӛн сӛркалшым сайлыза“ адак вуйлатышӛ маньӛ.
Йогор Васи дӛн Пӛтыр Кыргорим“ манмӛ калык кӛкла
гыч шоктыш. Йӛра мо?— вуйлатыштӛ йодо. „Йӛрӛ!
манын чыланат кычкыралыч.

Паша радамым погынымаш вуйлатышӛ лудын
пушат, агрономлан мутым пуыш.

„Йолташ-влак!“ манын агроном кутыраш тўнгалы: „пасу шурно погаш жап шуын. Эрла чыланат шурно погаш пасуш лэкман. Пашам бригад-дэнак ышташ тўнгалына. Кажнэ бригадылан посна участкэ шэлын пуалтэш. Сдэлышыным тугак пашашкына пуртэн шогаш тўнгалына. Бригадэ коклаштэ сотсорэвнованьым ыштыман. Кас йыда бригадир-влак паша каймэ нэргэн польэводлан увэртэрэн шогаш тўнгалыт. Шурно погымо пашам 20-шо ийульлан пытарыман“.

Агроном мутым колышт налын, чыланат тыгай пунчал дэн кэлшышт: „Агроном ой дэн кэлшаш. Шурно погаш эрлак пасуш лэкташ. Бригадир-влак коклаштэ сотсорэвнованьым ышташ“ майыч.

Йодыш. Тидэ ойлымаштэ мо нэргэн возымо? Ойлымаштэ кё, кё кутырат? Агрономий, калыкын, вуйлатышын шома кышт возышын (авторын) шомакшэ-дэч могай палэ-дэн ойралтын улыт?

Адак тидэ ойлымашым лудын налза:

Пэтыр дэн Йыван ваш лийыт. Пэтыр йодэш:

— Йыван, чодра пащаш тэ мыньар йэнгым колтышта?

— Коло йэнгым,—маньэ Йыван

— Мыньар колташ кўлэш ыльэ?—Пэтыр адак йодо.

— Лучко.

— Вич йэнгым утым колтэн улда-с.

— Коло огыл, мэмнан кумло йэнгат кайат ыльэ.

Колхозышто паша улмылан гына кызытэш арньалан лужым ышна колто, маньэ Йыван.

Чодра пашалан чот пижыда койэш.

— Пиждэ. Чодра паша вэс вич ийаш планым в.шкэ шукташ полша, Садлан чодра пашалан мэ чот пижына. Тэндан колхозымат мэмнан гайак пижаш ұжына.

Йодыш. Тидэ ойлымаштэ возышо мыньар йынг мугым возэн?

алты
сэм

мол
кок.
сэм
Өрл
тыр
мут
кэ
ой
муж

луд

тат.
шы

тыг

онд
вэл

М
М
М

2-

Йыван дэн Пэтырын мутышт (шомакышт) мо дэн ойыр-
алтын улыт?

Йыван дэн Пэтырын ойлымыштым кок йэнг кутыρμο
сэмын лудын ончыза.

ПУНЧАЛ. 1 Кнагаш ойлымашым альэ тулэч
молым возымо голым возышо (автор) шкэ шомак
коклашкыжэ вэс йэнгын ойым вашталтыдэ ойлымыж
сэмынак пурта. Ойлымашкэ тыгай пуртымо ойым
Өрдыж ой маныт. Васли Йыванлан „тыйат трак-
тыр дэн куралаш тунэм“ Өрдыж ой возышын
мутшо-дэч кавычкэдэн ойыралтэш. Йужгынам ковыч-
кэ олмэш корэш (тирэ) шындалтэш. Адак каласа,
ойла манэш мутла почеш өрдыж ой ончылан
мужыран точко шындалэш.

Лудмо годым өрдыж ойым йукым вашталтэн
лудыт.

Йужгынам эртак ордыж ойым ойлымашкэ пур-
тат. Тыгай годым кажнэ өрдыж ой ончылан корэш
шындалтэш.

Йыван, чодра пашаш тэ мыньар йэнгым колтышта?

— Коло йэнгым.

— Мыньар колташ күлэш ыльэ?

— Лучко. Визтым утым колгэн улына, тэндамат
тыгак колташ ұжына.

КЫДЭЖАН ОЙ.

Нинэ кыдэжлаштэ улшо ой шамычым лудын лэкса,
ондак шола вэлыштэ возымым лудса, вара пурла
вэлыштэ.

Мый лудам.
Мый возэм.
Мый шотлэм

Мый лудам, возэм, шот-
лэм.

Лэни Озагыштэ илэн.
Лэни Москошто илэн.
Лэни Лэниградыштэ илэн.

Лэни тылэч моло вэрэат илэн.

Мэмнан колхоз шұлым эрыктэн ұда.

Мэмнан колхоз уржам эрыктэн ұда.

Мэмнан колхоз шыданым эрыктэн ұда.

Книгам йоратыза.

Тудо илаш, пашалан туныкта.

Шэрнур тракт пэш тёр.
Корно мучко күй шармэ.

Эрдэнэ эр кыньэлза. Каслан мийэн шуаш кўлэш.

Мутым пэлэшта.
Чыланат воштылыт.

Таза аза воштылэш.
Кэчэ шыргыжмыла койэш:

Паша. Ындэ шола вэлыштэ возымо дэн пурла вэлыштэ возымым тагастарэн ончыза. Палэн налза — кувэлыштыжэ кунар шонымаш уло. Пурла вэлыштэ улшо ой-влак мо шот дэн могай ужашлан шэлалтыт.

ПУНЧАЛ. Йужо кужу ойышто посна шонымаштын кок-кум, шуко кўчык ой шамыч лийыт. Кужу ой кўргыштё посна шонымашан кучык ой-влак кыдэж шот дэн шэлалтыт. Садлан тугай кужу ойым кыдэжан ой маныт.

Лэни Озагыштэ, Москошто, Лэниградыштэ, тылэч моло вэрэат илэн.

Мэмнан колхоз шұлымат, шожымат, шыданымат эрыктэн ұда.

Книгам йоратыза: тудо пашалан, илаш туныкта.

Шэрнур тракт пэш тёр:
корно мучко күй шармэ.

Эрдэнэ эр кыньэлза: каслан мийэн шуаш кўлэш.

Мутым пэлэшта — чыланат воштылыт.

Таза аза воштылэш — кэчэ шыргыжмыла койэш.

И
Крэс
йоды
С
шога
рак
В
тыгэ
—
шога
Р
шулд
йолж

М
Тыгэ
сань
—
влас
Е
крэс
I
погэ
—
киди
—
дын
жым
2*

Ойытшо мут-влакын вэрышт.

Пашазэ-дэн кресаньык.

Ик кана Москошто Кресаньык погынымаш лийын. Кресаньык шамыч Михаил Иванович Калинин дэч тыгэ йодыныт:

Совет-властьлан пашазэ альэ кресаньык шэргын шога? Рэволюцо ышташ пашазэ альэ кресаньык угла-рак полшэн?

Вара Калинин погынымаштэ шинчышэ-шамыч дэч тыгэ йодын:

— Айдэмылан пурла альэ шола кидшэ шэргын шога?

Рэволюцийлан пашазэ шэргын шога, кресаньык шулдын шога-манмэ айдэмын пурла йолжым, альэ шола йолжым руал налмэ дэнэ иктак.

Пашазэ-дэн кресаньык.

(Тудо статйак вэс сэмын возымо)

Москошто погынымаш ик кана кресаньык лийын. Тыгэ улыт йодын Михаил Иванович Калинин дэч кресаньык-шамыч:

— Пашазэ шога шэргын альэ кресаньык Совет-властьлан?

Ышташ рэволюцийын пашазэ полшэн угла-рак кресаньык альэ?

Шинчышэ-влак дэч йодын тыгэ вара Калинин погынымаштэ:

— Шога шэргын пурла айдэмылан альэ шола кидшэ?

— Шога шэргын пашазэ рэволюцылан, шога шулдын кресаньык иктак налмэ дэнэ шолажым альэ йолжым пурла айдэмын манмэ“.

Йодыш: 1. Нинэ кок статьяштэ кудыжым утларак умлаш лийэш?

2. Молан пөрвөй статьяжым лудаш, умлаш каньылэ?

3. Вэсыжым молан умылаш ок лий?

ПУНЧАЛ: Ойышто кажнэ мутын шкэ вэржэ уло. Ойышто эн күлэш вэрым тўн мут (подлэжаший) дэнэ ой кошартыш мут (сказу мое) налын шогат. Тўн мут ойышто ончылнат, кыдалнат лийын кэртэш. Ой кошарыш мут эрэ тўн мут-дэч вара шыңдалтэш, шукыжым тудым ой мучашэш возат. Тылэч посна, ойышто йэшартыш мут (доп олнение), палыктарышэ мут (опрэдэлэниэ), жапым, вэрым мойын ончыктышо мут-шамычат (обстойатэльственное слово) лийын кэртыт. Йэшартыш мут, вэрым жапым ончыктышо мут тўн мут дэнэ ой кошартыш мут коклаш шыңдалтыт. Йужыгунам вэр дэнэ жапым ончыктышо мут ой ончылнат, тўн мут-дэч ончыч, шыңдалтыт. Палыктарышэ мут лўм мут-дэч ончыч шыңдалтэш.

Мутлан налына:

Мэ кулакым пытарэна. Мэ тушман кулакым пытарэна. Мэ тушман кулакым вожгэак пытарэна. Тэнгэчэ колхозышто кугу погынымашым ыштышт.

Паша. „Пашазэ дэнэ крэсаньык“ манмэ статья ойышто шомакыштын вэрэштым ончыктэн пуза.

Тидэ ойлымашым раш лудын лэкса.

Тунэмшэ.

Эрдэнэ мый йолым пидам, шўргым мушкам, пўйым эрыктэм, упшам шўйялтэм. Вара кочкам-йўамат, школыш кайэм. Школышто мэ тунэмына, пашам ыштэна, модына. Мэмнам лудаш, возаш, шотлаш, сўрэтлаш,

тылэч молыланат туныклат. Адак паша радам (план) почэш апшатышкат, столъарнышкат, книга комэшташат коштына.

Тэнгэгчэ апшатышкэ мэмнан бригадэ „Пэлэдыш колхозын“ пуалтымэ машинажым олмыкташ полшаш мийэн. Моло бригадэ-влак кургылык ушмэн луктэдаш, мэханизмым шонэн луктынытат, тудым пэш тёрлат. Паша вийагдышашлан бригадэ коклаштэ соцучашым ыштэн улына. Соцучаш почэш тэнэ мыланна шэфыш налмэ „Пэлэдыш колхозын“ машина-влакыштым шэк-ланыман, адак пудыргышыжым олмыкташ полшыман.

Кэнгэжым экскурсий дэн Озан олаш кайаш шонэна. Тушто заводым, фабрикым, музейым ончэна.

Йодыш: Ындэ шэкланэн ончызат, палэн налза — кудо ойжо кыдэжан, кудыжо кыдэждымэ? Кудо кыдэжан ойыштыжо кунар кыдэж уло, ик кыдэж дэч вэс кыдэжшэ мо дэн ойыралтын?

Паша: Шкэат кыдэжан ойым пуртылын колхозын илышыжэ, пашажэ нэргэн ойлымашым возыза.

Тидэ ойлымашым рашкэмшын лудын лэкса.

Эвикан сэрмашыжэ.

Тэнэй кэнгэжым Эвика Парсай школым тунэм пытарыш. Шижэ мартэ аваж дэн пырля колхозышто пашам ыштэн илыш. Шижым колхоз правльэньэ кўштымө почэш Эвикам аважэ Кукнур 7 ий тунэмман школыш намийэн кодыш. Шукэртэ огыл, Эвика колхозыш сэрмашым колтэн. Тудо тыгэрак воза.

Поро жапда лийжэ!

Иза-кугыза, ака-йынгга-влак, комсомольэц йолташ шамыч, мийым тунэмаш колтымыланда тау.

Ачам граждан сарэш колмо дэн мыланэм авам дэн пырля шуко йёсым, ойгым чыташ логальэ: шужэнат, кылмэнат коцтым. Колхозыш пурмо мөнгө ижэ айдэмэ илышым ужым. Тэнэйсэ шижэ мартэ шкэ-

нан йал дэч кугун тораг лэктын коштын омыл ильэ. Садлан мый школыштат ондак пэш лүдам, вожылам ильэ. Вара сэмын ончэн-ончэн көнышымаг, моло тунэмшэ-шамыч сэмынак илаш тунгалыым.

Тунэмаш кызыт нэлынак ок туч: туныктымыштым умлэнак толам. Руш йылмым шагалрак шинчэмда, тудо гына изиш пашам чаракла.

Тунэммэ пашашкына соцтангасымашым, ударничэст-вым пуртэна. Почэшрак кодын тунэмшэ йолташ-шамыч-лан сайрак тунэмшэ, талыракын ыштышэ полшэн шогат. Тыштэ альэ шукак тунэмын омыл гынат, шинча утларак почылтмыла, йолүмбаг пэнтгыдырак шогалмыла чучэш.

Мэмнан школ „Чын корно“ колхоз дэн ваш полшымо шот дэн шэф договорым ыштэн. Договор почэш мэ-колхозышто практикэ пашам эртарэна, колхозник-влакым кнагалан туныктэна, моштымо, кэргмэ сэмын моло пашамат ыштэна. Колхоз мыланна кочмо-йүмө, чиймэ шотышто полша. Тунэмшэ-влак чыланат пыр-ля илымыштэ (интэрнатыштэ) илэна. Пөрйэн ырвэзэ-влак ик вэрэ, мэ ўдыр шамыч вэс вэрэ, 5—6 йэн дэн посна пөлэмыштэ илэна. Кочкаш йүаш столовой-ышко коштына. Суткаштэ 24 час жап илышлан, пашалан күлэш шот дэн ужашлалтын. Кэрэк моат: тунэммашат, колхоз пашат, кочмо-йүмат, модмат-эрэ онгыр йүк дэн тунгалалтэш, онгыр йүк дэнак пыга (чарна). Ордыж гыч ончымаштэ мэмнан илыш омарта көргысө мүкшла вэлэ шолэш: иктыжэ иктым, вэсыжэ вэсым ыштат, чыла вэрэ шут. Тыгэ пырля кэлшэн илымашым кодэн каймат ок шу. Но, чылажымак кызыт возаш ом тунгал, кэнэж канышлан (кан куллан) мийэмат, чыла лончылэн ойлэн пуэм.

Йоча пөрт вуйлаташ Майукум шогалтымыланда пэш куанышым: тудо игшывэ ончымо пашам сайын шинча. Кэнэжымжэ мыйат моштымэм сэмын тудлан полшаш тунгалам.

Чэвэрын!

Тэндан ончыкылык паша йэнгда Эвика.

21/XI 1932 ий.

Ындэ палэн налза—кудо ойышто кунар кыдэж уло, кыдэж дэн кыдэж мо дэн ушалт шогат. Лудмо годм, возымо годым кыдэж кузэ палэмдалтэш?

ПУНЧАЛ. Кыдэжан ойышто кыдэж дэн кыдэж ушэм дэч поснат, ушэм дэн ит ушналтыт. Кыдэж дэн кыдэжым ушышо ушэм-влак тыгай улыт; ат, да, гын, гынат, йа, адак.

Ушэм олмэш адак чүчкыдын мут почэшлык дэн шындалтэш. Кыдэжан ойыш пуршо күчык ой-влак лудмо годым, йүк вашталтшэ шот дэн, кыдэж коклаш чарналтымэ дэн палэмдалтыт. Возымо годым кыдэжла коклаш, шотлан толмо сэмын, запэтойым, мужуран точкым, корэшым шындат. Мутлан: Пуракым, лаврам пытарза: пурак, лавра чэр пыжаш.

Лэнин мом гына каласэн—эрэ лач толэш.

Паша. Ушэман кыдэжан ой дэнэ ушэмдымэ кыдэжан ойым пуртылын вэс школыш тўшкан сэрмашым возэза. Кыдэж коклаш, күлэш сэмын, ой ойыртэм-влакым шындылза

Тидэ кок кыдэжлаштэ возымо ой-влакым посна-посна лудын лэкса, ондак шола вэлыштэ возымым, вара пурла вэлыштэ.

Коришлан 8 ий тэмын огыл гынат, школыш пурмыж мбн-гб пионэрыш возалтынат, тунэм лэкмэшкыжэ шкэ йолташышт дэн пырля школыштат, колхозыштат, вий шутымо сэмын, моштымыж дэн түрлө пашам ыштэн: погыным штэ кутырэн, пырдыж газэтыш возэн, йонгышым, экшыкым пытараш полшэн. Йара жапыштэ Ко-

Коришлан 8 ий тэмын огыл гынат, школыш тунэмаш пурэн.

Вара пионэрыш возалтын. Тунэм лэкмэшкыжэ йолташышт дэн пырля школыштат, колхозыштат түрлө пашам ыштэн. Погынымаштэ кутырэн, пырдыж газэтыш возэн, йонгышым, экшыкым пытараш полшэн. Йара жапыштэ почэшрак кодын ту-

риш почэшрак кодын ту-
нэмшэ йолташыштлан пол-
шэн шогэн, адак калык кок-
лаштэ газэтлан, журналлан
подпискым погэн, книгам
шуко ужалэн. Коч могай
пашаштат тыршэн, шуктэ-
нак ыштэн.

нэмшэ йолташ-влакыштлан
полшэн шогэн. Адак калык
коклаштэ газэтлан, журнал-
лан подпискым погэн, кни-
гам шуко ужалэн. Коч могай
пашамат Кориш тыршэн,
шуктэнак ыштэн.

Йодмаш. Шола вэлыштэ возымо дэн пурла вэлыштэ
возымо коклаштэ могай ойыртэм уло? Кудо вэлыштэ возымо
ойышт шуко кыдэжан, кудо вэлыштэ шагал кыдэжан улыт?
Могай ойым лудаш каньылэ, шуко кыдэжаным, альэ шагал
кыдэжаным?

ПУНЧАЛ. Шуко кыдэжан ой лудаш нэлэ, умыла-
шат каньылэ огыл. Садлан ойым кужум, шуко кы-
дэжаным возымо ок үл. Кыдэжан ойышто кок-кум
кыдэж дэч шуко ынжэ лий, адак кэрэк могай во-
зымашкэ кыдэжан ойым чүчкыдын пуртыман огыл.

Кок точко шындымаш.

Тидэ почэла мутым ораньэк кок-кум кана лудын
лэкса.

Паша. Мэмнам лүдыктэн ок кэрт шучко йүд.
Мэ толкын дэчат, осал йорлолык дэчат она лүд.
Мэ пашан вийан игшывыжэ улына.
Мэ рвэээ калык улына.
Вуй умбалнына шэм пыл гай тушман коштэш.
Шучкын мўгыра, йыр пөртэш.
Мэ лүдын она чакнэ: мэ пашам йөратэна.
Мэ пашалан моктымо мурым мурэна:
Паша мэмнан ачана:
Паша мэмнам пукша, паша йүкта.
Паша сай илаш туныкта!
Айста пашашкэ чылан,
Икшат инжэ код шэнгэлан.
Чумыр колхозыштат, лүшкалтшэ фабриkyштат,

М
М
П
П
П
П

Й
она л
мань
мурэ

ныкта
кодэ
ильэ,
тара
Т

П
жым
муж

Б
1

чува
2

Эпак

Й
почэл
влак
вэсы
йүк

П
лийэ
дыма
Лудм
мэш,

Т

Мыландэ ўмбалнат, мыландэ йымалнат
Мэ пашам ыштэна,
Пашалан моктымо мурым мурэна:
Паша мэмнан ачана:
Паша мэмнам пукша, паша йўкта.
Паша сай илаш туныкта!

Йодмаш. Молан „мэ толкын дэчат, осал йорлолык дэчат она лўд“ манын каласалтын? Молан „мэ лўдын она чакнэ“ манын каласалтын? Молан „Мэ пашалан моктымо мурым мурэна. Паша мэмнан ачана“ манын каласалтын?

„Паша мэмнам пукша, паша йўкта, паша сай илаш туныкта“ манын каласыдэ „паша—мэмнан ачана“ манын гына кодэна гын, „паша мэмнан ачана“ манмыжэ палэ лийэш ильэ, укэ? Кыдэжан ойышто ик кыдэжшэ вэсыжым умыл-тара гын, кок кыдэж коклаш мо возалтэш?

Тидэ почэла мутышто кушто тугай ой-влак уло?

ПУНЧАЛ. Кыдэжан ойышто ик кыдэжшэ вэсыжым умылтараш возалтэш гын, кок кыдэж коклаш мужыран точко (:) возалтэш.

Ындэ нинэ посна ой-влакым лудын лэкса.

1) СССР штэ түрлө калык ила: марий, руш, сўас, чуваш, одо, калмык, киргиз т. м.

2) Мэмнан колхозыш луаткок йал пура: Кандрач, Эпак, Мэкэ, Ларий, Парсай, АлмаMAT, т. м.

Йодмаш. Нинэ ойышто могай ик шотан мут-шамыч почэла возалтыныт? Ик гай шотан почэла возалтшэ мут-влак ончылно могай ой ойыртэм уло? Тидэ мутла иктэ вэсышт дэч мо дэн ойрлалт шогат? Тыгай ой лудмо годым йўк кузэ вашталтэш?

ПУНЧАЛ. Ойышто йатыр ик шотан мут почэла лийэш гын, нунын ончылан мужыран точкым шындыман, иктыжым вэсышт дэч запэгой-дэн ойырман. Лудмо годым мужыран точко ончылан йўк кўжгэмэш, моло мутышт ик гай йўк дэн лудалтыт.

Тидэ ойлымашым раш лудын лэкса.

Экскурсий дэн миймаш.

Кодшо кэнгэжым Йошкар-олаш экскурсий дэн мийшна. Каймына годым вич кугу колхоз логалье: Ленин корно, Чумыр илэм, Спартак, Онар, У вий. Корнышто кок вэрэ малышна: Облажэш, Көрдэм-Турэш.

Йошкар-олаш кас вэлэш, учрәждәнийлаштә паша (заньатий) питымылан вэлә миэн шуна. Кастәнә йужо йолташ-шамыч ола воктән ончән коштыч, йужышт кинош миэн тольыч. Мый тудо кастәнә нигуштак шым ләк: дәжурный ильым.

Эрлашыжым, кумышәшыжым кашакын, туныктышо дән пырля түрлө вэрә ончән коштна: музәйыш, электростансийыш, ү заводыш, онга пүчмө фабрикиш, күртнө корно стансийыш, атак үдыр-влакым ургаш, түрлаш туныктымо школыш тылэч моло вэрәат. Ик манаш—Йошкар-олаштә түрлым ужна, түрлым колна. Чылажә экскурсий дән коштмо дән 6 кәчә эртыш: 2 йунь гыч 7-шә йунь мартә.

Паша 1. Тидә ойлымашым возән налзат, ик гай шотан мут-влак йымач ик корно дән удыркалза.

2. Тәат экскурсийш миймыда нәргән ик гай шотан мутым ойыш почәла пургән возыза, күлэш вәрәш мужыран точкым шындылза, коклашышт ойырән, запәтойым шындылза.

Нинә улүлсө ой-влакым раш лудын ләкса.

Учашәя ыштәт—пашат ушна.

Облигацийым налат—социализмым ышташ полшәт. Ленин мом гына ойлән—эрә лач толәш.

Пөрйәнжат, үдрамашыжат—чыланат пашаштә улыт.

СССР-штә рушәт, сүасәт, марийәт—вигәнәт ик гай праван улыт.

Фабрикшә—заводшо, колхозшо—совхозшо—ораньәк соңчаш дән пашам ыштат.

Иодмаш. Түнгалтыш кум ойым лудмо годым йүк кузә вашталтәш? Ой кыдалан шогалдә (чарныдә) лудына гын, ой мо лийәш? Ой кыдалнә шогалаш модән паләмдымә?

Вәс кум ойышто ик гай шотан мут-влак ончылно йүк кузә вашталтәш? „Чыла“, „ораньәк“, „вуйгә“ манмә мут-влак нунын дәч ончылсо мут-влакым мом ыштат?

вэс
кыл
ойы
тәш
ик
Воз
дал

даш

3
кайн
Про
Пәт
тән
ста,
кна
таш
рәш
возь

ләтк

К

кана
Вара
мань

ПУНЧАЛ. Ик ой пытымэ мөнгө, изиш чарналтэн, вэс ой каласалташ тунгалэш гын, нуно иктыш ушнэн кыдэжан ойыш савырнат. Возымо годым тыгай ойын кок кыдэж коклашыжэ корэш (—) шындалтэш. „Чыла“, „вуйгэ“, „ораньэк“ почэла шогышо ик гай шотан мут-влакым чумырмыла каласалтыт. Возымо годым нунын ончылан корэш (—) шындалтэш.

Паша. Ой кыдалнэ. чарналтымэ вэрэш корэшым шын-даш йөршө ой-влакым шонэн возыза.

Пэлонган — скобкан ой.

Тидэ ойлымашым лудын лэкса.

Кузэ мэ зайомым нална.

Эрдэнэ мэ Прокой йолташэм дэн школыш лэктын кайышна. Омаш (орол пөрт) дэкэ шуаш тунгалнат, Прокой йолташэм мыланэм каласыш: „Ончалйан, Пэтыр, омаш опсашкэ могай сөрал сүрэтым пыжыктэныт. Айтса миэн ончална, тудо могай кнага“. — Айтста, — маньым мыйат. Омаш опса дэк мийшна, ончэна — кнагаштэ түрло сүрэт сүрэтлымэ. Ик вэлыштэ — йолташ-влак, кугыжанышлан окса күлэш. „Чэтвэртый рэшающий год пятилэтки“ зайомым налза!“ манын возымо.

— Мо тугай „Чэтвэртый рэшающий год пятилэтки“ зайом?

Кузэ тудым палман — манын мый Прокой дэч йодым.

— Ала, тидэ книгам (плакатым) мыйат пэрвой кана вэлэ ужам. Могынат у зайом лэктын маньэ тудат. Вара мэ коктынат школышто туныктышо дэч йодаш манын кайышна.

Школышко мийшнат, туныктышо дэч йодна. Туныктышо мыланна тыгэ каласыш: „Кэчывал жапыштэ учкомлан тунэмшэ-влак погынымашым ыштыктыза. Погынымаштэ мый тыланда (тунэмшэ-влаклан) чыла умылтарэн пуэм“ маньэ.

Кэчвал жап шуо. Учком (тунэмшэ-влак паша викаршэ комитэт) погынымашым ыштэн. Погынымаштэ туныктышо мыланна тыгэ каласкалаш (умылтараш) тунгальэ:

„Кугыжан годсо сар мэмнан кугыжанышлан пэш кугу энгакым (зийаным) кодыш, казнаштэ окса чыла пытыш, фабрик-заводла чылт шолдыргэн (шүкшүэм) пытышт. Нуным ачалэн (олмыктэн) шуктышна. Адак тошто фабрик-заводышт калыклан күлэш үзгарым ыштэн огыт ситарэ. Садлан шуко фабрик, завод угыч ышталтыч. Тулэч посна, мэ ындэ капиталист кугыжаныш-влак дэч йөршын утлынэна, чыла түрлө заводым, фабрикум ыштынэна социализмом чонэна. Тидлан окса шуко күлэш. Кузэрак вара ситараш? Тэвэ кузэ.

Совет власть — СССР калык дэч арман (күсынлыман) — манын пунчалым луктын. Тидэ армаш (зайом) вич ийаш планым ныл ийштэ кошартымэ шот дэн лэктын. Садлан „четвертый рэшающий год пятилетки заем“ маналтын.

Тэат, рвээ-влак, тидэ зайом шармаш пашаштэ кугун полшэн кэртыда. Мыйн шонымаштэ (кэрэк кōланат тыгак шоныман) тыландат кэртмыда сэмын полшаш күлэш.

Туныктышо каласэн пытарышат, Ондрий луман тунэмшэ (тудо пионер звэна вожатыйлан шога) ойлаш тунгальэ.

— Йолташ-влак, мэмнан Совет Ушэм, шкэат шинчэда, социализмом ышта. Тидэ пашалан (социализм ышташ) калык вэлэ кугун полшэн кэртэш. Сандэн

тидэ з
нэргэ
чылан
кудо-в
шамыч
ужаш
ланнат
Ты
цийм
луман
Кум
(Майук
Тудо
лын кс

Йод
СССР
Тунэмш
Паш
тармаш
Пэлонг
лудыль
мугым п

ПУ
ойым у
куштыл

Паш
ой-влак

Шук
огыл ил
зэмский

тидэ зайомым вашкэрак ужалэн пытармын кулэшыжэ нэргэн калыклан умылтарман. Тачсэ кэчэ-гыч мэ чыланат зайом нэргэн ача-авалан, иза-шольылан, пош-кудо-влаклан ойлаш тўнгалына. Тулэч посна, йолташ-шамыч, мэат (чыла тунэмшэ-влак) чумыр калыкын ужашыжэ, шэмэр калыкын игшывыжэ улна. Мыланнат кунаргынат облигацийм налман.

Тылэч вара чылан ик ой дэн 30 тэнгэаш облигацийм налаш — манын пунчалыч. Окса погаш Майук лўман тунэмшэ ўдырым сайлышт.

Кум кэчэ эртышат, окса погаш сайлымэ йэґна (Майук) 30 тэнгэ олмэш 45 тэнгэм погэн ситарэн. Тудо эрлашыжымок сэльсовет гыч облигациймат налын кондыш.

Йодыш: СССР молан зэйомым луктэш? Зайом налшэ СССР лан кузэ полшым пуа, шкэжэ могай пайдам налэш? Тунэмшэ кузэ зайомым шараш полшэн кэртэш?

Паша: Ындэ шэкланэн онгыза —моло ойлымаш дэн тагас тармаштэ тидэ ойлымэштэ угыч могай ой ойыртэш пурэн. Пэлонго, (скобка) коклаштэ улшо мут-влак могай йук дэн лудылтыт? Моло ой дэч ойыртышыжо уло, укэ? Молан йужо мугым пэлонго коклашкэ пуртэн возат?

ПУНЧАЛ. Пэлонго кокласэ ой, йа мут-влак моло ойым умылатараш возалтыт. Тыгай ой, мут-влак куштылгырак, шыпрак лудылыт.

Паша: Тэат пэлонго коклаш мут-влакым пуртэн, посна ой-влакым возыза.

ОКТЯБР РЭВОЛЬУЦИЙ.

Шукэртэ огыл йалыштат, олаштат илыш тыгай огыл ильэ. Йалыштэ помэшик, кулак, поп, урэднык, зэмский начальнык, олаштэ — капиталист-фабрик-

завод оза, купэч, төра, молат озаланэныт, йалыштэ сайрак мыландэ кулак кидыштэ ыльэ; олаштэ фабрик-заводым ораньэк капиталист-влак кучэныт. Тунам йалысэ шэмэр дэнэ оласэ пашазэ-влак нэлэ пашаш индыралт илэныт. Пашазэ кресаньык пуж вүд дэн ситмыж пойан, коштан төра, поп тукым мындырланэн илэныт.

Умбакыжэ тугэ илэн кэртшаш лийын огылат, 1905 ийштэ, йанварын 22-шо кэчыштыжэ Питэрсэ (тэнэ Ленинград) пашазэ-влак шкэ ватышт, шочшышт-дэн Миклай кугыжа дэк поро кумыл-дэн илыш куштылэмдаш йодаш мийэныт. Миклай кугыжа нунын йодымыштым шуктымо олмэш лупш дэн, пуля-дэн вэлэ пукшэн колтэн.

Тулэч вара пашазын, шэмэрын кугыжалан ушан пытэн. Нуно кугыжаныш ваштарэш крэдылаш тунгалыныт, рэволюций тарванэн. Олаштат, йалыштат забастовко, востаний лийэдэн.

9-шэ йанвар.

Йуштö... Пылан...
Вичкиж мардэж пуалэш,
Кэчэ коклан,
Шуэн гына ончалэш.
Урэмлаштэ
Йумын муро шэргылтэш.
Тидэ... Кушко,
Калык тыгэ ошкылэш?
Йужышт-влак:
„Кугыжа полша“ манылдат.
Вэсышт-влак:
„Йонгыш лийна“ шоналтат.
Нинэ шэмэр,
Орланышэ йорло-влак.

Туна
ваш-ва
властым
шыш вэ
1914
Сар пэ
калык,
йалсэ ку
саньык
пытыш,
вийан пу
тдымо
ВКП(б)
ой дэн
1917
дышт, в

„Поро шүмбэл
Ачашт дэк, — эрык йодаш кайат.
Нунын вуй умбалнышт
Мардэж йумым лойгыкта.
Тэвыс кугыжа-влакын илэмышт
„Зимний дворэц“ койылда.
„Чыж-ж... ж грот... коп... Уп! Ух!
Пуля шүшка, мўгыра
„Йөрәтымэ сай ача
„Игшывыжым шымата“.
„Мо тугай? Поро йумо!
Кугыжак ындэ лўйа мо?..
Тэвыс эрык, родо-влак!
Чылан йорлым чаманат.
„Молан толым нинын дэк?
Пычал күлэш тушман вэк!“
Манын шэмэр туманла,
„Пижшашакыс“ шоналта.

Тунам пашазэ дэнэ йалсэ шэмэр, шонымыштым
ваш-ваш шинчыдэ, посна-посна кредалын, кугыжан
властым пытарэн кэртын огытыл, утларак нэлэ илы-
шыш вэлэ логалыныт.

1914 ийштэ сутланымэ кугыжаныш сар тўнгальэ.
Сар пэш талшнэн, кужун шогыш. Сарэш пэш шуко
калык, пого пытыш. Тудо жапыштэ капиталист-влак,
йалсэ кулак утларак пойышт, пашазэ дэнэ йорло кре-
саньык илыш путырак начарэштэ: кочкаш киндэ
пытыш, чийаш вургэм ыш код. Сандэн калык угыч
вийан пудранаш тўнгальэ, кугыжан законжым колыш-
тдымо лийэ. Жапым умбак шуйаш лийдэмэ лийэ.
ВКП(б) вуйлалтымэ почэш пашазэ дэн салтак-влак ик
ой дэн тарванэн револьуцийлан пижыч.

1917 ий фэвраль тылызыштэ кугыжам коранг-
дышт, власть пойан, помэшик кидэш кодо.

25 октябрыштэ пашазэ дэн крэсаньык буржуй-влак дэн чот крэдалын, властым йөршэш шкэ кидыш налыч, ожнысо Росий кумдыкэш совет властым ыштышт. Тидэ пашаштэ Лэнин кочана—Владимир Ильич чарныдэ корным ончыктэн шогыш. Лэнинын туныктымыжо почэш, ВКП(б) вуйлалтымэ дэн, умбакыжэ пэнгыдэ, кумда СССР шочын кушко.

СССР ўмбак түрлө тушман—капиталист-влак, төра, поп, кулак оршыла кэржалт төчышт. Түрлө гэнэрал-влак офицер түшкашт-дэн СССР ым йыр аврэн шындышт—граждан сар талышныш. Йудэнич, Корнилов гэнэрал-касвэлым, Врангэль, Деникни—кэчвал вэлым, Колчак, Дутов—эрвэлым толаш тўнгалыч. Нунылан пэш кугун окса дэнат, сар ўзгар дэнат Франсий, Йапон капиталист-влак полшэн шогытт. Тунамак адак йўд йымач Англий шыгырэмдэн төчыш. Польшат кужун крэдальэ. Мэмнан пашазэ дэнэ крэсаньык Йошкар армий лўдын ыш чакнэ, Совет власть вэрч чот крэдальэ; поян, төра тушманым ораньэк кожэн колтыш.

Ындэ мэмнан Совет власть лиймылан 15 ий тэмэ. СССР кэчын кушкэш, вийангэш; у илышым, социализмым ышта. Кызыт СССР кумдыкэш угыч кугу завод-фабрикла, колхоз-совхозла, электростройла шочын, кушкын шогат. Тышкэ-тушко, энрэмыш водла кўртнўо корно шупшалтыт. Ик манаш—пашана шолэш вэлэ: эрэ уэмэш, кушкэш, шарла. Сталин йолташ манмыла, ындэ социализм илышыш пэнгыдын тошкалын улна. Тугэ гынат, мэмнан тушман пытэн манаш огэш лий: моло кугыжанласэ капиталист, төра-влак СССР ўмбак пўйм шырэн шогат альэ. СССР штат шэмэрын тушман йўршын пытэн огыл. Сарлан кўлэш гоным нуным ваш лийаш йамдылалт шогыман, тўнбасэ пашазэ шэмэр-дэн кылым кучэн шогыман, СССР, тўнья ўм, балнысэ капиталист клас тушманым (кулак, поп, картмолла, врэдичыль) йөршэш пытарман.

Й
илэнь
2.
3.
-влак
4.
5.

О
тэмын
дэн т
О
шазэ
кым,
тэныт
дэнэ

Па
тудын
Адак С
Ти
лэкса.

„Чу

Ик
тышэ)
пайрам
йамдыл
комись
пурыш
партий
комсом
Тыл
йарара
Паша

Йодмаш: 1. Ожно пашазэ дэнэ шэмэр крэсаньык кузэ илэныт?

2. Капиталист, тѳра-влак кузэ илэныт?

3. 1905 ийыштэ лийшэ рэволюций, молан кугыжан, властым пытарэн кэртын огыл?

4. Мо тугай кугу Октябрь рэволюций, кузэ лийн?

5. Октябрь рэволюций пашаштэ кѳ вуйлалтэн?

Ожно паша ыштышэ шужэн коштын, йара кийшэ-тэмын илэн. Миклай кугыжа шужышо калыкым пульадэн тэмэн, йуштѳ тьурмаш ырыктэн.

Октябрь рэволюций ВКП(б) вуйлатымэ дэн пашазэ дэнэ шэмэр калык пойан кид гыч завод-фабрикым, мыландым шупшын налын, Совет властым ыштэныт. Сандэн кугу Октябрь — тунья умбалсэ пролетар дэнэ шэмэр пайрам.

Паша. Октябрь рэволюций нэргэн луйык кутрэн налзат, тудын нэргэн план почэш ойлымашым сылэштарэн возыза. Адак Октябрь нэргэн библиотека гыч книгам налын лудса. Тилэ ойлымашкэ пуртымо почэла мутым сайын лудын лэкса. Вара книгашкэ ончалдэ тудым лудаш тунэмза.

„Чумыр вий“ колхозышто Октябрь пайрам эртармаш.

Ик погынымаштэ Конаш кугыза (колхоз вуйлатышэ) каласыш: „Йолташ—шамыч, вашкэ Октябрь пайрам шуэш. Тидэ кугу пайрам эртараш сайын йамдылалтман“ маньэ. Торэш ик мугат ыш лий, комисым вэлэ сайлаш тунгальыч. Комисыш 3 йэн пурыш—Конаш кугыза (1919 ий годсэк комунист партийштэ шога), Марийан Сэргэ, Сэдэр Ондрэ (нуно комсомолэц улыт).

Тылэч вара, 10 кэчэ жап комисий куштымѳ почэш, йарарак годым, эрэ пайрамлан, йамдылалт шогышна. Паша радам (план) почэш кружоклаштэ лозунгым,

плакатым возышна, спектакльлан, концертлан йамдылалтна, кино сүрэтым кондыктышна, радио апаратым сайрак ачалышна.

Октябрь пайрам ожсо кэчэ колхоз озанлык пашам кэчывал мартэ ыштышнат, комсомол, пионер, моло ырвэзэ-влакат клуб сөраштараш пижна. Пашам бригадэ-дэнэ ыштышна: ик бригадэ клубым — көргө гыч, вэсйжэ — тўжвач сөрастарышт, молышт коштырам эрыктышт адак трибуным (митинг годым ойлаш күзымө лұмын ыштымэ күкшака вэрым) олмыктышт. Иатыр кас лиймэ мөнгө, комиссий пашанам йыр-ваш ончэн кошто; мо ужмо экшыкым 3-шо дэн 5-шэ бригадылан эрдэнэ эр төрлаташ күштыш.

7-шэ ноябр (тошто шот дэн 25 октябрь) шу. Кэчэ ойар, умыр. Каваштэ ик пылат огэш кой. Кас кэчэ вэлым лыжга мардэж цуалэш; пушэнтгэ вуйышто кодшо кукшу лышташым шыр-шыр-шыр тарвалта. Йол йымалнэ шижэ кэчэ-дэн ырыктэн кылмэ мыландэ шулэн тазылга. Мотор кэчылан куанэн, аламо, почэла-почэла, алмаштэн агытан-шамыч мутралтат. Пөрт йыда тўлык вуй-гыч тыргэ шикш лэктэш, очыни, эргудын пайрам кочкышым йамдылат.

Лач 10 шагатлан орол пөрт дэн „кыльтинг, кыльтинг, кылтинг“ изи чаг йүк шоктыш. Изिश лийын ик вэлнэ, вэс вэлнэ рўжгэн мурмо йүк, пионер тўмбыр кырмэ шокташ тўнгальэ. Кушўл мучаштэ йошкар флаг лойгалтгыч койэш. Тидэ пошкудо изирак колхозлагыч мэмнан дэк митингыш толыт.

Мэат кок йолташна — шамыч-дэн содор клубыш куржна. Мэмнан колхозат лэкташ йамдэ шога. Мэ йолташна-влак дэн мийэн вэл шуна — командир йүк „шогалаш!“ ман шэргылтынат кайыш. Ик-кок минут коклаштэ рат-дэн шогалын, ончыл йэң знамым налын, мурэн-мурэн митингыш кайышна.

Мийшна — трибун йыр, чыла вэлыштат тумэр отыла калык лұшқалт шога, умбалныжэ мэмнан шұмым тар-

ватэн „выр-выр-выр“ түрлө вэрэ йошкар флак лойгалтыт. Митинг калык изижэ-кугужо, пөрийэнжэ — удрамашыжэ кутрат, воштылыт, чыланат куанэн шогат.

Кэнэта трибун вэлым пүчкылтын пионер пуч йук шэргылт кайыш, калык шыпланыш. Трибуныш 5 йэнг күзэн шогальэ, чыланат онгэшышт, шокшэшышт тарайым пүшкылыныт. Нуно иктэ вэсышт почэш чыланат салам мутым каласышт.

Митинг пытымэ мөнгө, рат дэнак урэм мучко коштна. Вара трибуна дэк пөртылын, Конаш кугыза калыклан каласыш: „Кастэнэ клубышто Октябр револьуци нэргэн доклад лийэш, доклад почэш кино, спэтакль, концерт ончыкталтэш“ — маньэ; вара калык вэран вэрыш шаланыш.

Н. -Мухин.

Нойабрын 7-шэ.

Кө нэзэр, пүж-вүдан,
Толза тыш!
Пөртдам кодэн тэ чылан
Лэкса выж!
Завот, фабрик, нур гычат
Чылан вашкэ!
Йошкар тулын у куат
Улына шкэ.
Шуч тоштым шарнэна,
Рузалына,
Социализмым шкаланна
Ыштэна.
Луддэ ончык, йолташ-влак,
Тошкалына!
Тушман куржэш чот шэнтгэк,
Ужыда?

Иошкар тистэ куатан,
Лойгыжо!
Тўнья мучко социализм
Лийын шужо!..

КОНЧЭН ОНЧЫКТЫМАШ.

Изи большэвик-шамычын куго пашашт.

Н. Мухин.

Тўнгалтыш сўрэт.

Пэчуй. (Вожатый). Сай дыр, йолташ-шамыч? Мэмнан тышкэ толмынам ужын, тыглай йоча-шамычат толыныт аман?! (Йыр ончалэш, кидшэ дэн вуйжым ни-йалта).

— Пэш йөра!.. пэш йөра!..

Мэмнан уло кугу паша:

Пионьэр-шамыч

Бригад дэнэ

Полшынэшт колхозлан,

Ударнэ тэмп дэн,

Болшэвикла,

Ўдыр-рвэзэ —

Шэмэр икшывэ,

Колхоз пашаш,

У пашаш,

Кумыл нөлтын

Чыланат

Ик ой дэнэ

тарванат.

(Пионьэр-бригадир толэш)

Б
П
эрта
Б
П
Йапы
Ала
йўшө
шаш
тво
П
Чыла
Пэ
дэн
Бр
пашам
тырым
Пэ
Бр
укэ гь
Пэ
чалжы
Бри
раш, к
лэш. Т
I п
Бри
так" ву
Пио
Бри
Вэс
Бри
Пио
Бри

— Кутырэт, бригадир,
Изэ командир?

Бригадир. Кутырэм!

Пэчуй. Вашкэ тарванэда мо? Жапым арам ида эртарэ...

Бригадир. Кайэна вэлэ... тыйат мийэт дыр?

Пэчуй. Мийэм... Мийэм... Шукэртэ огыл, кулак Йапык кид гыч изэ тулук Вачим утарышна... Кө пала? Ала „Спартак“ колхозыштат Йапык гай шэмэр вур йўшө уло?.. Мут шокта: сорэвнованьэ дэч лұдын, пашаш лэкдымат пуйто уло... йолагайланымаш, рвачество манмат альэ шокта... Колхозлан подшаш күлэш.

Пионьэр-шамыч. (ик йук дэн кычкыралыт).

Чылан йамдэ улына!

Пэчуй. А мом вара колхозыш нангайна гын? Мо дэн „Спартакым“ куандарэна гын?

Бригадир. Түрлө настамат нангайна... Кагашышна: пашам сайын колдынэна... Адак кулаклан уштэр воштырым нангайна...

Пэчуй. Тугэ... Спартакыштат ала кулак уло...

Бригадир. Кунам укэ?.. Кайэна—палэна... Кулак укэ гынат, тудын агэнтшэ — подкулачник уло...

Пэчуй. Мыланна Партий дэн правительствын пунчалжым (Рэшэнийжым) умылтаращ күлэш.

Бригадир. Тугэ... Партийын пунчалжым умылтараш, колхозым озанлык шотышто пэнгыдэмдащ күлэш. Тидым мондыман огыл... Ну, чыла йамдэ мо?

И пионэр. Мо күлэш, чыла йамдэ!

Бригадир. Кузэ докладта?.. Салам мутда?.. „Спартак“ вуча вэт...

Пионэр удыр. Чыла йамдэ!

Бригадир. Күлэш кнага?.. Газэт?.. Журнал?..

Вэс пионьэр. Чыла уло.

Бригадир. Пийэс кнагада?

Пионьэр удыр. Пийэсат уло... Рольжымат шинчэна.

Бригадир. Радиоприйомник?

I Пионер. Тудат уло.
Бригадир. Тугэжэ кайышна, йолташ-шамыч!
(Музык. Тумбыр йук. Түшкан мурмаш).

Мэ шэмэрын икшывыжэ
Партийн куштымыжым шукташ
Йамдэ улына!
У сэм-мэтод бригад дэнэ
„Спартак“ колхозыш кайэна.
Мо гын уло тушто тёрсыр,
Йошкар тул дэн когартэна,
Пэрэгибым она ыштэ,
Уло гынжэ—төрлатэна...
Лэнин тистым, йошкар тистым,
Кушкырак мэ нөлтэна,
Лэнин ойжым, кугу ойжым
Шукташ мэ йамдэ улына!..

Кокымшо сүрэт.

Спартак колхоз правлэньэ. Вуйлатышэ, чотлышо.
4—5 колхозник.

I колхозник (вуйлатышылан). Кочкаш пуза, вара колхоз пашашкыда кайэм. Огыда пу—тэвэ чара вуйэшэм уп шочшо—садак ом кай.

Вуйлатышэ. Пётр изай, ойлашыжэ ойлэт, мо ойлымэтым шкат от шинчэ.

I колх. Кузэ ом шинчэ?

Вуйлатышэ. Сдэлышина манмым колынат?

I колх. Колынам, шинчэм...

Вуйл. Кодшо ий мэ тыйым кэчэ йыда гайак пашаш ужна. Тый ускыртланышыч: ыжыч лэк.

I колх. Шуын ом ул: вэс паша лийын.

Вуйл. А молан ватэт дэн удырэтшым ыжыч колдо? Ватэт азан огыл, чэрлат огыл ыльэ. Ёдырэтшэ кэнгэж мучко түрмэнгым гына оролэн эртарыш...

огыл
гэн
паша
жым
I
машт
В
паша
В
маш
В
дымэ
пуэна
I
сорэв
шоны
II
мат пэ
I
Ву
кинды
Пётр
крэдал
житэл
лэк, й
штымэ
нэт...
I к
ситэ у
ончык
(Урэмы
пионьэр
Вуй
мийэм

I колх. Нунат пашан ыльыч.

Вуйл. Пашан ыльыч? мо...колхоз пашажэ паша огыл мо? Мэ мландэ паша штышэ киндым үдэн, погэн налдэ киндан лийын кэртына мо? Молан колхоз пашаш түсэдымат ыжыч ончыкто? (Пётр шойак корэм-жым удыралэш). Пашажэ могай сөрал!

I колх. Пудэак огыда кэрт: колхозын киндэ лий-маштэ шужэн колаш огыл...

Вуйл. Паша штымэт лийэш—налат, укэ—укэ... Кө пашам шта, тудо кочкэш—тэвэ мэмнан лозунг.

Вэс колх. Мыйат изиш йоднэм ыльэ. Тэвэ йод-маш кагаз (пуа).

Вуйл. (лудэшат) Тидэ вэс шот: пашам ыштэн кэрт-дымэ шкэтын пашаш коштын тэмаш йөсө... ончэна... пуэна...

I колх. Лүдым... Лүдмэм дэн тынарыш шуым: сорэвнованьэ дэн пэш чот түнчыктараш тўнгалыт гын шонышым... Йонгыш лийнам!..

II колх. Йонгылышыжо... Кулак Сидырын мутшы-мат пэш колыштыч.

I колх. Тидат лийын.

Вуйл. Лийын манат? Сидырэт корным ончыктэн, киндыжым корнэтлан мийэн йод-йа, пуа?.. Тэвэ мо, Пётр изай: мэ рвач дэн да лодыр-шамыч дэн чот кредалына... Тэвэ, ик могырым, тый лодыр улат: „ува-жительный причина“ манмэ дэч посна пашаш ыжыч лэк, йолагайым штэнат, вэс вэлым—рвач улат: паша штымэт укэ гынат, колхоз клат гыч киндым шупш-нэт...

I колх. Эк, тынар илэнам, алыат уш-акылэм ск ситэ улмаш!.. Шижым: шкак титакан улам улмаш!.. ончыкыжо тыгэ ок лий: примэрный колхозник лийам. (Урэмыштэ пионьэр отрадын муро йукшө шокта. „Мэ улына пионьэр, шэмэр калыкын икшывыжэ...“).

Вуйл. Кайза клубыш!.. Вожатый дэн кутурэмат, мийэм вэлэ...

Кумышо сүрэт.

Колхоз клуб. Пионьэр-шамыч плакатым, лозунгым пыжыктылыт, рупырым шындат. Колхозник-шамыч клуб тич.

Бригадир. Тэвэ мэ тыланда, йолташ-шамыч, газетым, журналым кондэн улына... Тэвэ кокымшо пәтиләткә нәргәнәт кнага уло... Пәш күләш кнага! лудса! Вич ий гыч элна могай лийшашым палән налыда. (Колхозник-шамыч лудыт. Кәнәта радио шокташ тўғаләш). Тэвэ радиомат колыштса. Моско гыч ойлат. (Рупор кутура).

Тачә мә, партконфэрэнсын кокымшо вич ийаш план нәргән лукмо пунчалжым умылтарнәна.

Тидә план нәргән кангашымашым уло тўнья эскэрән шогыш. Тушман капиталист-шамыч сырән, пўйыштым пурыт. Пашачә калык гын, уло шўмжө дән йывыртән. Йа кузә от куанә! Комунист партий вуйлатымә дән Совет Ушәмәштә сотсиализм общество шталтәш. Совет ушәм ий гыч ийшкә вийан толәш, пәнгыдә элыш савырна. Совет ушәмәштә кризисат, пашадымат укә. Озанлыкат волән ок шого, ий йәда талын кушкын толәш.

Пәрвой пәтиләткыштә мә социализм штымә чоткыдо нәгызым пыштышна. Олаштат, йалыштат капиталист эләмәнт-шамычым шалатышна. Йорло дән ик марда крәсаньык-шамыч колхозыш ушнән толыт. Машина вийым кугун пуртымо дән Совет Ушәм — тыгыдә йал озанлык гыч тўнъямбалнә эн кугу йал озанлыкан элыш савырна.

Пашачә клас дән шәмәр крәсаньыкым паша вий, паша кумыл (рэволютсионый активность) кушкын толмо дәнә, социалистический сорэвновәннә дән ударничество нөлтәлт толмо дәнә, Ләнин партийын политикшә почәш, тўрлө тўсан опортунист-шамычлан пәнгыдә отпорым пуән, партийын гәнэральный корны-

жым
гай к
Т
коқы
„Э
больц
шачә
кәш,
калык
щәств
(ВКП
М
дымә
кий н
М
маркә
шуын
эл ли
М
электр
тыма
шәнгтә
Йа
Чыла
Па
промь
чийәм
М
шәств
ций
да ка
косаж
Ту
маш ч
Па
тыгә

жым чакныдэ илышыш пуртэн шогымо дэнэ вэлэ тыгай кугу сэнгымашым ыштэн кэртынна.

Тыгай тўнгалтыш вич ийаш планын итогшо. Вара коқымшо вич ийаш планыштэ пашана могай?

„Элнан пэш кугу пўртўс пойанлыкшэ уло. Пашана большевик социалистический тэмп дэн шталтэш. Пашачэ дэн колхозник-шамычын активность талын кушкэш, партийын чын корныж дэн элысэ уло шэмэр калыкым умылшо, социалистический класдымэ обществым активно ыштэн шогышо йэнгыш савырман“ (ВКП(б) 17-шэ конфэрэнсийын пунчал гыч).

Мэмнан элысэ миллион дэн шэмэр калыкын класдымэ обществыш ошкылмыжо пэш кугу исторический корно лийэш.

Мэмран Совет эл наук дэн тэхникэ шотыштат ты маркэ ончылно шогышо капиталист эллам поктэн шуын, ончылтэн кайа, пўтўнь Йэвропылан эн ончыл эл лийэш.

Мэтал штымаштэ, химический промышлэнысыштэ, электровий штымаштэ, эн утларакшым машина ыштымаштэ талын ончык каймэ дэн капиталист эллам шэнгэлан кодэна.

Йал озанлыкыш эн сложный машина пурталтэш. Чыла колхозлаштат МТС пашам шташ тўнгалэш.

Пасуштына шурно-лэктыш нўлталалтэш. Куштылго промышлэнныс кушмо дэн шэмэрын кочкышыжат, чийэмжат сайэмэш.

Мэмнан элыштэ класдымэ социалистический общество лийэш. Класовый ойыртэмыш дэн эксплоатаций шочыктаршэ амалым (причиным), экономикыштэ да калык шонымаштэ (ушышто) кодшо капитализмын косажым тўрыс пытарэна.

Тугэ гынат, коқымшо пәтилэткыштэ клас кредалмаш чылт пыта, манаш ок лий.

Партийын 17-шэ конфэрэнцыжэ тидэ шотышто тыгэ каласэн: „Пашачэ клас капитализмын кодшо ко-

саж ваштарэш крэдалын, шуйшө капиталист элемент-
лан чоткыдо отпорым пуэн, шэмэр калык коклаштэ
буржуазный, мэлкобуржуазный шонымашым вожгэ
пытарэн, адак шэмэр коклаштэ социалистический вос-
питаньэ (уш-акыл почылтармэ) пашам штэн гына,—
пашачэ клас социализм пашаштэ у сэгымашым штэн
кэртэш“...

(Музык)

- I пионьэр. Класдымэ общэствым шташ,
II пионьэр. Шэмэр вур йушө—
III пионьэр. Сидыр гай
Тушман кулакым
Күлэш
Түшкан. Вож гычак
Куклэн шуаш.
I пионьэр. Микитан Пётр гай
II пионьэр Подкулачникым
III пионьэр. Күлэш
Түшкан. Самокритик тул дэн
Поньыжаш...

(Музык)

- I пионэр. Ынжэ лушко
Пружин!
II пионьэр. Ынжэ лушко
Винт!
Түшкан. Пытыжэ
Його прогул,
Поп пайрам,
Шуйнылын
Жап эртармэ
Арам...

(Музык)

- I Мэмнан лозунг —
II Паша лозунг!
III Чыла вэрэ шужо,

Йод
маш ку
зышто
Па
ойым во
колхоз

Оже
пүртүс д
айдэмыл
лийын
ик йэш
лэктив)

IV Чыла йэнгат ужшо,—

Түшкан. Бригадэ гыч—

Колхозыш,

Колхоз гыч—

Колхозлаш!

Эй,

Ончыко,

Шэмэр йолташ!..

(Музык)

I Мэ пионьэр—

Шэмэр калыкын

Икшывыжэ улына.

III Мэмнан

Ача-аванажэ

Түшкан. Мэмнам ончэн

Куанат...

I Мэ шэмэрын икшывыжэ

Партийын кұштымыжым шукташ

Түшкан. Йамдэ улына!..

Музык. Интэрнационал муро.

Йодыш: 1. Ты инцэнировкышто клас дэн клас кредал-маш кувэч койын шога? 2. Пионьэр-шамыч „Спартак“ колхозышто паша тёрлаташ кузэ полшэныт?

Паша: 1. Ты инсцэнировка гыч кэлшышэ савыртышан ойым возэн лукса; 2 тэат тыгай инсцэнировкым ышкэндан колхоз илыш гыч возыза.

Кузэ йылмэ лэктын.

Ожнысо айдэмэ илышашлан лийын эрэак, чакныдэ пұртүс дэнэ кучэдал толын. Мұшкыржым тэмэн илаш айдэмылан шкэт вуй-дэн пұртүс ваштарэш кучэдалаш лийын огыл. Сандэнэ тудо пырлыа түшкан погынэн ик йэшла илэн. Тўнгодсо пырлыа паша штышэ (колэктив) дэн тўн тодсо охотнык влакын артэлышт

моло шкэт паша штышэ дэч йөнлырак илэн кэрты-ныт.

Нуно тўшкан погынэн кугурак йанлык-влакымат кужу кэрэм дэн авырэн, альэ кугу выньэмым штэн, тудын умбак ондалаш оргажым оптат да тушко авырэн намийэн, пуртэн колтат улмаш. Тыгэ тўшкан илаш нунылан сайрак лийын. Вийжат талэ, шкэжат айдэмэ тўшкаштэ пэнгыдырак чучын.

Тўшкан погынэн илымын чыла тыгай йөнлыкшо нуным иктыш ушэн шогэн. Пырля ушнэн пырля пашам ыштэн илымэ дэнэ айдэмэ чыла йёсыжымат, осалжымат сэнэн. Тыгэ илымэ айдэмылан шуко ончык кайашыжэ полшэн.

Ф. Энгэльс ты нэргэштэ тыгэ ойлэн: „Илышлан күлэш гыч лэктын шарлышэ паша айдэмым обшэствыш ушаш полшэн. Айдэмын ваш-ваш польшкалымашыжат паша гычак лэктын. Пырля паша штымашын сайлыкшэ чыла члэнжын ончылно раш лийын. Күчыкын ойлаш гын, тыгэ айдэмылан иктэ вэсылан ала мом гынат, ойлашыжэ күлэш лийын“ (Энгэльс диалектика природы). Айдэмылан ваш-ваш ойлаш, шкэ шонымыжым вэсылан виктарап күлэш пырля паша штымаш гыч, ўзгар, паша тарман күлэш гыч лэктын.

Ваш-ваш умылэн кэртшаш айдэмын тўнгалтыш йўкшө паша тыч лэктын. Тудо йўкшат паша йўк улмаш. Паша штымаштэ йўк лэкмым тэ кызытат колын кэртыда. Иктаж йэнг товар дэнэ руэштэш гын, туштат йўкым пуа. Тыгай йўк дэнэ айдэмэ ваш-ваш пашаш кайшашымат, моло шотымат ыглаш тўнгалын. Паша йўк гыч лэктын варажэ йылмэ илымэ сэмын эрэ ончык кайэн. Ты йўк дэнэ тудо шкэ шонымыжымат виктараш тўнгалын.

-
- Йодыш: 1. Ожно айдэмэ шкэт посна илэн мо?
2. Молан нуно пырля илэныт?
3. Фридрих Энгэльс йылмэ лэкмэ нэргэн мом ойлэн?

4. Айдэмылан ваш-ваш ойлаш күлөш кушэч лэктян?

5. Эн ончыч могай ойлымаш лийын?

Эскэрымаш. 1. Чывэ дэнэ чывигэ кузэ кузэ ваш-ваш кычкыралыт?

2. Имнэ чомам йомдарымэ годым мом ышта?

3. Йылмдымэ йэн кузэ мутлана?

Паша. Шкэгыч шонэн иктаж паша нэргэн возыза. Ты возымыда годым паша йүкым эскэрэн возыза.

Кид йылмэ.

Шукэртэ ожно айдэмэ кызытсэ сэмын ойлэн моштэн огыл. Кызыт ойлымо сэмын ойлымэш пэш шуко жап эртэн, йатыр йүштө шокшым айдэмылан ужаш логалын. Кызыт айдэмэ мутланымэ годым мэ чыланат тудын упша, йылмэ тарватылмыжым ужына, мутланымэ йүкшыमत колына. Мутланашыжат шкэт посна йүкым ойрэн ок шого, вик мут дэнэ каласа, ожныжо кузэ вара мутлана улмаш?

Эн ожныжым айдэмэ кызытсэ сэмын мут дэн кутырэн моштэн огыл. Тудо йүк дэнэ вэлэ кутырэн манна. Адакшэ кидым, йолым кап-кылжым тарватыл мутлана улмаш. Тыгэ мутланымэ йылмым кид йылмэ маныт. Мут йылмэ лэкмэш айдэмэ кид йылмэ дэнэ посна йүк йылмэ дэнэ кутырэн.

Айдэмын кид йылмэ дэнэ кутырмашыжым кужэч мэ палэн кэртына?

Кузэ кид дэн ойлымым тагастараш мландэ вискалымэ пашам налын ончэна. Ты паша годым пасушто вэшкым налын ик түшка ик вэкэ, вэс түшка вэс вэкэ лийыт. Тугэ лиймэкэ, мландэ вискалышэ (зэмлэмэр) ик точкым муын, апаратым мландэ ўмбакашындында да, вэс күлөш точкым кычалын тужак вэс вэшкым шындыкта. Вэшкэ шындыктымэ годым шола, пурла вэкэ, альэ тура шындык кидшэ дэнэ лупшкэда. Шола вэкэ кид лупшкэдымэ годым, — шола вэкэ шындык, пурла могырыш кидшым лупшалэш гын, пурла могырыш вэш-

кым налыт, лач тура шындышаш годым кидшым тура нөлтат кидшым „роп“ волта. Тыгэ кид дэнэ ончыктымым ужын, вэшкэ шындышэ йэнг, кид дэн ончыктымым өрдыж гычак умылэн күлэш вэрыш вэшкым шогалта.

Тыгак кид йылмэ дэнэ йылмыдымэ йэнг дэнат мутланат. Тугай йэнг дэн кө иктажым мутланынэжэ гын, кидшым тарватыл ончыктэн мутлана.

Чыла тыгайым тагастарэна гын, айдэмын кид йылмэ дэнэ кутырмажым рашак ужына.

Айдэмэ кид йылмэ дэнэ кутырмашкэ шкэ шот дэнак шуын мо? Укэ, кид йылмэ дэнэ кутырмаш так шкэак лэктын огыл. Тудо пырля паша штымаштэ күлэш гыч лэктын. Ты шотышыш шумэш айдэмылан пэш шуко шонашат, паша шташат логалын. Ушыжат, паша штымашыжат пэш шуко вашталташым ужын толын. Илымэ сэмын айдэмэ шкэжат, ылышыжат, паша штымэ шотшат пэш чот вэсэмын. Паша, уш, кушмо сэмын иүк йылмат, кид йылмат вашталт шогэн.

-
1. Айдэмэ кызыт могай йылмэ дэнэ мутлана?
  2. Ожно могай йылмэ дэнэ мутланэн?
  3. Кид йылмэ дэнэ мутланымым кушто, кунам мэ ужына?

Мут йылмэ.

Айдэмэ кид, иүк йылмэ дэнэ пэш шуко жапым илэн. Мут йылмыш шумэш ала мыньар шүдө түжэм ий эртэн. Тунг годым паша штымэ үзгаржат, ынгжат шагалрак улмаш, ышкэ ылышыжат түрлө амалым пэшка кугын муын шогэн огыл да ты кид йылмэ йатыр мартэак тудлан йөрэн. Варажым ты кид йылмэ чылажым виктарэн шуктыдымо лийын.

Адэмылан ылымаштыжэ пашаштыжэ пичкэмыш иүдымат, моат кошташ, мутланымаш күлэш лийын,

Тыга
мутл
А
ик т
айдэ
күль
маш
мат
дэн,
пэнг
Йоча
годы
ат. Е
кыча
ныш
Мола
кэрт,
ваш
иүк-
С
йуан
ик с
ыштэ
шокт
паша
йүкш
паша
савы
кушк
дэн
паша
тарап
күлэш
чылал
пырл
лийы

Тыгай жапыштэ айдэмылан кид йылмэ дэнэ гына мутланымэ ситыдымэ лийын.

Адакшэ тўшкан погынэн пырља паша штымаштэ, ик тўшка вэс тўшкалан (йанлыкла чодраштэ илышэ айдэмэтлан) иктыш чумыргаш ваш-ваш палдарашат кўлын. Пырља погынэн йўк-мутым луктын кутырмаш нунылан пэш кугу польшым пуэн, шкэныштымат куандарэн. Айдэмэ пырља погынэн мутланымэ дэн, мурымо дэн ышкэныштым ваш-ваш чакэмдат, пэнгьдэмдат. Ты шотым мэ альэ кызытат ужына. Йочат, кугуат кэнгэжым иктаж саска погаш каймэ годым пырља чумыргэн, мутланэн, мурэн, мурэн кайат. Вара пич кугу чодраш шуытат саска (йэмыж) кычалаш ойрлат. Тыгэ ойрлымэкэ иктэ вэсым, араныштым йомдармэ дэч ваш-ваш кычкыраш тўнгалыт. Молан тугэ лийэш? Айдэмэ чылт ышкэт илэн ок кэрт, тудлан шкэт лийэш гын, илаш шуй тўчэш: ваш-ваш польш энгэртыш укэ. Ваш-ваш мутланат, кутырат, иўк-йўаным ыштат гын, айдэмэ куанэн пашам ышта.

Ожнысо айдэмаат тыгак ваш-ваш мутланыдэ, йўк-йўан ыштыдэ илэн кэртын огыл. Пырляш погынаш ик сэмын йўк-йўаным, пашаш кайаш вэс сэмын ыштэн. Паша ыштымэ шотыштат могай паша иўк шокта тугай дэнэ пашаш лэктыт улмаш. Йўкшат паша гычак лэктын. Паша вашталтмэ сэмын паша йўкшат вашталтын, тўрлө паша лэкмэ сэмын тўрлө паша йўк лэктын. Ты паша ыштымэ ўзгар йўкэт мутыш савырнэн. Ты мутэт паша йэшаралтмэ сэмын эрэ кушкын, шукэмын. Айдэмын ыгыштыжат паша иўк дэн паша ыштымаш сўрэтшэ ушналтын. Ик айдэмын паша ыштымэ ынгжым, шонымыжым вэс йэнлан виктараш паша мут дэнэ паша сўрэтым тагастараш кўлэш лийын. Ты шот моло йэнланат кўлэш лийын, чылаланат тыгэ виктараш логалын. Тыгэ чыла айдэмэ пырља пашам ыштэн илымаштэ кэчэ йэда кўлэш лийын. Айдэмылан шкэ умылымыжым, колмыжым иктэ

вэсылан кутыраш (ойлаш) логалын. Тыгэрак айдэмэ мут йылмыш шуын.

- Йодыш. 1. Кид йылмэ дэч моло могай йылмэ уло?
2. Молая мут йылмэ күлэш лийын?
3. Кызыт мут дэч посна кутыршо уло мо, кузэ нуно кутырат?

Йылмэ молан күлэш.

Нимагай йынгат йылмэ дэч посна шкэ шонымыжым, мо күлэшыжым, йёсыжым, сайжым, осалжым каласэн ок кэрт. Коч кёнат шкэ шонымыжым, куанымыжым, ойгыжым, йылмэ дэнэ вэлэ виктарэн кэртэш. Айдэмэ паша штымаштэ ваш-ваш ушнэн шога. Тыгэ пырля чумыргэн паша ыштымаштэ айдэмылан иктэ вэсылан мом гынат ойлаш, ончыкташ, виктараш күлэш. Ты шотышто айдэмылан пырля паша штымаштэ пэш кугу полышым йылмэ пуэн шога. Йылмэ айдэмым ваш-ваш ушышо, ваш-ваш виктараш полышкалышэ тарманлан шатлалтэш. Тидэ вэлэ огыл, йылмэ айдэмылан иктэ вэсэ дэч колын шкэ уш-акыл шарашат пэш чот полша. Айдэмэ иктаж вэс йэнгын ойлымыжым, шинчымыжым колын, шкэ илышыжымат сайэмда. Йылмэ айдэмын уш-акылжым почылтара, шинчымашымат шара. Тидым кулэч мэ ужина? Айдэмэ шкэ йылмыж-дэн сайын чыла раш виктарэн, лончылын мошта гын, тудын ушыжат ончык кайа. Пашажымат сай виктарэн кэртэш.

Йылмэ паша штымаштат пэш кугу полышым пуа. Йылмэ дэнэ кутырэн айдэмэ пашамат вийангдэнг кэртэш. Паша штымаштэ чылт ик мут мутланыдэак эртараш ок лий. Тыштэ йылмэ айдэмым ваш-ваш ушэн иктэ вэсым пэнгтыдэмдэн шога.

Тыгак йылмэ сациализм озанлык штымаштат пэш кугу полышым пуэн шога. Мэ кизытсэ жапым налына

гыл,
мог
кузэ
лонч
мыл
чыл

тарм
тарм
капи
шот
ашн
дэнэ
колх
тарэ
тали
кыт,
калы
пурт
калы
клас
калы
йылм

Й
2
3
4
койы
5.
П
мо?
М

1
2
4-1

гын, ты жапыштэ кузэ паша штымына нэргэн, пашана могай шотышто шогымым, адак ончыкшо пашам кузэ колтышашымат ваш-ваш йылмэ дэнэ умылтарэн, лончылэн шогыдэ огына кэрт. Ты шотышто йылмэ мыланна пэш кугу польшым пуэн шога. Йылмэ дэнэ чыла калыкат ваш-ваш виктарэн кэртыт.

Тугэгынат, пойан-капиталист кашак йылмым шкэ тарманыштлан шотлат, пролэтарийат адак шкэ күлэш тарманжылан пышта. Пойан, буржуй кашак, йылмым капиталистын косажэ—йылмым шкэ тарманжылан шотлэн, пролэтариатым шкэ кидышкыжэ налын тўнгдэн ашнынэшт. Пролэтариатат йылмэ-полшымо— шуко дэнэ шкэ пашажым ышта. Тудо чыла пашазэ, батрак, колхозник, йорло марда крэсаньыкым сай умылтарэн социализм озанлыкыш луктэш. Сандэнэ капиталист-кашак йылмыш шкэ куштра мутыштым шўшкыт, социалистический общэства ыштышэ пролэтар калык сациалистический озанлыклан йўрышў мутым пуртэн шога. Илышыштэ капиталист дэн пролэтар калык кучэдал шогымо сэмынак йылмыштат клас дэн клас крэдалмэ эрэак койын шога. Мэмнан порлэтар калык капиталист кашак ваштарэш кучэдылмаштэ йылмэ пэш кугу күлэш тарман.

-
- Йодыш: 1. Айдэмэ шкэ шонымыжым кузэ умылтара?
2. Паша ыштымаштэ йылмэ молан күлэш?
3. Социализм ыштымаштэ йылмын могай вэржэ?
4. Йылмыштэ клас дэн клас крэдалмаш уло мо, кузэ койын шога?
5. СССР ыштэ йылмэ кўн тармаялан шотлалтэш?
Паша: Пашаштэ йылмэ дэч посна пашам штш лийэш мо? Эскэрыза.
Молан ок лий? Возыза.

ПУНЧАЛТЫШ МУТ-ЛОЗУНГ:

1. Йылмэ—ушышо тарман.
2. Обшэствэ йылмэ дэч посна илэн ок кэрт.

3. Йылмэ — вуй уш-ын вийангмым ончыкта.
4. Социализм штымаштэ йылмэ пэш кугу полышым пуа.
5. Кашакын паша штымаштэ йылмэ кугун полша.

Ожно посна мут дэн йүк могай шотышто шогэныт.

Ала мынбар түжэм ий ожно йүк лэкмэ годым йүк кызытсэ сэмын посна йандарын ойралт шогэн огыл. Ты годым ала мынбар йүк иктыш ушналтын, вольык ломыжмыла вэлэ шоктэн. Мутлан тагастараш налына гын, тэвэ тыгэрак шокта улмаш: „йыдж, чж, выж“. Кызыт ындэ тыгай йүк укэ гайак манаш лийэш.

Тошто шот гыч тагастараш гын, кызытсэ йылмэ пэш кугын ончык кайэн. Пэш шукэртэ ожно, чыла йылмат шуко йүк иктыш ушнэн шогышан улмаш. Ожно йылмын кызытсэ гай огылыжым кушэч мэ ужына, кузэ палэна?

Ты шотым тагастараш шэнгэлан кодшо калыкын йылмыжым налын ончэна. Мутлан шэнгэлан кодшо китай, абхаз, суас, марий калыкын йылмыжым налына. Нинэ калыкын йылмыштым тагастарэн, лончылэн налма гыч палэныт. Нинэ калык-влакын йылмыштышт тыгай иктыш ушналт шогышо иүкым, альэ кызытат ужаш. лийэш. Марий йылмын налына гын, альэ кызытат „ч“ йүк кок йүкла „тш“ ла шокта. Мутлан „Вончо“ шолмакым налына гын, „вонтшо“ гай шокта.

Моло калык йылмым, француз йылмын налына гын, „ч“ йүк кодынат огыл. Нуно „ч“ олмэш „шт“ йүк дэнэ кок буква дэнэ ончыктат. Чынжым налына гын „ч“ иүкыштö кок ойралтымэ „т“ дэн „ш“ йүк улыт. Тыштэ кудо йүкшö ондакырак лэктын ман ойыркалаш тунгалына гын, ужына: „ч“ йүк „т“ дэн „ш“ дэч ондакырак лэктын улмаш. Нинэ пытаргыш „т“ дэн „ш“ йүк-влак ик „ч“ йүкым пайылымэ дэнэ,

ойырк
иүкым
шкэт

О

кум-н
жаныш
штак

мынба
йэн т
шотэш

Ты

улмаш
лийэш

Ты

үзгар
шуко

йылмэ
мыжы

Он

шарлэ
шукэм
кодшо

калык
тыш

Ти

калык
кэш,
йылма

О

чыкта
ончы
кэчим

ктат

Ва

мут о
шот о

ойыркалаш тўнгалмэ дэнэ лэқтыныт. Сандэнэ „ч“ иўкым мэ ушнышо йўк манына, а „т“ дэн „ш“ тыглай, шкэт посна йўк манын ойрэна.

Ожнысо жапым налына гын, кок йўк вэлэ огыл, кум-нил йўк тыгэ иктыш ушнэн шогат улмаш. Ты жапыштэ посна мугат иктыш ушнышо йк йўк олмыштак шогэн. Тудо ик иўкла шоктышо иўкышто ала мыньар, моло ушныдымо йўк улыт улмаш. Тунамсэ йэнг тудым посна иўклан шотлэн огыл, мутланак вэлэ шотэш пыштэн.

Тыгай мутшат ожно кызыстэ сэмын шуко огыл улмаш. Ожнысо йэнгын мут шагалжым кушэч палаш лийэш?

Ты шотым тыгэ палэна. Ожнысо калыкын паша ўзгаржэ шагал лийын, адак пашажат кызытсэ сэмын шуко тўрлылан ойралтын огыл. Адакшэ моло калык йылмэ гычат палаш лийэш. Моло калык йылмын кушмыжым, шарлымыжым ончэна гын, ик сэмын огыл.

Ончыкрак кайшэ калыкын пашажэ, ўзгаржэ кугун шарлэн да, йылмыжат кушкын, мутшат ойлашыжэ шукэмын 50.000—60.000 нарыш шуын, шэнгэлан кодшо калыкын шагал. Мутлан Австралийсэ бушмэн калыкым налына гын, нунын чылажэ 300—400 мутыш вэлэ шуэш.

Тидэ мом ончыкта? Тывэч мэ тыгай папам ужына: калык илыш чот ончык каймаштэ йылмат чот кушкэш, шарла; калык илыш эркын вашталт шогымаштэ йылмат эркын вашталтэш.

Ожнысо мут иктаж ала мыньар тўрлө шотым ончыкта улмаш. Ик мут дэнак ала мыньар тўрлө шотым ончыктэныт. Мутлан ик „пыл“ мут дэн пылымат, кэчымат, мландымат, тызлымат, тулэч молымат ончыктат улмаш.

Варажым, йатыр жап эртымэкэ посна йўк, посна мут ойыркалалтэш тўнгалын. Илымэ сэмын мутшат ик шот ончыктымаш гыч вэс шот ончыктымаш шуын.

Йодыш:

1. Ожнат кызытсэ сэмынак йук посна ойралтын мо?
2. Тунам мынбар йук иктыш ушнэн шогэн?
3. Йук иктыш ушнымым кушэч палэна?
4. Ожно молан мут шагал улмаш?

Паша:

1. Марий йылмыштэ шуко йук иктыш варнышэ йукым кычал возыза.
2. Ик мутак кок-кум-ычл шот ончыктышан мутым кычал возыза.

Капиталист элементым пытарэн, социализм озанлыкым штэна.

ОЙ ШОТЭШ ПОСНА, ПОСНА МУТ ДЭН КУТЫРМАШ.

Тушманым йөршэш пытарэна.

Тэлэ. Кэчэ огэш кой. Пасушто, урэмыштэ мардэж йүклана, лумым түргыкта — толаша. Йалыштэ улшо пушэнгэ-влак чытыралтыт вэлэ — лүшкат. Урэмыштэ пич, ик йэн иүкат ок шокто, эс огыл шэм кужу почан пийжат ок опталтэ. Лач пүгырналшэ шэм пондашан кугыза гына кучык пинчакым чийэн, лөзмөн упшым упшалын, пөрт йыда окна тура мийат, окна сэргам „шолт-шолт“, пэралтэн, „погынымашыш“ манын кычкыра.

Кас. Пычкэмышалтын. Пөрт йыда изи тул чыличули йүлэн лум пургыж, тұтан вошт пыкшэ, пыкшэ волгалтара. Изиш лийат калык советыш пөрт тичак тэмэ. Устэл түрыштө шэмалгырак түсан, кудыр ұпан, шэм шинчан колхоз вуйлатышэ Йыван шинча, өрдыштырак, үстэл вэс вуйыштыла возгалышэ Васок ка-

газым
чэн ш
какла
йыры
шамы
шыпл
гын,
лаи в
тышат
„Й
колхо
Калуй
нэна“
Бу
вуйла
кугу
ойлым
олым
ыш с
кошта
вылан
што п
гышт.
Йапы
сандэ
колхо
вэкшэ
влакы
тулдэ
пийым
Ть
төчыш
Ме
рзэ-по
колхо
гыч д

газым ончыкшо пыштэн, кидэшыжэ карандашым кучэн шып шинча. Погынышо колхоз члэн-влак шкэ каклаштышт ала мом пэш ойлат, воштылыт. Йыванат йырым йыр ончал колтышат каласыш: „Йолташ-шамыч! Шып лийза!“ Пөрйэнгэ, ўдрамашгэ — чылан шыпланышт. Ик йўкат укэ. Шып. Шынга лийэш ыльэ гын, шынга чонэштымэ йўкат шокта ыльэ дыр. Чылаи вуйлатышэ мом ойла гын, манын вучат. Вуйлатышат ўстэл төр гыч кинэл шогальт, пэлэштыш:

„Йолташ-шамыч! Тачэ мэ погынымаштэ тошто колхоз вуйлатышэ Йаки Йапык дэнэ возгалышэ Калуй Тмапийым колхоз гыч лукмо нэргэн кутыры-нэна“.

Вуйлатышэ ойлац тўнгальэ: „Тэнэй мэмнан колхоз вуйлатышэ Йаки Йапык дэнэ Калуй Тмапий пэш кугу энгэкым ыштэныт. Тэ ик кэчэ рэвиз комисэ ойлыма-гыч ынглышта, шкэжат шинчэда, нуно шуко олымым кодшо кэнэжтым шўктэн локтылыыч. Тудо ыш ситэ, шўльö ўдымö годем ачажэ бригадирлан коштат, шурнымат шуйэн ўдыктэн. Вара государст-вылан киндэ погымо годем, киндэ мэмнан колхозышто пуаш ок уто манын, шуко йэнгым чарэн шогышт. Молан тыгэ лийын шинчэда? А вöт молан: Йаки Йапыкын ачажэ ожно вольык дэн торгайэн кошто, сандэнэ тудлан тидэ илышэт ыш кэлшэ, тудо мэмнан колхозым эрэ шалаташ йöным кычал кошто, шкэ вэкшэ моло йэнгымат савыраш төчыш, моло йэн-влакым колхоз гыч лэкташ кўлэш манын шэнгэчын тулдэн шогыш. Тыгэ толашэн, толашэн Калуй Тмапийымат шкэ могырышкыжо савырэн.“

Тыгэ тўрлö йөн дэн мэмнан колхозым шалаташ төчышт.

Мыланна тыгай капиталист элэмэнтым, кулак тарзэ-подкулачником колхоз паша пужгалышэ-влакым колхозышто шогыктыман огыл. Нуным тачак колхоз-гыч лукман“.

Колхоз - члэн - влакат йатыр мутланымэкэ, тыгай паша пужгалышэ кулакым, подкулачником колхоз-гыч лукташ манын кычкырал колтышт.

Колхоз погынымаш лукташ пунчалбат, члэн-влак йатыр моло паша нэргэн кутырмэкэ мѳнгышкышт шаланышт.

Йуд. Урэм. Мардэж чарнэн.

Тымык. Йаки Йапыкын ачажэ шэм мыжэрым чийэн пэш содар ошкэда. Колхоз правлэньэ пѳрт дэк мийэн шуат, кўсэн-гыч бутылка красиным лукто, пырдыж вэлэн йоктарэн колтыш, шырпым удральэ. Тудын шэнгач кок орол толын шуын, садым кыж-гож погэнат налыч. Орол пѳртыш намийыштат пуса-кыш пидын шындышт.

Эрлажым. Эр. Пѳрт йыда тул чыли-чули койэда. Ик оролжо орол пѳрт гыч колхоз вуйлатышэ дэк содор куржын мийэн ты осал паша нэргэн ойлыш. Колхоз вуйлатышэ, йал-совет-гыч толшо милицэ осал паша нэргэн кнагам возыштат, кок йэн-шамычлан кидэшышт пычалым пуэн, Йаки Йапыкым, тудын ачажым, Калуй Тмапийым кантонысо тўрмаш ужатэн колтышт.

Кэчывал. Йэнг шамыч иктэ, вэсэ, кумышо колхозыш толын, толын, колхозыш пураш йодмо кагазым пуаш тўнгалыч. Кулак дэнэ подкулачник-влакым кожгатымэкэ, йалгэ йорло — марда-влак колхозыш пур-ышт.

Кызыт ындэ тидэ колхозышто паша сай кайа. Шурно лэктышым ожнысо дэч 40% нѳлтэныт, иктышлымэ вольыкымат шукэмдэныт, имньат, ушкалат, шорыкат йатыр уло. Вольык ашнаш куго вўтам штэныт. Шиймэ шурно аралымэ клатым, парэ-нгэ аралымэ вэрым штэныт. Дэтйасла столовоймат починыт. Ёдрамаш-влакат ожнысышт сэмын орланымашышт укэ. Пашаш столовой-гыч шокшо кочышым кочкын кайат, икшывыштым дэтйаслэш кодат. Пашам

куанэ
гыч Б
дэнэ
паша
дэнэ
раш
Маши
илыш

Йо.
2. 1
3. 1
4. 1
Па
тэтрад
2. 1

ПУ
шуко
тымэ
сна)
калса
Йуд.

Па

ШКЭ

Ть
ойыш

Ой

куанэн гына штат. Кнага шинчэдымэ йэнг 8 ийашгыч 50 ийаш мартэ иктат кодын огыл. Иктэ вэсэ дэнэ аргашышэ иктат укэ. Пашам штыдэ ок лий, паша чылам сэга уилышым шта, манын соцсорэвнованьэ дэнэ ударничэстывым илышыш пуртэн чыла пашам раш шуктэн шогат. Колхозышто машинат шукэмын. Машина шукэмме дэнэ мастар кид йэшаралтмэ дэнэ илыш (койын-вэлэ) сайэмэш.

Йодыш: 1. Ты ойлымаштэ могай йэнг нэргэн возымо?

2. Колхоз пашаштэ кө мэшайэн?

3. Нуно кузэ кучэдалныт?

4. Кызыт пашашт кузэ кайа?

Паша: 1. Тидэ ойлымаштэ шкэт посна мутым кычалын тэтрадышкыда возыза (Эр. Йүштө).

2. Ты шкэт мутым ой шотэш каласыза.

ПУНЧАЛМАШ: Шукэртэ, ожно айдэмэ тыгэ шуко мут-дэн ойлэн ок мошто улмаш. Ик пэлэштывмэ мутшо ой шотэшак коштын. Тыгай шкэт (посна) мут альэ кызытат ой шотэш коштэш. Мутлан калсаш — тэвэ тыгай мут-влак: Тэлэ. Йүштө. Кэчэ. Йүд. Кэчывал. Урэм. Шыжэ. Шошо, молат.

Паша: Тыгай шкэт мутан ойым кычал возыза.

ШКЭТ МУТЫМ ОЙЫШ САВЫРМАШ.

Ты ластыкыштэ кузэ ик посна мут шуко мутан ойыш савырнна, эскэрыза.

Ой шотышто коштшо-посна, посна мут влак.	Ойыш савырнышэ посна мут (ойыш савырналтшэ мут).
<p>Тэлэ Эр Йбра</p>	<p>Тэлэ жап, йүштө, луман. Эр жап, кэчэ лэктын, йуалгэ. Йбра --- (кэлшымаш), маньэ Йван.</p>
<p>Тымык</p>	<p>Тымык, мардэж укэ, лыш- таш ок тарванэ.</p>

Ой шотышто коштшо-посна, посна мут влак.	Ойыш савырнышэ посна мут (ойыш савырналтшэ мут).
Йуд	Йуд жап, пычкэмыш, шү- дыр гына койэш.
Шыжэ	Шыжэ жап, кэчэ кұчыкэ- мын, йўр йўрэш, лавыран.
Шошо	Шошо жап, кэчэ ырыкта, кэчэ кулу.

Йодыш: 1. Ой шот ончыктышо посна мутым кузэ ойыш савыраш лийэш?

2. Ик мут-дэн ойлымым ыглаш (умылаш) лийэш мо?

3. Молан ик мут дэн ойлымым ыглаш йөсө?

ПУНЧАЛТЫШ: Ожно озанлык изи улмаш, шонымаш кучык лийын, сандэнэ айдэмэ шкэ шонымыжым ик мут дэн виктара улмаш. Кызыт ик мут дэн умылтараш йөсө: ожно мут шагал улмаш, кызыт мут шукэмын. Мут шукэмаш паша дэнэ паша тарман, уш полшат. Тарман йэшаралтмэ, илыш вашталтмэ сэмын мут шукэмэш, йылмэ кушкэш-вийанэш.

Паша: 1. Нинэ шкэт мут-влакым ойыш савырыза:

Кэчэ. Эр. Шошо. Шыжэ. Тэлэ. Кэнгэж. Йўд. Колхоз. Трактыр. Пашазэ. Вурс. Паровоз. Аэроплан. Куй. Чөгыт. Пожар. Автомобиль. Комбайн. Ир.

МА
ШО

Эр
гыр
Кас
анди

Л

гыдэ

Фин.

Карэ

льан

Мос

изил

улыт

Йэр

Икта

вла

изил

укэ

тўла

фин

орла

65

кид

дара

лат.

шур

шт

нали

чод

МАРИЙ ЙЫЛМЫШТЭ МУТ-ШАМЫЧЫМ ШОТЫШТ ДЭН ТҮРЛО ТҮШКАЛАН ШЭЛЭДЫМАШ.

Лүм мут мумаш.

Совет Ушэм йыр шуко түрлө кугыжаныш уло. Эр Кэчэ вэлнэ Китай-дэн Йапон. Кэчывал кэчэ могогырышто Монголий, Афганистан, Пәрси, Турци, Кас кэчэ вэлнэ Польшо, Румын, Эстони, Финлянди, Латви.

Латвийжат, Эстонийжат, Финляндийжат пэш тыгыдэ кугыжаныш улыт. Нинэ коклаштэ эн кугужлан Финляндий шотлалтэш. Тидэ кугыжаныштэ Фин, Карэл, Эстон, Швэд-влак лүман калык илат. Финляндийаштэ чылажэ 3.600.000 йэнг ила. Мэмнан Москошто илышэ калык дэн таңастарэна гын, утыжо, изиш вэлэ уло. Тыштэ шуко чодра, курыкла, йэрла улыт. Финляндий мучко чылажэ кумло вич түжэм Йэр уло. Крәсаньыклан илаш йөсө. Мландэ күйан. Иктаж пусак мландэ удаш пөрт ора гай шолдыра күй-влакым эрыкташ күлэш. Шэмэр крәсаньык изиш изиш мландым эрыктэн удаш ни тунгал шуэш, ни укэ тутлан тудо мландыжлан ора йозакым (налогым) тўлаш логалэш. Налогым тўлэн ок кэрт гын, поян финлан ужалат. Фин-крәсаньык умыржо мучко пий гай орланэн, нужнан умыржым эртара. Кажнэ 100 йэнглан 65 йэнгжэ крәсаньык. Власть капиталист дэн кулак кидыштэ. Пашазэ-влакымат тыгак пэш чот орландарат. Пашам шуко ыштыктат пашадарым изин тўлат. Крәсаньык-влак шожым, шўлым, адак моло шурным удат гынат, кочкашышт киндышт ышкэныштын ок ситэ. Сандэнэ эрэ вэс кугыжаныш гыч налын илат. Шкэдэчышт вэс кугыжанышыш колым, чодрам гына ужалэн илат.

Тидэ ойлымашым лудмыда годым могай мут-влак посна шолдра буква дэнэ ойралт возалтмэ улыт, эскэрыза.

Йодыш: Йапон, Китай, Финлянди, Моско, Озан, фин, карэл, марий, руш, уржа, шож, йытын, кыньэ, чодра, рэвэ, кэшыр, пильа, товар, капиталист, кулак, васкүзö манмэ мут-влак могай мут улыт?

ПУНЧАЛТАШ: Пүртүсыштö улшо чыла түрлö үзгарым ончыктышо мутым-лүмым лүм-мут маныт.

Лүм мут кок түрлö лийэш: иктыжэ — тун лүм мут, вэсыжэ рат лүм мут.

Шуко үзгар коклаштэ ик үзгарым вэс үзгар дэч посна, чотырак раш ойыршашлан лийын ты үзгарлан шкэтшылан посна лүм пуалтэш. Ты ик гайак үзгар кокла гыч үзгарын шкэт улмыжым ончыктышо лүм мутым ТУНГ лүм мут маныт.

Мутлан тэвэ тыгай тунг лүм-мут-влак: Йыван, Сэргэй, Карл, Китай, Йапон, Карпат, Элнэт, „Патыр“ колхоз.

Ик гай үзгарын түшкан улмыштым ончыктышо лүм мутым рат лүм мут маныт. Мутлан тэвэ тыгай рат лүм мут-влак: ола, йал, курык, фин, эстон, руш, шүльö, уржа, шэмшыданг, тэр, пильа, пичкэ, товар, йэр, нулго, кож, куэ, чывэ, лудо, комбо, пистэ, карандаш, пэро, ручка, кнага.

Паша: 1. Шкэ гыч шонэн тунг лүм мутан вич ойым, адак рат лүм муган ойымат возыза.

2. Польшо манмэ статъям кнага гыч ончэн возыза. Возымыда годым лүм мут йымач вичкыж корэш дэнэ удырлза.

3. Писма адресым возыза.

4. Анкэтым возыза.

Польшо.

Польшо Финлянди дэч куго. Тыштэ калыкат шуко, чылажэ коло шым миллионыш шуэш. Польшышто польак, украин, бэлорус, йэврэй-влак илат. Тушто

эртак
влак
Мланд
дэ ш
шык,
питали
вашта
кым
шуко
ла по
влакла
пашад
калык
кризи
кушкэ

По
уло. Т
ныш
кутыр
ойырт
ргэн, м
завот
штэ. К
гэштэ
гынат,
завот-
Кызыт
пашад

Йод
2. Ф
могай т
3. Н
4. П

эртак ркраин-влак илымэ вэрат уло. Польак фашист-влак нуным шкэ кид йымалнышт пызырэн ашнат. Мландышт йал-озанлык пашалан пэш кэлшышэ. Мландэ шукужо помэшык, кулак кидыштэ. Власть помэшык, фашист-кашак кидыштэ. Польшышто моло капиталист кугыжанысэ сэмынак фашист кашак шэмэр ваштарэш крэдалшэ партий лийэш. Нуно кресаньыкым шкаланышт пашам штыктэн илат. Польшышто шуко мландэ шүат, цинкат, шончалат уло. Тушто чыла поянлыкшат капиталист кашак кидыштэ. Пашазэ-влаклан кэчэш 10 шагат пашам штыктат гынат, пашадарым шулдын тұлэн шогат. Сандэнэ пашазэ калык пэш чот йёсланэн ила. Польшышто капитализм кризис кэчын шарла, пашадымэ калык кэчэ йыда кушкэш.

Гэрмани.

Польшо дэч кас кэчэ вэкыла Гэрман кугужаныш уло. Ты кугыжаныштэ луат кандаш тыгыдэ кугыжаныш уло. Тусо калык чыланат нэмыч йылмэ дэнэ кутырат. Тугэгынат, кутырмашыштышт пэш шуко ойыртэм уло. Тидэ кугыжаныштэ бавар, саксан, тьургэн, мадыар, моло калыкат уло. Гэрманьыштэ фабрик, завод пэш шуко. Нуно чыла капиталист-влак кидыштэ. Капиталист эллаштэ озанлык ий йыда эрэ мднгэштэш, шалана. Фабрикла гыч сату шуко лэктэш гынат, тудым налын кэртшэ укэ. Сандэнэ фабрик-завод-влак пэтыралтыт. Пашазэ влак пашадэ кодыт. Кызыт Гэрманьыштэ куд миллион угла пашазэ калык пашадэч посна шужэн, ёрын коштэш.

-
- Йодыш: 1. СССР йыр могай, могай кугыжаныш улыт?
2. Финлянди, Гэрмани, Польшо кугыжанышлаштэ могай, могай түрлө калык илат?
3. Нинэ кугыжанышлаштэ власть кён кидыштэ?
4. Пашазэ дэнэ кресаньык кузэ илат?

Паша: 1. Нинэ ончыктымо кугыжаныш-влакым каргыштэ кычал муза.

2. Шинчыдымэ (ожно колдымо) мутлам шкэндан тэтрадыш возэн умылтарэн пуза.

Койыш мут палымыш.

Франци.

Герман кугыжаныш дэн йыгырээк Франци кугыжаныш уло. Тидэ кугыжаныштэ мландэ кызыт ончымо, кугыжанышла дэч сайракэш шотлалтэш. Киндат сай чочэш. Фабрик-завотат йатыр кушкын. Тугэ гынат, пашачэ дэнэ крэсаньык пэш йөсын илат. Германысэ сэмынак пашадымэ калык кэчэ йыда кушкын шога. Эн шуко поянлыкшым Франци колонийштэ илышэ калык влак дэч шупшыктэн шога. Француз капиталист-влак пэш шуко вэрым Африкыштэ кучат. Тусо калыклан нуно йара гайак пашам шыклат. Колонийсэ калык-влакын вұрыштым йўын илат.

Тидэ статья лудмыда годым могай, могай мут шолдыра буква дэнэ возымо улыт эскэрыза.

Йодыш: Уло, улам, ила, илэм, илэт, кушкэш, кушкын, ышта, ыштат, пуэн шогат, кондэн пуртэн, лэктын кайэн, толын, пурэн мура, руа, кочкэш, пужара, руэштэш манмэ мут — шамыч мом ончыклат?

ПУНЧАЛТЫШ: Ёзгарын иктаж мо лиймыжым, иктаж мо ыштымыжым ончыктышо мутым койыш мут маныт.

Койыш мут-влак: улам, улат, уло, тол, толам, толат, толэш, толына, толыда, толыт, илэм, илэт, ила, илена, илэда, илат, кайэм, кайэт, кайа, кайэда, кайат, тунэмам, тунэмат, тунэмэш, тунэмына, тунэмыда, тунэмыт.

Паша: 1. Шкэ гыч шонэн койыш мутан вич ойгыч возыза.

Тэвэ тыгэ: Колхоз пасушто шудо солымо машина мўгыра.

Паша
Статья
ралза.

Мэ
ныш у
гэлан
штат
лажэ 4
мучко
вийан
Тихий
ныш д
моло
кидыш
кугура
рак уж
районь
ан-каш
лист
поян
Кит
шотлы
вэлэ л
рузым
Штэн,
кидыш
орлант
Совет
Йошка
шогат.
Нуныл

Пасушто трактр дэнэ куралыт. Статъям возыза. Статъасэ койыш мут-влакым йымач корэш дэн удыралза.

Палэ мут мумаш.

Китай.

Мэмнан дэч эр кэчэ вэлыштыла Китай кугыжаныш уло. Тидэ кугыжаныш **йарнышэ** (нойшо) шэнгэлан кодшо эллан шотлалтэш. Нимогай кугыжаныштат Китай кугыжаныш чоло калык укэ. Тыштэ чылажэ 430 милион калык ила. Китай калык ўмыржо мучко орланэн, нужнан илат. Нуным вэс (пойан) **вийан** кугыжаныш-влак эрэак толэн илат. Кызыт **Тихий окэан** вэс вэлнысэ Амэрикэ, Китай кугыжаныш дэнэ йыгырэ шогышо пошкудо Японжо, адак моло капиталист кугыжаныш-влакат Китайым шкэ кидышкышт налаш курныжла толашэн илат. Китайын **кугурак** ужашыштыжэ власть буржуй кидыштэ, **изирак** ужашыштыжэ Совет власть кидыштэ. Совет власть районыштыжо 80 миллион калык ила. Китайыштэ поян-кашакын Гоминдан партийжэ уло. Тудо капиталист кашакын шонымыжым виктарэн шога. Нуно поян кугыжанласэ буржуй-шамыч-дэнэ кылым кучат.

Китай крэсаныкын мландыжэ пэш изи, ик чак шотлымаштэ йэнглан гэктарын визымышэ ужаш гыч вэлэ логалэш. Тудо **изи** мландэшышт рисым, кукурузым ўдэн илат. Китай калык пэш чот орланэн ила. Штэн, толашэн илымыжым капиталист кашак шкэ кидышкышт погэн налыт. Пашазэ дэнэ шэмэрым орлантарат. Тидэ орлантармым палэн, шэмэр калык Совет вэк лийын, **Йошкар** армийым штэн. Китайысэ **Йошкар** армий дэнэ **ош** гвардий талын кучэдалын шогат. Ты пашам тушто компартий вуйлатэн шога. Нунылан Коминтерн мутым пуэн шога.

Мэ ты кэчылаштэ йатыр кугыжаныш илышым ончышна. Нинэ ончымо эл-влак чылапат капиталистический кугыжаныш улыт.

Капиталист кашак пэш чот чойаланат. Нуно пашазэ дэнэ шэмэр кресаньык шкэ умбакышт тарванымэ дэч ик кугыжанысэ шэмэр — пашазэ дэн вэс кугыжанысэ шэмэр умбак, сырыкташ төчат. Шкэ нацийыштым вэлэ сайэш шотлат, моло нацийым йордымылан пыштат.

Чынжым налаш гын, паша наций шотышто огыл, клас шотышто. Кэрэк могай капиталист кугыжанышым налына гынат, пашазэ дэнэ шэмэр кресаньык тушто ик сэмынак орланэн ила.

Пашазэ клас пойан, буржуй, кулак кид гыч утлынежэ. Тудо Совет власть вэрч кучэдалэш.

Ты корным В. И. Ленин ончыктэн пуэн. Ты корно дэнэ Совет Ушэмат сэнэн ончык кайа.

Нуно мэмнан ончык каймым ужытат, мэмнам огыт йоратэ, кужу пуйыштым пурын шогат. Тушман-влак түрлө шылтыкым кычалыт. Туньямбал пашазат малмаш укэ. Пашазэ клас капиталист, фашист кашакын койшыштым чот эскэрат.

Мэмнан Йошкар армейнат эрэак йамдэ шога. Вич ийаш планым шуктэн, мэ шкэ армейнам пэнггыдэмдэна, фабрик, завод пашам, йал-озанлыкым ий йэда ончык колтэна.

Йодыш: 1. Китайыштэ могай власть?

2. Пашазэ дэнэ кресаньык кузэ илат?

3. Молан капиталист кашак шэмэрым, шэмэр умбак тарваташ төчат?

4. Капиталист дэч шэмэрым кө арала, кө СССРым аралаш полша?

Тидэ лудмо статьяштыда шолдра буква дэнэ возымо мут-влакым эскэрыза.

Адак тэвэ тыштэ, тидын йымалнэ возымаштэ посна шолдра буква дэнэ возымым лончылэн налза.

Йо
йаслы
тэныт.
йүштө
Вычкы
ош пи
Йо
шэмэ,
ПУ
тудым
жым
лүм м
маны
гай?"

Пал
мо, ки

Ой
што
Му
1.

сэрыш
ыш. Й
2.

тэнгэ
мочам

Пал
возыза
удыра.

2. К
статья
3. К
4. К

Пал
ойым
2.
гыч ш

Йошкар армий вийан лийжэ! Изи йоча-влак дэт-йаслыш коштыт. Школышто тамлэ кочкышым шолтэныт. Йүштö тэлэ эртэн кайыш. Вийан айдэмэ тэлэ йүштö дэч ок лүд. Чот йүкланэ вурс имнэ-трактр! **Вычкыж, кужу, йылкын йактэ.** Шэм пий кочшыжо — ош пийлан йолажэ.

Йошкар, вийан, изи, тамлэ, вычкыж, кужу, ошо, шэмэ, талэ, манмэ мут-влак мом анчыктат?

ПУНЧАЛТЫШ: Йужо мут үзгар лүмым ончыкта, тудым лүм мут маныт. Йужо мут үзгарын палыжым тўсыжым, могай улмыжым ончыкта. **Үзгарын, лүм мутын могайжым ончыктышо мутым палэ мут маныг.** Ойлымаштат возымаштат палэ мутым „могай?“ манмэ йодыш-мут дэнэ палат.

Палэ мут: ошо, шэмэ, йошкаргэ, изи, кугу, ушан, уштымо, кидан, китдымэ, праван, правадымэ, вийан, вийдымэ.

Ойышто йужо кунам лүм-мут палэ мут шотышто шога, палэ мут лүм шотышто шога.

Мутлан тэвэ тыгэ:

1. Лэвашыштэ **шорык** коваштэ кэча. Кугу корэм сэрыштэ кў пöрт койэш. Иван пу пöрт воктэк кайыш. Йэнг шамыч моча кў дэк кайышт.

2. Колхоз-члэн-влак **пöрт** кў дэк кайышт. Мэ тэнгэчэ пöрт пу руаш мийышна. Мэмнан колхоз кў мочам ыштыш.

Паша: 1. Шкэ гыч шонэн шкэндан колхоз илыш нэргэн возыза. Возымыда годым палэ мутым йымач корэш дэнэ удыралза.

2. Китайысэ пашачэ дэнэ крэсаньык илыш нэргэн кўчык статьям возыза.

3. Вэс вэрласэ пионер-влаклан писмам возыза.

4. Китай мландым картыштэ кычал муза.

Паша: 1 Палэ мут шотышто шогышо лүм-мутан вич ойым возыза.

2. Лүм мут шотышто шогышо палэ мутан вич ойым шкэ гыч шонэн возыза.

Чот мут.

Школ.

Эркан — сола школым тўжэм индэш шўдо кумло ийыштэ почмо. Почмо годым кок группо вэлэ ыльэ, ындэ тэнэй ныл группо уло. Тунам ик туныктышо ыльэ, кызыт ныл туныктышо уло.

Ныл группылан кок клас уло. Ик класыштыжэ коло кандаш йоча тунэмэш. Пөрйынг йоча луат кумытын улыт, ўдыр йоча луат визиытын тунэмыт. Вэс класыштыжэ кумышо дэнэ нылымышэ ийлан тунэмшэ улыт. Тидэ класыштэ ўдыр йоча шагалрак, вуйгэжаг индэш ўдыр вэлэ. А пөрйынг йоча луат кандашын улыт.

Ик класыштэ чыла тунэмшэ-шамыч коло кандашын улыт. Вэс класыштыжэ кумло визиытын улыт. Эркан — сола школышто вуйгэжэ витлэ визиытын тунэмыт.

Тэнэй тўжэм индэш шўдо кумло кок ийыштэ комсомол йачэйкэ пионэр отрядым почо. Индэш ўдыр, луаткок пөрйынг йоча пионэрыш пурышт. Отряд ныл звэналан шэлмэ. Звэна йэда лўм пуэдымэ, адак пионэр кокла гычак звэна вуйлалтышэ уло. Отряд погынымаш тылызылан ик кана лийэш. Йаслэ комсомол йачэйкэ гыч колтымо, комсомолэс Токтарова Ана пионэр пашам виктара.

ПУНЧАЛ: 1. Ик, кок, кум мутым чотым ончыктышо мут маныт.

2. Чот мут кок түрлө лийэш 1) күчүк чот мут: ик, кэк, кум..., 2) кужу чот мут: иктыт, коктыт, кумыт...

3. Күчүк чот мут ойыштэ лўм мут дэч ончыч сэралтэш: Кум бригадэ лийэш. Дэтйаслыштэ кок ўдрамаш луат кум азам ончат. Кум ўдрамаш, ныл пөрйынг ударнэ пашам ыштымылан пөлөкым налыыч.

4.
„Трак
колхоз
маш-ш

Па
чот му
2.
зыза. К
мутым
3.
шым в
Ту
кужу ч
Ты
Ўдрам
5.
Ти
возыза
лэдыш

Ик
латик,
латкан

Ик
мытэ,
латныл
индэш,

Ка
колхо
чумыр
5-13

4. Кужу чот мут лүм мут почэш сэралтэш: „Трактыр“ колхозын бригадыжэ нылытэ уло. „Нэмдэ“ колхозын кугу урлыкаш ушкыжшө коктыт уло. Удра-маш-шамыч кудытын кино ончаш кайышт.

Паша: 1. Школ ойлымаштэ күчүк чот мут дэн кужу чот мутым ойырэн мэнгы гай возэн налза.

2. Тидэ школ ойлымаш гайак шкэндан школ нэргэн возыза. Күчүк чот мутым ик кана йымач удырала, кужу чот мутым кок кана удырала возыза.

3. Шкэндан колхоз нэргэн чот мутым пуртэн ойлы-машым возыза.

Түрлө ойым возыза: күчүк чот мутан лижэ, тудымак кужу чот мутыш савырэн возыза.

Тыгэ: Вэчэрний ШКМ-кэ коло кум удрамаш коштэш. Удрамаш-шамыч коло кумытын вэчэрний ШКМ-кэ коштыт.

5. 13. 28. 9. 56. 7. 2. 14. 25. 6.

Тидэ чотым күчүк дэнэ кужу чот мутан ойыш савырэн возыза: Борис ындэ кут ийыш пурэн. Удрамаш-шамыч пэ-лэдыш пайрэмлан учашэн куржаш луат кумытын возалтыч.

Кучук чот мут.

Ик, кок, кум, ныл, вич, кут, шым, кандаш, индэш, лу, латик, латкок, латкум, латныл, латвич, латкут, латшым, латкандаш, латиндэш, коло. Умбақыжат тыгак.

Кужу чот мут.

Иктытэ, коктыто, кумыто, нылытэ, визытэ, кудыто, шы-мытэ, кандашэ, индэшэ, (лу), латиктэ, латкоктыт, латкумыт, латнылыт, латвизыт, латкудыт, латшымыт, латкандаш, лат-индэш, (коло). Умбақыжат тыгак

Лүм олмэштышэ мут мумаш.

Чодра пашашкэ.

Кас. Орол пөрт тич калык. Тачысэ погынымаш колхоз члэн-влакым чодра пашаш колтышаш нэргэн чумыргэн. Вуйлатышэ дэнэ возгалышым ойрынэшт.

Элэксэ Вачи каласыш: „Вуйлатышылан Иваным, возгалышылан Миклайым ойырэна йбра вэт, пашкудо-влак?“

Иван пэлэштыш: „Вачи! Лучо тый шкэ вуйлатэ, возгалышыжлан Миклай лийэш, мый тачэ ынэм вуйлатэ. Укэ гын эрэ мый, вэсаг вуйлатыжэ. Кэлша вэт пашкудо-влак?“

— Йбра, йбра, манын пэлэштышт члэн-влак. Тыгэ кутырэн погонымашым почычат Йыван ойлаш тунгальэ:

— Иолташ-влак! Мэмнан „У вий“ колхозлан колхозсойуз дэн лэстранхоз кангашэн 11,80 куб. мэтр чодрам пуэн. Ёшыт вудыш шупшыкташ пуэныт. Мыйын шонымаштэ тидэ пашам мыланна шуктыдэ ок лий. Вэт тэ чыланат тыштэ улшо йэн-влак колхоз члэн улыда, шинчэда: кызыт мэмнан Совет Ушэмыштэ пэш кугу строительствэ кайа. Шуко у фабрик-завотым штат. Ты фабрик-завот кушкэш гын, мыланнат йал-озанлык паша шташна сайрак лийэш. Фабрик-завот кушмо сэмын машина ўзгар шукэмэш. Тэвэ тэ машина ўзгар кушмым шкэ шинчада дэнак ужыда. Ожно йалыштына машина шуко ыльэ мо? Укэ. Чылажэ иктаж кок пуалтымэ машина да, иктаж вич плуг ыльэ. Тудыжат альэ вара ижэ лийыныт. Ожныжым тудыжат лийын огыл. Лийын гынат, кулак-влак кидыштэ гына. Мэмчан гай йорлыжын лийын огыл. Рэволютсо дэч вара, Совет власть лиймэкэ ижэ йорло кидышкат машина пураш тўнгальэ. Тугэ-гынат, мэ шкэт озанлык кучымаштэ кугу машинам налын ышна кэрт. Кызыт ты ийлаштэ, колхоз почмэк ижэ йатыр кугу машинамат, тыгыдымат погышна. Ындэ мэмнан колхозыштына шиймэ, ўдымө, шудо солымо, парэнтгэ лукмо, тўрэдмэ, шуко моло машинат уло. Тэ нинэ машина кужэч толын шонэда? Нуным чыла фабрик-завот луктын. Фабрик-завот-влак шукэмыт гын, илышна чотырак сайэмэш, машина шукэмэш. Вара айдэмэ кызытсэ сэмын уло вийжым

оптэ
тара
Сада
шкэ
кым
йамд
кага
викл
куть

ланн
Кэч
капи
шук

Э
тидэ
пыта
20 й
рак
тыш

Т
лийь
шаш
10 й
мак
ат к
погэ
шот
вошт
ужат

Й
2.
шоты
3.
П
мут в

оптэн силом (вийэш) ок толашэ, машиным вэлэ вика-
тараш тунгалэш. Айдэмын илышыжэ куштылэмэш.
Садлан көра мэ правлэньэ члэн-влак тидым ончэн
шкэнан коклаштэ кангашэн 10 имньэшкым, 5 йолэш-
кым колташ штышна. Кө көм колтышаш спискымат
йамдылэн улына. Кызыт тидэ пашам тэмдан дэн
кангашышаш улына, тэат колхоз члэн гай большэ-
викла шкэ шонымыдам рашак каласэн пуза. Иван
кутырэн пытармэкэ Васли лэктат каласыш:

— Тидэ Йыванын мо ойлымыжо чыла чын. Мы-
ланна шкэнан властьна ўжмө пашам шуктэн шогыман.
Кэч могай сайлыкым ыштэна гынат, чыла шкэнанак,
капиталистын огыл. Мыйын шонымаштэ тидэ пашам
шукташак күлэш.

Эчай Оксина лэктын ойла: Пашкудо-влак! Айтса
тидэ пашалан тўшкан сай пижын шошо ага мартэ
пытарэн толына. Мыйын шонымаштэ 15 йэн олмэш
20 йэн кайэна. Шукын кайэнат пашажымат вашкэ-
рак пытарэн толына. Моло кодшо 65 паша йэнжэ
тыштэ ага пашалан йамдылалгыт.

Тыгэ кангаш дэн кэлшышэ мутым молат ойлышо
лийыч. Йатыр кутырмэкэ члэн-влак „кайшаш, ышты-
шаш“ ман пэлэштышт. 15 йэн олмэш 20 имньэшкым,
10 йолэшкым пашаш колташ пунчалым луктыч. Туна-
мак 15 йэн ўмбак иктыжэ, вэсыжэ мый кайэм, мый-
ат кайэм манын возалгыч. Эрлашым чыла ўзгарым
погэн кайаш лийшэ 30 йэн, 20 имньэ дэнэ ударлэ
шот дэн пүгэшышт йошкар шовычым сакэн, мурэн,
воштым кудал колтышт. Пашаш кайшэ йэн-влакым
ужаташ моло йэнгат йатыр погынэныт ыльэ.

Йодыш: 1. Тидэ ойлымаштэ мо нэргэн каласалтын?

2. Социализм озанлык штымаштэ чодра паша могай
шотышто шога?

3. Колхоз-члэн-влак могай пунчалым луктынын?

Паша: 1. Тидэ ойлымаштэ шолдыра буква дэнэ возымо
мут влакым шкэ тэградышкыда возыза.

Йодыш: 1. Нинэ мут-влак могай мут олмэш шындалтыныт?
2. Тыгай мут-влакым кузэ маныт?

ПУНЧАЛ: Возымаштат, ойлымаштат эрзак пачаш-пачаш лум мутым огыт возо, огыт ойло. Эрэ тугэ ойлэна гын, альэ возэна гын, кэлшыдымэ лийэш, ой сай ок шокто. Садлан лум мут олмэш вэс мутым пуртат. Ты лум мут олмэш ойлымо, альэ возымо вэс мутым лум олмэштышэ мут маныт.

Мутлам тэвэ тыгэ: Йыван чодыраш кайыш, Йыван пум руа. Йыван пум шэлыштын артанаш опта. Тыгэ почэ-почэ Йыван да Йыван пэш сай ок шокто. Сандэнэ тыгэ ойлат: Йыван чодыраш кайыш. Тудо тусто пум руэн, шэлышт артанаш опта.

Паша: Шкэ гыч шонэн вич лум олмэштышэ мутан ойгыч возыза.

1. Лум олмэштышэ мут-влак: мый, тый, тудо, мыйын, тыйын, тудын, мыланэм, тыланэт, тудлан, мыйым, тыйым, тудым, мэ, тэ, нуно, мэмнан, тэмдан, нунын, мыланна, тыланда, нунылан мэмнам, тэмдам, нуным. Тудо, тидэ, шкэ, сэдэ, садэ. Чыла, чыланат, чылаланат, чылаштымат.

Паша: 1. Шкэ гыч шонэн ойлымашым возыза.

2. Ты во ымашыштыда лум олмэштышэ мутым йымач корэш дэнэ удыралза.

Ушэм мут дэнэ ушэм ужашла.

Ушым пуртыш.

(Фэльэтон гыч)

К. Марский.

Тормак Пётр пэш онгай йэнг. Ожно, марий манмыла, шымлурашым подылэш да шым тэнтгэашым туманла ыльэ.

— Мый кё улам палэда? Мый вэт Тормак Пётр Иваныч улам.

— Мыйын фамилийэм гай Росийыштэ ик йэнгынат укэ...

М
колта
Ч
алам
лийжэ
Пётр
То
манмь
коклар
вистла
лан ш
манэш

Па
мут-вла
Йод
2. Т
3. П
влакым
4. Т

ПУ
коклар
тарэн
2.
тэ уш
ужаш
1.
ала, ва
Ты
Ту
1.
2.
нат, с
3.
шымат

Мыйын вэт фамилийжэ „Гэрманский“, манын колта ыльэ.

Чынак, Пётрын йолжо тормак гай торэшла, да ала мо тудлан тугай фамилийым пуэныт. Чын фамилийжэ тудын Клопов, тугэгынат тудым эрэ Тормак Пётр маныт.

Тормак Пётр кызыт арака иұмым чарнэн. Ышкэ манмыжла „могыр чұчкалдыктымэ“ шумо лұмэш вэлэ коклан изиш подылэда. Кызыт тудо йалыштэ „активистлан“ шотлалтэш. Сандэнэ йал совет рэвиз члэнлан шога. „Самокритик тул дэн шолэтгэ поньыжам“, манэш тудо...

Паша: Тидэ статьяштэ шолдыра буква дэнэ пэчэтлымэ мут-влакым эскэрэн, тэтрадышкыда возыза.

Йодыш: 1. Ат, гэ, ла ужаш лам молан йэшарат?

2. Тыгай ужашым кузэ маныт?

3. Гын, гынат, гай, ала альэ, вара садман манмэ мут-влакым молан мут коклаш пуртат?

4. Тыгай мутым кузэ маныт?

ПУНЧАЛ: 1. Возымо, альэ ойлымо годым, мут коклаштэ, ойышто моло мут-влакым ушэн кэлыштарэн шогышо посна мутым ушэм мут маныт.

2. Возымо, альэ ойлымо годым мут мучашыштэ ушнэн кэлыштарэн шогышо мут ужашым ушэм ужаш маныт.

1. Тэвэ тыгай мутым ушэм-мут маныт: гын, гынат, ала, вара, сандэн, тугэгынат, да, йа адак молат.

Тыгай мутым ушэм ужаш: гэ, ла, ат.

Түрлө ушэм мут дэнэ ушэм ужашан ой влак:

1. Тунэмшырак йынг лийэш гын, сай ыльэ.

2. Капиталист пролэтар ваштарэш кучэдалэш гынат, сэнгэн ок кэрт.

3. Мый шойачэ поныц, капиталист тарзын ик мутшыMAT ом колышт.

4. Мики, Мики копэративыш мийэн тол альэ.
5. Тачэ „Патыр“ колхоз ушкалгэ, шорыкгэ, сөснагэ пасуш лукто.
6. Мэмнан вуй ўмбач аэроплан кайыкла чангэштэн кайыш.

Паша: 1. Нинэ түрлө ойышто ушэм мут дэнэ ушэм ужашым кычал муза.

2. Ушэм мут дэн ушэм ужашан кум ой гыч шкэ гыч шонэн возыза.

3. Шкэ гыч шонэн ушэм мут дэн ушэм ужашан статьям возыза.

Йүк онартыш мумаш.

Лагырыш кайат.

Ийунь тылээ. Кэчывал жап. Кэчэ йатыр күшкө күзэн. Йошкар олам ырыкта.

Пушэнгэ лышташ шарлэн. Йандар пуж пуалмэ сэмын ужар лышташла „выл-выл“ шоктат.

Типографий дэч профклуб могырыш ончал колтэтат, өрдышто ужаргын-шэмын чодра шарлы-гыч койэш. Олыкышто, пасушто шурно, шудо сылнын вэлэ ужаргат.

Йошкар олаштэ калык лүшка, ик вэк да вэс вэкэ Совет урэм дэнэ коштэш. Урэмыштэ пэш шуко йэн погынэн. Тушто шогышо калык лагырыш кайаш, адак кайшэ йэн-шамычым ончаш, ужаташ погынэныт. Кү шарымэ урэм покшэлнэ лагырыш кайаш чумыргышо комсомол, пионэр, тунэмшэ-влак, адак моло профсойуз члэн-влакат рат дэнэ шогылтыт. Калык ончылно ик йэнг кидэшыжэ Осавиоахимын йошкар тистыжым (знамэжым) кучэн шога. Мольшт, йужышт пычалым, йужышт противогазым вач коч сакэн шогылтыт. Ик түшка, вэсэ, кумышо, нылмышэ-чарныдэ вэс урэм могырым погынэн толыт. Лучко минут жапыштэ йатыр калык погыныш. Погынышо-влак

Горсо
пашала
влакым
колты
ок ш
пуч дэ
лагыри
Гор
түшка
йол то
кужун
Мэ
лагырл
шотлэн
льэ. М
Интерн
кыжэ с
рыш к
Йошка
йолташ
лыш: —
профсо
лан мы
саламы
лист к
илыш
манмэ
лык ку
тын ко
импери
илышл
лэкташ
дэч ик
дэнэ ка
таш са
лийаш,

Горсовэт тура рат дэнэ шогальыч. Лагырыштэ сар пашалан туныктышо командират уло. Тудо лагырнык-влакым вэран вэрышкышт шогалтышат, кычкырал колтыш: „Смирно!“ Чыла командэ шып. Ик йўкат ок шокто. Пурла вэлнэ духовой оркэстыр (түрлө пуч дэн музык дэн толшо командэ) шога, моло вэрэ лагырнык-влак.

Горсовэтын кўшыл пачашысэ балконыш ик йэнг тўшка лэктыда, нунын кокла гыч иктыжэ кок-кум йол тошкалтыш „КОЛТ-КОЛТ“ шоктэн ончык шогальат, кужун шуйалтэн ойлаш тўнгальэ: „Йолташ-влак!

Мэмнан Йошкар оласэ Осоавиоахимын тўнгальтыш лагырлан погынышо-влак митингым почылтмашэш шотлэна!“ Тыгэ пэлэштымэкэ духовой оркэстр тўнгальэ. Музык йўк „дын-дын“— „тра-тра-тра“ шоктыш. Интэрнационалым шоктэн чарнышат, садэ йэнг умбакыжэ ойлаш тўнгальэ: „Йолташ-влак, умбакыжэ лагырыш кайшэ-шамычлан кугу дэч кугу салам мутым Йошкар-оласэ Район комитэт партий лўм дэн ик йолташ қаласэн пуа маньэ. Ик йэнг лэктат тыгэ ойлыш:—Йолташ-влак! Комунист, комсомол, пионэр, профсоюз члэн-влак,—чыла пашазэ, шэмэр колык-лан мый горрайком ВКП(б) лўм дэн кугу дэч кугу саламым каласэм. Мэмнан Совет Ушэм йыр капиталист кугыжаныш-влак улыт. Нуно кугыжанышлаштэ илыш ий йэда кэчын эрэ пужлэн толэш. Кэчэ йыда манмэ гай фабрик-завот пэтырналтыт, пашадымэ калык кушкэш. Пашачэ-влакым паша-гыч луктын, луктын колтат. Капиталист эллаштэ кризис шарла. Шўшө импэриализм, капитализм шкэ вэржым социализм илышлан йарак ынэжэ пу. Тудо тыгай кризис—гыч лэкташ төчэн сарым кычалэш. Капитализмым кризис дэч ик кўчык жаплан сар гына утарэн кэртэш. Сандэнэ капиталист кашак эн ондак СССР ўмбақ кэрылташ сарлан чот йамдылалт шогат. Мланна нуным ваш лийаш, сэнгаш эрэ йамдэ лийман. Сар пашалан тунэ-

мын мэ йамдэ лийын шогэна. Вийан лийжэ Йошкар армий, вийан кайжэ Осоавиоахим наша!

Музык адак мўгыраш тўнгалы: „дыр-дыр-быг-быг-тра-та-тра-та“. Изи кугу йўкэт ола мучко шэргылт

5 сүрэт.

кайыш. Тудо йэнг ойлымо ночэш комсомол, моло организацэ-влак лўмдэнат лэктын, лэктын каласкалышт. Ойлэн пытармэкэ: **Ура! Ура! Ура!**

Йўк шэргылтэш. Чыла ойлэн пытымэкэ, лагырнык влак командэ-дэнэ, музык йўк ночэш кайаш тўнгалыч. Музык йўк „дин-йон-йон, дин-йон-йон“. Шокта, йэнг-влак вуйыштым тура кучэн, рат дэнэ тура шога-лын „рашт-рашт“ шоктыктэн ошкэдат. Йошкар-ола урэмыштэ мур йўк шэргылтэш.

-
- Йодыш: 1. Тидэ ойлымаштэ мо нэргэн каласымэ?
2. Кōмыт молан погынэныт?
3. Кō мо нэргэн ойлэн?
4. Мо тугай Осоавиоахим?
5. Тудо могай пашам ышта?
6. Погынышо калык куш кайыщ?

Па
кавычк
кыда во
Йо
та-та.

ПУ
годым
онгарэ
сымэ
мут-вл
„шырт

Па
Кыр!
Кэкрэк
Па
возыза.
2. П
лийжэ.
удырал
Йо
ончыкта

ПУ
мыжы
кэртэш
альэ
мэждо
Му
Уй-
нат мо

Па
ой! Уй-
2. П
кым во
3. П
тыда м
корэш д

Паша: 1. Ты статьяштэ шолдра буква дэнэ возымо кавычкэ дэч посна ойрэн налмэ мут-влакым шкэ тэтрадыш кыда возыза.

Йодыш: 1. Йылт-йолт! Кылт-колт-колт, динг-динг, тра-та-та. Манмэ мут мом ончыктат?

ПУНЧАЛТЫШ: Айдэмэ ойлымо, альэ возымо годым мо иктаж үзгарын йүк-йүан шоктымыжым онгарэн каласэн, возенат кэртэш. Ты онгарэн каласымэ йүк мутым йүк онгартыш маныт. Тэвэ тыгай мут-влак: „йылт-йылт“ (вүд тўчымым ончыкта) „шырт-корт“ — (күрлмым ончыкта).

Паша: Тидэ онгартыш мут-влак мом ончыктат: Трр, Дур, Кыр! Шыр! Ам-ам! Шор! Кроп! Кож-кож! Лыж-лыж! Кэкрэк-крэк! Рак, рак! Мā-мā-мā! Корак-корак!

Паша: 1. Шкэ гыч шонэн йүк онгартыш мутан ой-влакым возыза.

2. Шонэн статьям возыза. Ты статьяштэ йүк онгартыш лийжэ. Возымаштыда йүк онгартышым йымач корэш дэнэ удыралза.

Йодыш: Ура! Эй! Чу! Э-э! Уй-уй! манмэ мут-влак мом ончыктат?

ПУНЧАЛТЫШ: Айдэмэ шкэ куанымыжым, ойгырмыжым, чаманымыжымат йүк мут дэн виктарэи кэртэш. Айдэмэ шкэ куанымыжым, лүдмыжым, альэ чаманымыжым йүк мут дэн виктарымым мэждомэтий маныт.

Мутлан тэвэ тыгай: Ура!

Уй-уй! мый пэш лүдам. Ой, лүдымыс! Эй, Йыва-наг мом ыштылэш!

Паша: 1. Тидэ йүк мут-влак мом ончыктат: Ура! Ой-ой! Уй-уй! Эй-эй! Эх кэкэк! Ох, какок!

2. Шкэ гыч шонэн йүк мутан — мэждомэтийан ой-влакым возыза.

3. Шкэ гыч шонэн кўчык статьям возыза. Ты статьяштыда мэждомэтий лийжэ. Возымашыштыда мэждомэтийым корэш дэн удыралза.

Н. М. Арбан.

Иошкар армий куатан.

Луат вич ий
Ындэ шуын.
Йошкар армий
СССР-ын
Гранитсыжым
Тушман дэчын
Арала.
Йүд йымалнэ,
Кэчывалнэ,
Эр вэл дэнэ,
Кас вэлыштэ
Тудын штикшэ
Эрэ йамдэ
Тулла койын
Вэл йүла.
Мэ она лүд,
Лүдаш укэ
Тушман дэчын
Нигунам,
Ўшан уло —
Йошкар армий,
Сэнгэн кэтэш
Чыла вэрэ,
Кэч кунам.
Сотсиализмым
Элыштына
Ыштэн шукташ
Уло вийнам
Пыштэна,
Вич ийашын
Куго планжым
Ныл ийыштак
Түрыс тэмэн,

Кокымышо
Вич ий планлан
Пижына.
Мэмнан вийнам,
Чын корнынам
Туньямбалсэ
Пролэтар
Раш ужэш,
Сар лийэш гын,
СССР-ым
Уло вий дэн
Аралаш пижэш.
Эй шэмэр влак!
Адак тачэ
ВКП(б)-лан
Шэмэр мутым
Ўшандарэн —
Пуэна.
Мландэ умбалнэ
Сут буржуйым
Лунчылтарэн,
Сотсиализмыш
Писэ тэмп дэн
Кайэна.
СССР-ын.
Вийжэ куго!
Тушман дэчын
Лүдмаш укэ
Нигунам.
Ўшан уло...
Йошкар-армий
Сэнгэн кэтэш
Кэч кунам.

Па
Ойыр

Лу

Чот

Луат

Па
кучэн

Ка

тэн к
тын с
колхс
дэнэ
чумы
чыла
наш

шанг

Па

ыльэ,
пöрг

Ш

ан. Паша: Тидэ почэла мутышто чыла мутым ойыркалыза Ойыркалымыда годым, тэвэ тыгай графа шот дэн ойрыза

Лум мут	Палэ мут	Койыш мут	Лум олмэштышэ мут
Ий	Йошкар	Шуын	Тудын

Чот мут	Койыш мут умылтаршэ	Ушэм мут дэн ушэм ужашла	Йук онар- тыш	Мут по- чэшлык
Луат ныл				

Мут почэшлык.

Совэт сайлымаш.

Пөтыр ватэ кужу шэм ужгам чийэн, күчүк тойам кучэн, пөртышкө пурэн шогальэ да, кэнэта пэлэштыш:

— Чыла поктышым, иктымат ыжым кодо!

— Йөра!

Кантон гыч толшо Кукушкин йолташ эркын пэлэш-тэн каласыш. Тудо устэл ўмбаке шуко кагазым лук-тын оптэн да, возгалэн шинча. Тачэ тудо „Трактор“ колхозышко йал совэт члэн сайлаш толын. Пөрийэн дэнэ ўдрамашым луат кандаш ий дэч күшкыжө чыла чумырнэжэ. Погынымашкэ толшаш йэнг спискыштыжэ чыла возымо. Ик ўдрамаш дэнэ пөрийным йал ка-нэаш члэныш сайлаш шүдымо?

— Ўдрамаш-шамычымат поктышыч мо? — манын, шангак толшо Сидыр Йыван йодо.

Поктышым, Васли Марья тавэ дэкэ вүтлан мийа ыльэ, Оришым омаш дэран ужым, Микуш школ пөрт дэч кайа ыльэ, кум ўдрамашгэ мийэна маньыч.

Шукат ыш лий, калык пөрт тич погынышт.

Сидыр Йыван ышкэ йал члэн пашаж нэргэн докладым ыштыш. Тудо пашам шуктэн ыштэн. Кантон Совет исполком шудымо почэш йал озанлык пашам, киндэ, шыл, окса, мэж йамдылмэ компаньым жапыштыжэ план шот-дэн шуктэн толын. Кулак ой кутыршым, „шола“, пурла вэк лупшалтшым эскэрэн, тыгай койыш дэн пэнггыдын крэдал шогэн. Чумыр пашаштыжат социализм вэрч чот крэдалын, совет пашам виктарэн шогэн.

Доклад почэш шуко йодмаш, кутырмаш лийэ. Удрамаш-шамычат ойлышт, йодыч, тэргышт. Миклай Ана социализм ылышыштэ ўдрамаш шамычын пашаж нэргэн каласыш. Адак йал Совет члэнын ончык ыштышаш пашаж нэргэнат ойлэн пуыш.

Вара Кукушкин йолташ шогальыда, возымо рэзольуцыжым лудо. Резольуцышто йал члэнын шуктэн ыштымэ пашаж дэн төсыржым тўрыс ончыктымэ. Социализм ылышыштэ ыштышаш паша нэргэн, клас дэн клас крэдалмэ шотым раш ончыктэн возымо. Возымаш „йора“ ман пэнггыдэмдышт.

Йал Советыш кок йэнгым сайлышт: Кориш Покла дэнэ Васли Кузмам. Калык йўклымэ годым, нуно шуқырак йўк налшэ улыт. Кок йэнгым кандидатыш возышт.

Паша: 1. Совет сайлымаштэ мо нэргэн ойлымо, кўчўкын ышкэ мутда — дэн каласэн пуза.

2. Тидэ ойлымашым эскэрэн лудын лэкса, лў мут почэш могай кўчўк мут возалтын? Луктын возыза.

3. Мут почэш возалтшэ кўчўк мут кузэ возымо, посна альэ пырля-

4. Садлан тидэ кўчўк мутым кузэ манаш лийэш.

ПУНЧАЛ: 1. Лўм мут почэш возалтшэ кўчўк мут-шамычым „гыч дэн, дэкэ, дэран“ мут почэшлык маныт.

2. Мут почэшлык лўм мут дэч посна возалтыт.

Паша: Нинэ ойышто точко олмэш мут почэшлыкым палэн пуртэн возыза?

Мый колхоз погынымаш... толам. Йур толмэш кожэр... шуна. Шун... көршөкым, пулашкам, кунганым ыштаг. Автомобиль... пэш талын кайшна. Йогыр... Борис йашлыы... чэвэр карандашым луктыч да. сүрэтлаш тунгальыч. Тозар... пырньам руат, пум шэлыт. Школ пөрт лудмо пөрт... күкшүрак. Виктыр иктэ... лу йотын нэмычла, суасла, рушла лудын каласыш. Курал тошло трактырым кожла... ваш лийым. Кужу той... олма пу вуй... шукш-кудым күрштын погэн коштна. Лач корэм... имнэ пукшаш шогальна. Ануш ушкал вута... шайык... шудым опта. Туныктышо тачэ ик карандаш... пуэдыш.

Койыш мутым умылтаршэ мут.

Ваврэ дэнэ Васли.

Каври дэнэ Васли тачэ школыш пэш содор ошкылыт, пашаш вашкышыла вэлэ коййт.

— Эй, Васли, ончо уна күшпө турнья кайа, колыт? — манын кандэ пинчыкым чийжэ күчукрак күжгү йоча. Каври йолташыжлан пышкэ-пышкэ шүлэшт каласа.

Коктынат йыгырэ шогалын улыт да пэш ончат. Васли эшэат ок уж. Тудо ала-кушко мүндүркө вэлэ онча, турньяжэ вуй үмбалныжак кайат. Турнья күшка крльук-крльук кычкырат. Васли комбо сэмын вуйжын бурт комдык нөлталын.

— Тэвэ — манын йыбыртэн виш пүжө вошт шуш-калтымла каласыш. Пэш ончат, кидым вэлэ шинча дэк күш кучэныт,

— Уна ончыч кайшыжэ корно мушо вэт. Тудын почэш вара кок вэлыш тормкагын кайат. Ончыч кайшыжэ пэл мogyрыш коранэш гын, вара чылап лугалтыт, чага тўшка гай вэлэ лийыт. Шинчэт, вара туман чылан магырэн-магырэн пөрташ тунгалыт —

манын шуктыш, турнья тўшка шоктэ вэлэ пөрташ тўнгалыч.

Васли упшам вэлэ карэн, пэш онча. Каври ойлымым колдымо гай нимо пэлэштыдэ шога.

Ө... Өкк... шэнгэлнэ кычкырал колтыш, изиж — гына коранг кэртыч, автомобиль ончыкат эртэн кайыш, Пурак тўтра гай койын кодо. Каври дэн Васли лўдмө гайат лийыч, автомобиль толмым йылт шижыи огытыл.

Турнья тўча эртэн кайышт. Каври дэн Васли школыш содор гын куржын колткшт.

Йодыш: 1. Каври дэнэ Васли ойлымаштэ мо нэргэн возымо?

2. Шэмын савымэ мутым посна ойырэн ойлаш лийэш мо, молан ок-лий?

3. Нинэ могай мут дэн пижыя шогат? Могай мутым умылтараш полшат, мом ончыктат?

ПУНЧАЛ: 1. Ойышто койыш мутым умылтаршэ мут лийын кэртыт, тудым койыш мут умкзтаршэ мут маныт (наречие).

2. Кайыш мрт умылтаршэ мут жапым, вэрым, узгарын кунам, кушты лиймыжым ончыкта.

1. Жапым ончыктышо койыш мут умылтаршэ мут тыгаэ улыт: вашкэ, вара, кызытэ, точка, кунам, тачэ, эрла, онжо, почэш...

2. Вэр ончыктышо койыш мут умылтаршэ мут: тыштэ, тушто, ўлнө, кўшнө лишнэ, тораштэ, олмэш, воктэн, коклаштэ, шэнгалнэ, тўрыштў, мучко...

3. Узгарын кунам, кушто, кузэ лиймыжым умылтаршэ койш мут умылтаршэ койыш мутшо: коч, вошт, сэмын, мартэ, йэда, изиш, пыкшэ, йөршөш, адак, арам, укэлан, йөра, чынак, кузэ, эрэ, кэрэк, чылан, гоным, торэш кутуй, шэнгэч, ончыч, коклан-коклан...

4. Койыш мут умылтаршэ мутым лўм мут дэчат, койыш мут дэчынат посна возат: Ўдрамаш дэлэгаткэ погынымашым эрла мартэн кодэна.

П
мут
ланж
палы

У
куан
улыт
Колх
Тэнэ
игэ
кошт
Сэнт
пань
маш-
трак
кайа
ышта
Аэро
2
мут
зэшд

—
шук
ковь
рак
мутл

—
сөсн
Адак
армй

Паша: 1. Улнө улшо түрлө ойым возэн налза. Койыш мут умылтаршэ мутын мом ончыктымыжым палэн, умбалаңжэ номырым, альэ тунгалтыш ик букваштым шыңдыл палыктарыза.

Түрлө ой.

Ўдрамаш-шамыч тыштэ столовой почмылан пэш куанэныт. Пилъа, пужар, ий пэшак пұсын шумымо улыт. Пэш умбалнэ, тораштэ, трактыр йўк шокта. Колхозник-шамыч йыдым шэнгэлнэ парэнгым луктыт. Тэнэй кэнэжым мучко трактыр пашам ыштыш. Мўкш игэ омарта гыч модаш лэкмэ годым торэш-кутуй коштэш. Наука шўдымо сэмын мландэ пашам ыштэна. Сэнтъабырдын лучкыжо маргэн киндэ йамдылмэ компаньым пытарышна. Колхоз школышто тунэмшэ ўдрамаш-шамыч ик газет гыч возышна. Шўлым адак трактыр дэнак шийна. Чынак автомобиль пэш талын кайа улмаш. Бригадир шўдымо мутым эрэ шуктэнак ыштат. Тидэ почэла мутым тунэммэм годым возэнам. Аэроплан тачэ эрдэнэ Тор-йал олыкэш волэн шинчэ.

2. Тидэ Ворошилов колхоз ойлымаштэ койыш мут умылтаршэ мутым палэн йымач удыралын кагазэшда возыза.

Ворошилов колхоз.

— Тачэ кочкишым пэшак сай шолтэныт. Шылжэ шукак огыл гынат, парэнгым, кэшырым, шоганым, ковыштам пыштэн шолтэныт да, кэлшэн вэлэ.— Тыгэрак йочаштлан вакш вакшыла Тачана мариж—дэн мутлана.

— Вэс кўмыж пучымышат ўан ыльэ. Ик кило сөсна койам да 200 грам ушкал ўм колэнна майэ. Адак шинчэт, Сапанжэ вэт обэдэ шолташ краснэ армйэш тунэмын, тушто кашэварлан щогэн манэш,

Чынак, ындэ ұмасыгай огыл, тэнэй кочкыш йалт вашталтын. Тока правлэньэ засэданыштат шотлэныт да кочкыш роскот, тидэ кум тылызэ коклаштэ йалт шагал лийын,— майыч. Тыгэрак кызыт гына курал толшо тракторист Пэтыр йолжым рудэн шинчымыла эркын мутлана.

Тидэ Ворошилов колхоз почмылан тэнэй кум ий шуэш, тидэ кум ий коклаштэ, шуко түрлө вашталтыш лийэ.

Почмо почэш колхозым кулак эргэ Микуш вуйлалтэн шогыш. Тудо колхоз паша коклаштэ лугэн, колхозым йөршөш шалалтынэжэ ыльэ. Правлэньэ пашам, окса шотым, түрлө киндэ квитансымат ышкэ сэмынжэ кылэш окыл возгалыш. Колхоз погынымаштэ тёрлаш шұдымо мутым тұвыт ок колышт ыльэ, ышкэ сэмынжэ кылэш — окыл вуйлалтыш.

Лач пэл ий эртымэк, правлэньым пужэн сайлы-маш лийэ. Тэргышэ комисс чыла пашам сайнак тэргэн нальэ. Түрлө паша кагазым, квитансым лугэн пытарэн гынат, колхоз оксам арам шалалтымыжэ, шурным айда-лижэ мотайкалмыжат раш лэктэ. Озанлык ұзгар ачалмаш, машин налэдымаш, вольык ончы-машат сайэмшаш олмэш йөршөш удэшт изэм толын. Колхозник-шамыч коклаштат батрак дэнэ йорло, срдэньак илыш шотышто пужгалэн вэлэ вуйлалтыш.

Калык сут Микуш Микалын чыла пашажым тэргэн нальат кок ийлан пэтыраш штыш. Тудын вэк шогышо кок подкулачником куд тылызылан принуд пашаш тунамак колтышт.

Тылэч вара 23 пёртан изи Шэм-йэр йалыштэ кодшо йорло-марда озанлыкышт Ворошилов колхозыш иктэ йоткэ ушнышт.

Колхоз пашам кэнэта тёрлалтэн кэртын огытыл гынат, талук коклаштэ 18 имньэ шогалтышаш вұта дэн 25 вуй ашнышаш сөсна вұтам ыштышт. Ик пуалтымэ машин дэнэ ұдымо машиным нальыч. Адак

МТС
ыштыш
Ындэ
Тидэ
пёртым
ловойы
туныкт
ушэны

Кызытэ
майыч.
шийаш

чыла, с
төчөн
шта.

3.
мутым
каласы

Мл
Шк
Вар
Кай
Тул
Чэв
Шь
Ой
Кол
Кор
Ош
Шь
Нул
Поч
Ыш

МТС гыч трактыр толын шыжэ мартэ пашам ыштыш.

Ындэ кум ий коклаштэ колхоз паша йатыр кайыш. Тидэ шошымлан плотныйк бригадэ умасэ столовой пөртым пужэн изи урэм воктэн ыштышт. Вара столовойым шуктымышт мөнгө, комсомол Начу дэнэ туныктышо Вэра Николайевна лудмо пөрт гыч радиом ушэныт.

— Сапан, эрла мэмнан бригадым шийаш колтат. Кызытэш шийза, вара пытарэн сортировайаш тунгалда майыч. Кожэр воктэн да корэм кокла уржам чыла шийаш ойлышт,— ман Тачана мутлана.

— Тушто вуйгэ куго урлык уржа ўдымыс, тудым чыла, содор гына шийаш... күлэш манын,— пэлэ малаш төчөн кийшэ Сапан коклан-коклан ватыж-дэн пэлэшта.

3. Тидэ почэла мутышто койыш мут умылтаршэ мутым возэн налза да, мо ончыктымыжым умылтарэн каласыза.

Шыжэ эр.

Мландэ ўмбалнэ тўтыра
Шикшла вэлэ койылда.
Вара эркын күш күзэн
Кайа йыр ваш шаланэн.
Тутра воштак шыр ончалын
Чэвэр кэчэ лэгылда.
Шырчык, чага, шэм корак
Ойгыр мучко пасулаштэ йўкланат.
Колхозник шамыч бригад дэнэ
Корно мучко нур пашашкэ,
Ошкылалыт йывыртэн,
Шывэ-шывэ мутланэн.
Нунын ончыч трактыр колон
Почэ кайат мўгырэн.
Ышкэ урыс патыр вийштым

Колхозлан
Нуно шукэртак палыктэныт.
Вийан,
    Пэнгыдын,
        Лоч-лоч йўкланэн
Нур пашашкэ пэш кайат.
Йуалгэ шыжым
Эрдэн эрак
Иктэ йоткэ пасу йыр
Паша йэнгым колхоз шогалтат.
Бригадир
    Ударник
        Пашачэ-влак
Ик йэш—колхоз йэш.
Кэчэгутақ ўчашэн
Пашам ыштат талын пэш.

С. Д. Иванов.

Мут вож.

Колхоз школ.

Мэ тэнэйэ ўдрамаш-шамыч сай тунэмына. Кэчэ кодышо, удан тунэмшэ укэ. Ышкэнан тунэмме пашашкына соцтангасымашым, ударничэствым пуртэн улына. Тунэмме планым тўрыс шукташ пошкудо школым ўжын соцтангасымаш договорым ыштэн улына.

Договор шуктэн тунэммынам тылзэ вуйэш тэргэна, сай пашанам, ситыдымашнам ышкэнан пырдыж газэтна коч ончыктэн шогэна.

Тачэ туныктышо агроном дэн колхоз ушкал вўташтэ ушкалым нэлгытшым палшаш вэрч ташма мэтр дэн вискалышна. Сай курго пукшымо дэн ушкал шөр йэшармым шымлэн тунэмаш тўнгална. Ушкалым ойырэн шогалташ, кургым виса шот дэн пукшаш шўдыш, Адак шөрым лўштымо йэда висасмайэ.

Тунэ
тунэмдэ
пычкэм
манмэ м

Йоды
туныктат
2. Мо
3. Ш
4. Му
Паша
чыла мэн
2. Ва
ойыртыш
3. Мо
вашталтд

ПУН
ваштал
дшо му
2. М
мучаша
сэмына
Мэ
ым луд
кум уд

Паша
рэш дэн
Колх
дышто.
лышто. Д
кына. Уг
2. Т
ойырэн

Мэм
Ик пио

Тунэмза, тунэммаштэ кугу вий. Ик ўдрамашат тунэмдэ огына код. Тунэмме — волгыдо, тунэмдымэ-пычкэмыш. Лэнинын „Тунэмаш, тунэмаш, тунэмаш“... манмэ мутшым илышыш пуртэна.

Йодыш: 1. Колхоз школышто кузэ тунэмыт, мо нэргэн туныктат?

2. Молан ушкалым виса шот дэн пукшат?

3. Шымлэн тунэмме мо лийэш?

4. Мучаштэ возымо лозунго-шамыч мом ончыктат?

Паша: 1. Тидэ ойлымаш — гыч тунэмме манмэ мутым чыла мэнгэ сэмын возэн налза.

2. Вара чыла мутыштымат тагастарэн ончыза, могай ойыртышышт уло?

3. Могай ужашыжэ вашталт шога, мугын могай ужашыжэ вашталтдэ кодэш?

ПУНЧАЛ: 1. Мут ойыш пурмыж годым түрлын вашталгэш (тунэмза, тунэммаштэ...), вашталтдэ ко-дшо мут ужашым МУТ ВОЖ маныт (тунэм).

2. Мутын мучашыжэ вэлэ вашталтэш, мут түрлө мучашан лийэш. Мут түнгалтыш ок вашталт ик сэмынак кодэш:

Мэ тачэ шырчык омарта-м ыштышна. Мэ газет-ым лудым доклад-ым кандаш-ымышэ кэчы-штыжэ кум ударник-ым пөлөк-лышна.

Паша: 1. Ёлиё ончыктымo мут-шамычын вожыштым корэш дэн ойырэн возыза:

Колхозышко. Машиным. Ударникын. Карандашым. Заводышто. Сорлада. Вудышто. Чокытышт. Аэропланын. Школышто. Мардэжан. Ручкам. Вагонышто. Товарэт. Сортировка. Упшышто. Кношкада. Карасиным. Пырдыжэш.

2. Тидэ түрлө ойышто лум мутын вожшым корэш дэн ойырэн возыза.

Түрло ой.

Мэмнан тунэмшэ тушка зайомым налаш возалтыч. Ик пионэрат газетым налдэ ынжэ код!

Ындэ кумышо кана школәш спэтакылым шын-
дэна. Колхоз дэн кыл кучэн политэхнизатсым ылышыш
пуртэн тунэмына. Корэмлаштэ, лакылаштэ вэлэ лум
кодын. Кокымышо пэтилэткыштэ класдымэ обществым
ыштэна. Шошо анга компаньылан йамдылалташ пла-
ным ыштышна. Пужарым, чөгытым, азырым, ийым
пырдыж воктэн вэрышкыжак сакалэн кодышна. Йал
Совет пөрт ваштарэш пөрийнгжэ, ўдрамашыжэ, шонг-
гыжо, ырвэзыжэ, тунэмшыжэ чыланат 1 май митин-
гыш чумыргышна.

Мут мучаш.

Эскурсий.

— Ындэ мэ лывэ нэргэн тунэмаш тўнгална. Мы-
ланна раш палаш күләш: лывэ могай энгэким конда,
кузэ лывэ вашкэ кушкэш. Адак молан сатыштэ да
олыкышто шуко лийэш. Садлан тачэ мэ олыкышко
эскурсий дэн лывэ кучаш кашакын кайэна.

Вара кучымо лывынам класышкэ кондэнат, эскэ-
рэн тунэмаш тўнгална — манын туныктышо Фэдор
Пэтрович каласыш.

Мэ чыланат куанышна. Йужыш лэктын кошташ
пэшак сайэ; мोगыр куштылэмэш, уш кана.

Виктыр дэнэ Эчан лывэ опымо атым иктэ гыч
налыч. Анушлан, Начулан, Вачилан кум сачокым *)
Фэдор Пэтрович кучыктэн пуыш. Вара мэмнан тўш-
каштэ тўнэмшэ шамыч школ гыч лэчна да, олык
вэлышкэ ошкылна.

Кэчэ пэш мотор ырыкта. Шокшо. Пылат, мар-
дэжат тўвыт укэ. Тымык. Олыкышто тўрлө пэлэдыш
пэлэдэш. Тора гыч ончалат гын иктыш йөшкаргын
вэлэ койэш, — пэш сөралэ. Йыр-ваш тамылын ўп-
шалтэш, щўлашат куштылго.

*) Лывэ кучымо атма.

Му
тышкэ
Нур
ныт, т
тракты
Мэ
дэн, к
талаш
Мэ
олыкы
—
сым к
—
манын
Лы
дэнэ
лывын
Йа
дэкиж
да, ш
мурым
мурэн
Ш
тўрлө
Йу
шулд
пўшк
дэн к
О
пышт
шовы
—
нэма
шат,
—
Й

Мукшышт, кармышт, лывышт мучаштымэ шуко, тышкэ-тушко шоктэ вэлэ коштыт.

Нурышто колхозник шамыч пасу мучко шаланэныт, түрлө пашам ыштат. Калык йук, вольык йук, трактыр йук, — иктыш ушнэн тораşkэ шырғылтыт.

Мэ чыланат олык мучко шаланышна. Кө сачокдэн, кө упш дэн, кө кид дэн лывым кучэн куршталаш тунгална.

Мый Эчан дэнэ вуд воктэн кучэна, моло шамыч олыкышто, курык сангаштат куршталыт.

— Уна, Каври лывэт кайа пэтырә! — манын Максым кычкыра.

— Ындэ мэмнан лывына кудыт уло вэт, Каври! — манын Максым вуд сэр воктэн волэн кайш.

Лывым сачок дэнэ вэлэ кучаш каньэлэ. Ануш дэнэ Начу кайшэ лывымак солалтэн кучат. Нунын лывыштат шуко түрлө уло докан.

Йатыр жап эртыш. Вара Фэдор Пэтрович ышкэ дэkyжэ кычкыральэ. Чыланат ик вэрыш чумыргышна да, школыш кайаш тарванышна. Фэдор Пэтрович мурым тунгал пуыш, вара кашакын школыш мурэн-мурэн ошкылна.

Школышто лывым ойыркалаш пижна. Лывэ шуко түрлө улмаш.

Йужышт изэ лывэ улыт, йужышт олача, кужу шулдыран улыт. Вара радамын гына кагазэш пүшкыл, пүшкыл шындышна. Каври дэнэ Вачи номыр шот дэн кагазэш возгалышт.

Окси дэнэ Нина кум лывым ужар лышташан укш пыштымэ йанда банкыш колтышт. Умбадын марльэ шовыч дэнэ банкым лэвэт кылдэн шындышт.

— Эрла лывэ нэргэн, лывым ончэн, эскэрэн тунэмаш тунгална — Фэдор Пэтрович манын каласышат, мэмнам мөнгө колтыш.

2. Молаң лывым погэн кондэныт?
3. Кузэ лывэ тўльа, могай энгэқым пуа?
4. Кушто лывэ утларак лийэш?

Паша: 1. Тидэ ойлымаш-гыч лывэ вожан шомақым мэн-гыла возэн налза?

2. Вара тидэ шамақын тўрлө мучашыжым таңастарэн ончыза, могай мучашан улыт?

3. Шомақын могай ужашыжэ вашталтэш, могай ужашы-жэ ок вашталт?

4. Тидэ вашталт шогышо мучашым кузэ манаш лийэш?

ПУНЧАЛ: 1. Ойышко пуршо мутын мучашыжэ турлө сэмын вашталтэш.

2. Мутын вашталтшэ мучашыжым мут мучаш маныт.

Тидэ мут шамычын мучашыштым шуйэн, ойыш пуртэн, мучашыжым корэш дэн ойырэн возыза.

Тыгэ: Тачэ трактыр кут плуг-ым пыжыктэн кэчэ гут куральэ.

Плуг. Машиң. Орва. Имньэ. Пужар. Чодра. Школ. Гранат. Кино. Автомобиль. Вэрстак. Стан. Пор. Радио. Компас. Шашкэ. Кнэшка. Бэнзин. Пэра. Чөгыт. Грам. Кэм. Зайом.

Паша: Тидэ „Мартын 8-жэ пўтынь тўньамбал шэмэр ўдрамаш кэчэ“ ойлымаштэ лўм мут шамычын мучашыш-тым вож-дэч корэш дэн ойырэн возыза.

Мартын 8-жэ пўтынь тўньамбал шэмэр ўдрамаш кэчэ.

Тидэ кэчым 1910 ийштэ Копэнгагэн олаштэ лийшэ пўтынь тўньасэ ўдрамаш социалист погынымаштэ ойырмо.

Мэмнан шэмэр ўдрамаш коклаштэ йатыр паша ышталтын. Лэнинын туныктымыжым илышыш пурташ тыршэна. Владимир Ильич — ўдрамаш-шамычым политик пашаш ушаш, нуным ушыдэ политик пашам

кўлэш с
льутцо
илэныт.
ыльэ. А
ўдрамаш
тунэман
Сов
дэн төр
ыштэн
шазэ п
илат.

Мэм
шам ы
пашала
дэньыл
Социал
ваштар
Социал
Садлан
пашаш
Сов
маш и
ўдрама
уло: д
Ма
мэш. Т
лизмы

А
Ш
мыж
лийн
дэн к

күлэш сэмын виктараш ок лий,—манын каласэн. Рэволютцо дэч ончыч ўдрамаш шамыч чот пызырналтын илэныт. Нунын правашт пөрийыг дэч йатыр ўлнө ыльэ. Адак суртышто эн нэлэ, эн лавран пашажэ ўдрамаш ўмбака логалын. Садлан ўдрамашлан тўрлым тунэмашыжэ йөн лийын огыл.

Совет власть вэлэ ўдрамашлан правам пөрийыг дэн төр пуэн: коч могай пашамат пөрийыг дэн төрак ыштэн кэртэш. Кызыт капиталист кугыжанлаштэ пашазэ шэмэр ўдрамаш шамыч тошто гайак орланэн илат.

Мэмнан дэн кызыт ўдрамаш коклаштэ могай пашам ыштыман? Нуным иктэ котдэ кнагалан, политик пашалан туныктыман. Совет, копэратсэ, тўрлө учрэждэнылашкэ, моло пашашкат нуным вийан шупшман. Социализм илыш ыштымаштэ, тошто илыш-йула ваштарэш крэдалмаштэ ўдрамаш чот полшэн кэртэш. Социализм илышым ўдрамап полшыдэ ышташ ок лий. Садлан колхоз ыштымэ да клас дэн клас крэдалмэ пашашкэ ўдрамашым ушыман.

Совет власть лиймэ дэч вара Марий кундэмсэ ўдрамаш илыш йатыр ончык кайэн. Кызыт тўрлө пашаштэ ўдрамашым ужына. Кугун тунэмшэ ўдрамашат йатыр улэ: доктыр, агроном, инжэньэр, молат.

Марий кундэмыштэ тунэмшэ ўдрамап ийын шукэмэш. Тошто илыш-йўлам пытарэн, ўдрамашат социализмышкэ лэктэш.

ВОЗЫМАШЫН ЛЭКМЫЖЭ.

Айдэмын тўн годсо возымыжо.

Шукэртэ, ожно, тўн айдэмэ пич чодраштэ илымышж годым, тўрлө йанлыкым тылэч молымат ваш лийын, нунын дэн крэдалын, нуным кучэдэн, пуштэдэн кочкын йўын илэн.

Тунам тудын күзө, товар, кэрдэ, пычал үзгаржат лийын огыл. Сандэнэ тойа дэн да, йара кидшэ дэн крэдал коштын. Адак илашыжат тэнэйсэ сэмын пөртшат, кў полатшат, олажат, тэхникэ шотшат лийын огыл; пэшчорышто (курык выньэм), көрган пушэнгыштэ да монь илэн. Кочкашыжат мо вэрэштын, тудым кочкын илэн. Ик манаш, тўн годсо ир айдэмэ вольык шотыштырак коштын. Шкэт-посна илэн тўрлө йанлык дэн крэдалаш, кочкыш кычалаш йөсылык айдэмым кугу тўшка дэн (пөрвойсо комун) илыктэн. Тўшка йыда вуйлатышэ (он) лийын. Кочкыш кычалаш, тўрлө вийан йанлыкым кучашлан комун ик вэр гыч вэс вэрыш кусныл коштын. Тыгэ илэн коштмо дэн шкэ тўшкажым, тукумжым мондымо дэч, адак поро осал йанлыкым палашлан, вуйлатышэ-влак эркин-эркын тамга сўртым ышташ тўнгалыныт.

Илэн-толын калык йэшаралтын, озанлык нөлталалташ, тэхникэ, кучылтмо үзгар кушкаш тўнгалын, йанлык шагалэмын, природо вашталтын. Садлан көра тошто йөн мумаш шагалэмын. Вара варажым айдэмэ эркин-эркын шкэ тукумжо дэн, комун шот дэн ик вэрэ илаш тўнгалын. Тыгэ илаш тўнгалмэк, йужо тукумжо шурным үдэн, йужо — вольыкым ашнэн, йужо — колым, тылэч молымат кучэн илэн. Уто лийаш тўнгалмэкэ вашталтылаш тўнгалыныт. Садыгэ илаш тўнгалмэк, кочкышым, кучылтмо үзгарым, погым тылэч молым вашталтылаш тўнгалыныт. Адак тўшка дэн тўшка, кугу-нэлэ паша ышташлан, иктэ-вэсылан полшаш ушнылаш тўнгалыныт. Тылэч посна, адак сар годым, тылэч моло годымат ваш-ваш ушнэн полшаш тўнгалыныт. Тыгэ кыл кучаш тўнгалмэк сўрэтлымэ — тамга лэч посна, возымашат кўлэш лийын.

Возымаш шотым карт (жрэц) вуйлатышэ, вожа-тый-шамыч тўнгалыныт. Нуно шкэ коклаштышт ваш-ваш возымаш дэн кылым кучэныт. Адак сўрэт-

тамга д
посна
дашлан
сэркалэ
шлан л
гэн воз
кагазша
лышташ
кэрмыч
Тун
памятни
шарлым
коклаш
маш ли
ончыкт
Тид
лыкак
тидэ ал
грэций
ский (л
франсу
дэшыме
грэций
ыштэн.
алфавит

Йол
2. Т
3. М
Паш
налын, м

В
Иль
алфавит
алфавит

тамга дэнэ ончыктылмо вашкэ уштылалт пыта. Тылэч посна шочшо, уныка-шамычыштан ойым пуэн ко-дашланат йөндымө лийын. Садлан көра түрлө сэмын сэркалэн кодэныт. Адак калыкым лұдыктэн ашнышашлан лийын; карт, — жрэц да монь түрлө вэра нэргэн возэныт. Тунг айдэмын тэнэйсэ сэмын возашыжэ кагазшат, чэрнилажат лийын огыл; папирус пушэнтгэ лышташэш, күйэш, лу ўзгарэш, лұмын ыштымэ шун кэрмычэш сүрэтлыл возэныт.

Тунг калыкын возаш төчымыжө йэгипэт калык памәтник гыч койын шога. Тунг айдэмын озанлыкшэ шарлымэ сэмын, культур нөлталалтмэ сэмын, шкэ коклаштышт сүрэтым ыштэн кыл кучымаш ситыдымаш лийаш тунгалын. Тудо вара эркын-эркын йұкым ончыктэн, буква дэн возаш тунгалын.

Тидэ шот гыч буква дэн возымашат йэгипэт калыкак тунгалым кызытсэ науко ончыкта. Варажым тидэ алфавитым финикия калык йэгипэт дэч налын грэцийыш кондэн. Грэций гыч рим калык налын; римский (латын) алфавит запад йэвропа мучко (нэмыч, франсуз, англичан т. м.) калык коклаш пурэн. Индэшымышэ (IX) курымышто славән (болгар) калык грэций гыц алфавитым налын, шкаланжэ йөнэштарэн ыштэн. Славән алфавитым руш калык гражданский алфавитыш кэлштарэн.

Йодыш: 1. Тунг айдэмэ кузэ илэн коштын?

2. Тунг айдэмэ кунам, кузэ возаш тунгалын?

3. Мо шот-гыч возаш тунгалын?

Паша: Тидэ ойлымаш гыч умлыдымо мутым возэн налын, мутэр сэмын умылтарэн пуза.

Возымашын төрланэн толмыжо.

Илыш дэн экономик нөлталалтмэ сэмын славән алфавит дэнэ возымо илышлан йөрдымө лийын. Вара алфавитым луаткандашымышэ (XVIII) курымышто ку-

штылэмдэн тидэ гражданский алфавитыш савырэныт. Тидэ курымыштак гражданский алфавитым тӱрлалташ тӱнгалыныт.

СССР Ушэм 1918 ийын 10 шо октябрыштэ, чыла Совет учрӱждэний дэнэ школлаштэ возышашым куштылэмдаш **Совнарком** алфавит нӱргэн у дӱкрэтым лукто. Тошто славӱн буквам: І, Ъ, Ө, Ы. луктын шу-йӱн, адак мут мучашым вашталтӱн, у правил дӱн во-заш тӱнгалмӱ.

Кызытсӱ ССР Ушӱмыштӱ илышӱ тыгыдӱ калык коклаштӱ (марий, чуваш, одо, мордва) шукушт руш алфавитым налын, шкаланышт кӱлыштарӱн ыштӱныт.

Йодыш: 1. Руш калык шкӱ алфавитшым могай калык-дӱч налын?

2. Тошто алфавит молан ок йӱрӱ?

3. Могай курымышто алфавитым тӱрлалташ тӱнгалмӱ?

4. Совнарком алфавит нӱргӱн кунам дӱкрӱтым луктын?

Марла возымашын лӱкмӱ корныжо.

Тунг марий калык чодра лонгышто, вӱд воктӱн илӱн. Кызытат шукужо ӱнӱрла-вӱд воктӱнак илат. Тыгӱ тудо природышто йанлыкым, кайык-вусым, ко-лым, мӱкшым кучӱн илӱн. Тудак шкӱ сӱмынжӱ илымӱ вӱржым, вопшыжым, тылӱч моло погыжым мондымо лӱч, адак шкӱ тукумжым палӱн лийашлан, тамгам ышташ тӱнгалын. Тидӱ тамга—палӱ марийын возымо шотыштак улмаш. Мӱло калык тукум сӱмынак, ма-рий калыкат тӱшка — кугу йӱш-дӱн илӱн. Тыгӱ тӱш-кан илымаштӱ, нунын коклаштӱ вуйлатышӱ (онжат) лийын. Вара сӱмын погыжат, вольыкшат, кучылтмо тарманжат йатыр погынӱн. Илӱн-толын тудат моло тукум калык дӱн пого-ӱзгарым, тылӱч моло сатум вашталтылаш кылым кучаш тӱнгалын. Тидӱ кыл ку-чымашым, тӱнг марийын возымо шотым тамга дӱн шӱрава вашталтӱн шогӱныт.

Илӱ
пойан
вӱлыш
ыштык
возыма
зыт ру
марий
ЙА, Й

Мар
пӱчӱтла
возымо
налаш
чӱтлал
пуӱн о
шӱрӱва
тылӱч
дӱн ув
чӱрӱт
лодкал
тат: а
шӱрӱва
тӱнгал
Ок
возымо
Со
литӱра
Рӱ
индус
лымӱ
зыт ш
Сандӱ
пырль

Йо
ыштӱн
2.

Илэн-толын марий калыкат руш капиталист, поян кид йымак вэрэштын. Марий калыкым шкэ вэлышкэ савырашлан вэрч, адак шкаланжэ пашам ыштыктышашлан лийын, руш правительствэ рушла возымашым марий коклаш пуртэн. Марий калык кызыт руш алфавит дэнак воза; йужо букважым вэлэ марий йылмылан кэлштарэн пуртымо: (Н, Ў, Ӧ, Ӑ, ЙА, ЙО, ЙЭ).

Марий йылмэ дэн возымо кнага 1552 ий мартэ, пэчэтлалтын огыл. Тудыжат илыш корным туныктэн возымо олмэш, эшэ утларак колоний шотыш погэн налашлан, вуй аңыргаршэ— вэра нэргэн гына пэчэтлалтын. Тидэ возымо марий калыклан пайдам пуэн огыл, марийын тошто сэмынак возымо олмэш шэрэва коштын. Марий кумалтыш тарватышэ карттылэч моло мўндўрнӧ илышэ марий шамычлан шэрэва дэн увэртарэн шогэн. Йозак погымо годымат, пастух чэрэт возашат тылэч моло шэрэва палэ-шамыч дэн лодкалэн возэныт. Тыгай шэрэва дэн возымо кызытат: ага вуйышто, пушэнтгыштэ монь койэш. Тидэ шэрэва-тамга марий калыкын тўн годсо возаш тўнгалмыжым ончыкта.

Октябрь рэволютсий дэч ончыч марий калыкын возымо шотшо, литэратур пашажэ ончык кайэн огыл.

Совет власть лиймэ мӧнгӧ, марла возымо пашат, литэратур пашат пэш шуко ончык кайыш.

Рэволюцо лиймэ дэнэ промышлэнность, тэхникэ, индустрий, совхоз, колхоз электричествэ вий шарлымэ дэнэ, адак совет литэратур вийангмэ дэнэ, кызыт шуко (интернациональнэ) у мут-шамыч пурэныт. Сандэнэ марий алфавитат пролэтар литэратур дэн пырля ик гайак вийнэн шога.

Йодыш: 1. Тўн марий могай еэрлаштэ, могай пашам ыштэн илэн, кузэ возэн?

2. Кызыт могай алфавит дэнэ воза?

Паша: 1. Марий алфавитыштэ кунар түрлө буква уло, тэтрадэшта возыза.

2. Марий алфавит дэн руш алфаритым танастарыза, могай ойртышыжо уло.

Марла кнага лэкташ тўнгалмаш.

Кугыжан правительствылан вэра пашачэ-влак шэмэр калыкым пызырэн кул шотышто ашнаш пэш чот полшышт. Утларакшым тыгыдэ национал калыкым лавра илышыш тошкышт. Наукылан туныктымолмэш, самодержавнэ правительствэ пролэтарым, шэмэр кресаньыкым вэра дэн ангыртарэн ашныш.

Кнагажымат тыгыдэ калыклан вэра нэргэн вэлэ пэчэтлэныт. Тыгэ марий калык 1905 ийсэ рэволютсий мартэ, ышкэ йылмыж дэн вэра лэч моло кнагам ужын огыл. 1905 ий дэч вара ижэ марий йылмэ дэнэ моло түрлө кнагат ик жаплан лэктын шогыш. Рэволютсийым пызыралмэ мөнгө адакат марла кнагам возаш эркым ышт пу.

Пойан капиталист, помэшыкын кулышт — миссионэр-шамыч, — поп, монах вэра нэргэн гына кнага лукмо дэч посна тыгыдэ калыкым: марийым, чувашым, сўасым, одым, йэврэйым молымат өкымэш рушла вэраш, рушыш савыраш төчэныт.

Адак школлаштат тыгыдэ калык игэшывым викак руш йылмэ дэнэ туныктэныт. Школжат нунылан цэрковно-приходский дэн двухклассный вэлэ улмаш. Кугу школыш (ВУЗ) кайаш корно пэтралт шогэн; коклаштэ кайэн гынат, пойан, торговой шочшо вэлэ кайэн.

Маркс: „Кэч могай наций, вэс нацийым пызыра гын, нимогай эрык ок лий“.

Октябрь рэволютсий дэч ончыч йужо тыгыдэ калыкын шкэ алфавитшат, возымыжат, школжат йоршын лийын огыл.

Сов
калык
школ
Шкэ й
атр, к
Мар
шкэ й
туржым
у илыш
Кыз
мыж дэ
молым

Йод
шэмэр
2. М
Паш

Октя

Куг
зырэн
лан куг
лык ли
ийлашт
шогыш
мунист
кар кэч
лаштэ
ман газ
Мар
паша
шаланэ
гынышт

Совет власть лийат, ВКП(б) вуйлатымэ дэнэ кажнэ калыклан шкэ йылмышт дэн тунэмаш тунгалтыш школ гыч тунгалын кугу школ мартэ (ВУЗ) почылтыч. Шкэ йылмышт дэн түрлө искусствым тунэмашлан театр, клуб тылэч моло почылто.

Марий кундэмыштат ВУЗ-влак почылтыч. Тыгэ шкэ йылмэ дэн кажнэ тыгыдэ калык тунэмын, культуржым нөлтэн, Социализм корно дэн ончык сай у илышыш кайа.

Кызыт кажнэ калык — ССР Ушэмыштэ шкэ йылмыш дэнэ түрлө газетым, журналым, кнагам тылэч молым лудэш.

Йодыш: 1. Кугыжан правительствэ годым тыгыдэ калык шэмэр кузэ илэн?

2. Мо шот дэн вэра нэргэн кнагам луктын шогэныт?

Паша: Вэран осалжэ нэргэн ойлымашым возыза.

Октябр рэволюцо дэч вара лэкшэ марла кнага-влак.

Кугыжан правительствэ чыла тыгыдэ калыкым пызырэн илэн гын, Октябрь рэволютсий шэмэр калыклан кугу эрыкым пуэн. ССР Ушэмысэ пролэтар калык литературышко кугу куатым пуртэн. 1918-1921 ийлаштэ марий йылмэ дэнэ вич түрлө газет лэктын шогыш, адак йатыр изи брошурко лэктэдышт. Комунист програм марла йылмыш кусаралт лэктэ. „Йошкар кэчэ“ газет лэкташ тунгальэ. Граждан сар ийлаштэ Йошкар армий коклаштэ „Йошкар салтак“ луман газет пэчэтлалт шогыш.

Марий кундэм почмөнгө, марий литератур паша вийангэ. Түрлө ушэм почылто, вэрын-вэрын шаланэн илышэ тунэмшэ марий-шамыч иктыш погынышт.

1923 ийштэ рүдö марий сэксий почылто. 1925 ий-штэ Марий Кундэмысэ Савыш (типографий) почылтат, марий литэратур паша утларак вийангэ. 1918 ий гыч 1920 ий мартэ—150 түрлө, ик 1930 ийштак—210 түрлө кнага пэчэтлалтын.

Йодыш: 1. Октябр рэволютсий дэч вара марий кнагам мо нэргэн возат?

2. Могай марла кангам лудын улыда?

3. Мо нэргэн кызыт возат?

Паша: 1. Кнаган пайдажэ нэргэн ойлымашым возыза.

2. Тидэ почэла мутым ончыдэ лудаш тунэмза?

Типографий.

Йыр — ваш үстэлла,
Ұстэмбалнэ йашлыкка,
Торэш — кутынь клэткэ-вла
Койыт мўкш карашла.

Буква тамка погышын
Кидшэ коштэш шушала.
Ушыж дэнэ шоналтэн
Буквам пога куткыла.

Тыршэн пижын, үчашэн
Буквам ойлаш чумыра.
Ойлажым кэлштарэн
Литэрэтурыш савыра.

Савыш цэхшэ моктана
Уста сэрыш кушмылан.
Сотсиализм шташлан
Газэт, кнага кўлылдат!..

Топоров М.

Ма

Куг

дым, ма

илышыж

ийыш о

нигунар

рий кун

чойын п

Тидэ

вийанг о

вэр гыч

газэт, к

Окт

у гыч ш

жат, на

мыштэ

моло ш

ком ву

чын кор

ончык н

т. м. ш

йылмым

шэмэры

йангэш.

В. И.

нэмэш г

Кызи

праван

циональ

шаш",

шым —

Йодь

мыжэ мо

2. О

огытыл?

Паш

ыштыза.

Марий йылмын илыш корныжо.

Кугыжан, помэшык, капиталист правительствэ годым, марий калыкын моло тыгыдэ калык сэмынак илышыжат, йылмыжат пэшак нужна ыльэ. Ий гыч ийыш озанлык эрэ шолдыргэн толын. Тунэммаш паша нигунарат ончык тарванэн огыл. Кызытсэ сэмын Марий кундэмыштэ фабрик, завод, элэктричествэ вий, чойын корно тылэч молат укэ ыльэ.

Тидэ шот гыч марийын йылмыжат, культуржат вийанг сэнгэн огыл. Марла возымаш, тунэммэ паша вэр гыч тарванэн огыл. Художэствэнный литератур, газэт, кнага тылэч моло йёршын лийын огыл.

Октябрь рэвольутсий лиймэ мөнгө, марий шэмэр у гыч шочмо гай тарваныш. Илыш йулажат, культуржат, науко пашажат — чыла тарваныш. Марий кундэмыштэ промышленость, совхоз дэнэ колхоз тылэч моло шочаш тунгальэ. ВКП(б) Рүдө комитэт дэн Обком вуйлатымэ дэн, Лэнин национальнэ политикым чын корно дэн пуртымо почэш пэш кугу тарванымаш, ончык каймаш лий. Марий рүдө олаш (Й-ола) ВУЗ т. м. школ-шамыч почылтыч. Ожно школышто шкэ йылмым тунэмын огытыл гын, кызыт ындэ марий шэмэрынат ий гыч ийын илышыжэ, культуржо вийангэш.

В. И. Лэнин: „Кэч могай калык, шкэ йылмыж дэн тунэмэш гын вэлэ ончык кайэн кэргэш“.

Кызыт ындэ марий калыкат, моло калык гайак праван лийын. Садлан көра Сталин йолташын: „Национальнэ тусан, социализм шотан культур вэрч тыршаш“, манмыла шкэ йылмыж дэн тунэмын у илышым — социализмым ышта.

Йодыш: 1. Кугыжан власть годым, марий калыкын йылмыжэ молан вийангын кэргын огыл?

2. Ожно школышто марий йылмым молан туныктэн огытыл?

Паша: 1. Марий йылмышкэ лурышо у шомак мутэрым ыштыза.

Марий йылмэ дэн кумытэрак кутыр- маш (3 нарэчий). Нунын ойыртэм шо- тышт.

Марий йылмыштэ кум түрлө кутырмаш уло: 1) Олык марий йылмэ, 2) Курык марий йылмэ, 3) Эрвэл марий йылмэ. Курык марий утларакшым Йул вүд (Волга) пурла мogyрышто илат. Эр вэл марий Башреспубликыштэ, Урал обл. илат. Олык марий чолман вүд дэн Йул вүд коклаштэ илат. Олык марий дэнэ Эрвэл марий кутырмаштэ кугунак ойыртыш укэ. Олык марий дэнэ Курык марий кутырмаштэ — ойртэм кугу.

Ожно марий калык түрлө вэс тукум калык дэн крэдал коштын. Адак Моско кугыжа дэнат крэдалын. Тыгэ марий калык түрлө вэрэ шаланылын, түрлө озанлык дэнэ илаш тунгалын. Адак түрлө калык дэн тукныл илымэ дэн моло калыкын мутыштат, йулаштат, койыш-шоктышыштат марий коклаш пурэн. Тидэ шот гычак кумытэ кутырмо йылмэ лэктын.

Марла кнагам, газэтым, — литэратурым тылэч молымат кызыт кок түрлө йылмэ дэнэ возат — пэчэтлат.

Кумытэ кутырмашым тангастарэна:

(Олык марийла).

Фэр-Сидук.

Индустрийым нөлтэна.

Сойузна мучко /
паша йук
мўгыра.

Мугыра,
рашкалтэш
индустриым йөндара.

Тэхник вийна дэн
индустриым
нөлтэна.
Нөлтэна
вийангдэна
вурс гайым ыштэна.
Вурс орава,
чолгыжэш
пөртэш.
Пөртэш
капиталым
йүштө - мужла чытырыкта.
Машина вий
пашанам
куштылэмта.
Куштылэмта
вашталта
СССР-ым вийангда...

(Кырык марыла)

Индустрим лүктэнä.

Сойузна мычкы
паша йүк
мүгырä.
Мүгырä,
рышкältэш
индустрим йөндарä.
Тэхник винäдон
индустрим
лүктэнä.
Лүктэнä
вийангдэнä,
вурсы ганьым ыштэнä.

Вурсы арава
цолгыжэш
сәрнә.
Сәрнә
капиталым
ушты - мыжла цытыра.
Машина сила
пәшәнәм
куштылта.
Куштылта,
вашталта,
СССР-ым виангдә...

.....
(эрвэл марийла).

Индустрийым нөлтәна.

Сойузна мучко
паша йук
мугыра.
Мугыра
раскалтэш
индустрийым йөнәштарә.
Тэхникә вийна дән
индустрийым нөлтәна.
Нөлтәна,
вийангдәна,
вурс ганьым ыштәна.
Вурс орва
йылгыжэш,
пөртэш.
Пөртэш,
капиталым
йушто-мужьла чытырыкта

Йо
ойртыл

ССР

Со
вэрә п
дән оз
йулаж
шкә й
улат, ч
Тош
кын йь
Окт
шкә йь
пөрт, с

Йод
мыштым
2, М
праванла
Паш
ойлымаш

Машина вий
пашанам
куштылэмда.
Куштылэмда,
вашталта,
СССР-ым вийангда...

.....

Йодыш: 1. Тидэ кумытэ ойлымашым тагастарза, могай ойртышыжо уло?

ССР Ушэмыштэ шуко түрлө йылмэ улмо нэргэн.

Совет Ушэм мыландэ пэш кумда, калыкшат түрлө вэрэ шкэ тукумжо дэн торан-торан ила. Шкэ шотшо дэн озанлыкым вийангарэн, культуржым нөлтэн, шкэ йулаж дэнэ ила. Садлан көра, кажнэ тукум калык шкэ йылмыж дэнэ ойла. Тыгэ шуко түрлө калык улат, чылажэ 144 түрлө йылмэ дэнэ кутырмаш уло.

Тошто правительствэ годым, шуко тыгыдэ калыкын йылмыжэ вийнэн кэртын огыл.

Октябрь рэволютсий лиймэ мөнгө кажнэ калыкын шкэ йылмыж дэн тунэмаш школ, клуб, театр, лудмо пөрт, сут, администраций тылэч моло почылто.

Йодыш: 1. Совет Ушэмысэ илышэ тыгыдэ калыкын йылмыштым совет власть кузэ онча?

2. Мо шот-дэн Совет Ушэмысэ чыла калык йылмэ ик праванлан шотлалтыт?

Паша: 1. Шочмо йылмым тунэммын пайдажэ нэргэн ойлымашым возыза.

Национальный политик нэргэн.

Тунья умбалнэ пэш шуко түрлө калык уло. СССР-штэ 144 түрлө калык илат — марий, руш, сўас, чуваш, одо (удмурт) т. м. Кэрэк могай калык иктэ вэсышт лэч йылмэ дэн, чиймэ-шогалмэ дэн, койыш шоктыш дэн, йула дэн ойырлэн шогат. Тыгай түрлө-түрлө посна калыкым наций маныт. Шуко калыкан наций — Китай, Индус, Руш, Англичан, Йапон т. м. кугу нацийлан шотлалтыт. Шагалрак калыкан — Марий, Одо, Чуваш Йэврэй тыгыдэ нацийлан шотлалтыт. Йужо нацийштын посна кугыжанышышт уло, шкэ шотышт дэн илат, йужышт вэс кугыжан кид йымалнэ колоний шотышто улыт.

Йужо кугыжаныштэ адак түрлө наций уло. Тыгай кугыжаныштэ могай гынат ик вийаңрак наций озалана, моло нацийшт кул шотышто илат. Тыгак Октябрь рэволюций мартэ Росийштат оза калык-лан руш капиталист, помэшык шотлалтын, молышт вэс калык-лан (инородцылан) шотлалтыныт. Властьшэ кугыжа, капиталист, төра кидыштэ лийын.

Тыгыдэ наций шэмэрым пэнгыдынрак кучашлан, вийштым утларак **луштырташлан** кугыжан власть шэмэрым пичкэмыштэ ашнэн, лұмын ик калыкым вэс калык ваштарэш сыратэн шогэн. Сандэн ожно түрлө тыгыдэ наций коклаштэ йылт арамак крэдал-маш лийэдэн.

Марий калыкат тыгыдэ наций шот дэн руш кугыжан кид йымалнэ 300 ий утла индыралт илэн. Садлан марий калык, руш калык дэн тагастармаш-тат йатыр шэнгэлан кодын. Альэ ты мартэнат шэнгэлан кодмыжо раш койын шога: марий коклаштэ пичкэмыш, социальнэ чэр, түрлө укэлан инанымаш т. м. альэ йатыр уло.

Октябрь рэволюций лиймэ мөнгө, Ленинын наций политикижым илышыш пуртымо дэн тыгыдэ

калык
чыла
лэтар,
лыкым
парти
ыштат
кундэ
ожны
шазат
чыла
йа рай
ваш
СССР
пашаз
пытар
опорт
фабри
192

пыштэ
шам ь
колты
пролэт
кокла
кокла
тунык
гал лэ
ильэ.
шуко
лышта
пытар
таршы
пыштэ
тэн ул
Ш
кумды
шэн у

калык ылыш у корныш возо, йөршәш вәсәмә. Ындә чыла калыкат ик праван улыт. СССР-сә путынь пролэттар, шәмәр калык шкә йылмышт дән тунэмын озанлыкым вийангдән, культурым шарән Ләнин Комунист партий вуйлатымә почәш у ылышым — социализмым ыштат. Совет власть тыгыдә наций-влаккан посна кундэмым, рэспубликым почэдән. Сандән СССР штә, ожнысыла, оза нацийат, пызырналтшат укә, чыла пашазат шәмәрат ик шотышто улыт. Кызыт СССР-сә чыла калыкын шкә рэспубликышт, посна кундэмышт, йа районышт уло. Ындә, тоштыла, түрлө калык ваш-ваш пий дәнә пырысла ырлән, крэдал огыт илә. СССР мучко Комунист партий политикә почәш чыла пашазә шәмәр калык кәлшән, ик ойдән пичкэмышым пытарән, кодшо капиталист клас дән, пурла, шола опортунистдән крэдалын колхозым — совхозым шарән фабрикум — заводым, социализм ылышым ыштат.

1921 ийштә Марий кундэм почылто. Күчык жапыштә, 11 ий коклаштә Марий кундэм пәш кугу пашам ыштән: фабрикум-завод ыштымә, күртнө корно колтымо, колхоз-совхоз, М. Т. С. почэдымә, марий пролэтарий кушкәш. Рэволюций дәч ончыч марий коклаштә тунэмшат пәш шагал ыльә, улыжат пойан кокла гыч вәлә ыльыч. Школышто шочмо йылмә дән туныктән огытыл. Марий кокла гыч туныктышо шагал ләктән, агроном, доктыр, инжәнээр йөршынат укә ыльә. Кызыт ик йочат тунэмдә ок код. Адак пәш шуко шәмәр марий ырвәзә, ұдыр-влак кыдалаш школыштат, ВУЗ-ыштат тунэмыт. Ожно кыдалаш школ пытаршым 10 дән шотләнә ыльә гын, ындә ВУЗ пытаршым 100 дән шотләнә. Ик манаш — 300 ий жапыштә ыштән кәртдымә пащам 15 ий жапыштә ыштән улна.

Шукәш огыл, Коминтәрн шудымө почәш тунья кумдыкәш соц. рэволюций лийәш, чыла наций кәлшән ушнат, тунья мучко социализмым ыштат.

Йодмаш. 1. Туньа умбалнэ могай, могай нацийым (калыкым) шинчэда?

2. Капиталист кугыжанлаштэ тыгыдэ наций кузэ илат, СССР штэ кузэ илат, тагастарыза.

3. СССР штэ молан тыгыдэ калыкклан рэспубликым, кундэмым, районым почыт?

Паша: Марий калык Октябр рэволюций дэч ончыч, кузэ илэн, кызыт кузэ ила, тагастарэн ойлымашым возыза.

Тидэ почэла мутым раш лудын лэкса. Вара тудым книгашкэ ончалдэ каласаш йөршын тунэмза.

Чыла шэмэр ик гайак.

Кумда мландэ кумдыкэш

Түрлө калык илалэш:

Иктэ ош шүргө-пылышан,

Вэсэ — шэм шүч капан,

Кумышын түсыжө тугай —

Вүргәнэ гай йа ший гай,

Тугэ гынат айдэмак —

Уш-акылан, шүм кылан,

Чылан улыт ик гайак

Йошкар вүран, лулэган.

Нэмыч, ньэгыр, папуас

Руш, марий ма коч сүас —

Чыла шэмэр ик гайак,

Вольык огыл, айдэмак.

Ошсэк шучко поянлан

Вэлэ кұлын ойыркалаш —

Йың паша дэн илшылан

Нуным ваш-ваш сыраташ.

Шылтык тул йыпла лэктэш,

Калык коклац шалана —

Калык, калык дэн пижэш,

Сар пулама тарвана..

Шэмэр вүрым йоктара,

Ваш-ваш пуштэш, пытара,

М
гыч п
никэ,
эрэ в
огыл,
калык
илыш

Пойан кидым ниалта:
Оksam шондыкыш опта.
Амеркан, прансуз, польак,
Китай калык, йа удмурт —
Коч кө колжо, пойанлан
Садак пайда күсэнлан.
Коч кө лийжэ паша йынг:
Агылчан, индус, чуваш
Шочын-кушкын шэмэр гыч,
Мэмнан поро сай йолташ,
Пролэтарын шэм тушманжэ
Капиталист, сут пойан,
Попшо, картшэ, кэч моллажэ,
Йал кулакшэ — ик шайтан.
Түрлө-түрлө паша калык
Коминтэрни йыр ушналәш,
Тунья мучко капиталым
Мэмнан сэмын уштыләш.
Тунам нэмыч, папуас,
Руш, марий ма йа сүас
Чыла калык ик гайак
Лийэш комун йэшыштак.

Шабдар-Осып.

ЙЫЛМЭ ИЛЫШ.

Йылмэ вашталтмаш

Мэ тылэч ончыч йылмэ нэргэн лудмо статьяла гыч палэнна. Айдэмэ илыш ик сэмын ок шого, тэхникэ, экономикэ, культур, политикэ вашталтмэ сэмын эрэ вашталт толэш, манна. Илыш ик калыкын вэлэ огыл, моло түрлө калыкынат эрэ вэсэм толэш. Моло калык илыш вашталтмэ дэнэ пырлыа марий калыкынат илышыжэ эрэ вашталтэш. Илыш вашталтмы дэнэ ү

үзгар ылышыш пура. У үзгар ылышыш пурмыдэн у мутат пурат, ик йүк вашталтын вэс йүкат пурэн кэртэш. Йүк вашталтмаш дэн у мут пурмашыжэ йылмэ вашталтыш лийэш.

Шомакын йүкшө вэлэ огыл, умылжат (значений-жат) вашталтэш. Марий калыкынат, моло калык сэмынак, ылышыжэ вашталтмэ дэнэ пырлыа йылмыжат ик вэрыштэ ок шого, эрэ вэсэм толэш.

Йылмыштэ йүк вашталтмаш.

Марий йылмыштэ кум түрлө кутырмашым тагастарыза. Кум түрлө кутырмаштэ могай ойырышыжо уло палыза. Тагастарэн ончаш үлнө ончыктыммо мут влакым шэкланэн ончызат шкэ гыч пунчалым лукса.

ПУНЧАЛ: Тидэ мутлам тагастарымаштэ палэ: Марий йылмыштэ йүк вашталтэш, „О“ олмэш „А“ шыңдалтэш, „Ы“ олмэш „У“, „И“—олмэш „Э“, „В“ олмэш — „Г“, „М“ олмэш „В“, „С“ олмэш „Ш“, „Н“ олмэш — „Л“.

Адак, марий калыкынат моло калык сэмынак ылышыжэ уэмэш, сайэмэш, куштылэмэш, садлан кōра йылмыжат вэсэм толэш, куштылэмэш, нэлэ йүкшө мут гыч йōрышын лэктын возыг, йомыт.

Паша: 1. Курык марийла возымо статбам олык марийла возыза, альэ эрвэл марийным олык марий йлымэ дэнэ возыза.

Умылтарымаш: 1. Тэмдан дэн олык марийла ольат-возат гын, курык, альэ эрвэл, марийла возыза. Эрвэл марийла гын, олык дэн курык марийла возыза.

2. Олык марий, курык марийла, эрвэл марий-влакын кутырмашыштым посна ойралт шогышо йуком, мутым палэн тэргэн налза.

Курык марийла	Олык марий йылмэ дэнэ	Эрвэл марийла
алык агым йал карэм ранды	О — А олык огым йол корэм рондо Ы — У	олык огым йол корэм рондо
лым тыл кырык мыра	лум тул курык мура И — Э	лум тул курык мура
шин пичы шими тир	шэн пэчэ шэмэ тэр	шэн пэчэ шэмэ тэр
тыгыр ӳрэм	В — Г тувыр авырэм	тувыр авырэм
мыньэр " "	М — В мыньэр выньэр виньэр	виньэр выньэр "
шавынь "	С — Ш шовын шоган	шовын соган
лэлы-нэлы мэлэна	Н — Л нэлэ мэлна	нэлэ мэлла мэлна

Йүк лэктын вочмаш.

„Р“
коршта-кошта
кэртам-кэтам

„К“
куакш-куаш
оклий-олий

„У“
луатиктэ-
латиктэ

Илыш вашталтэш.

(Олык марийла).

Кум ий эртэн. Йошкар сэр йалым палашат ок лий, уэм шинчын. Ожнысыла вуй сакэн коштшым иктымат от уж. Кум ий коклаштэ колхоз чот шарлэн пэнгьдэмын. Марий областын 11 ий тэммыжлан тидэ йалысэ чыла йорло дэн ик марда кресаньык-влак колхозышко пурэн пытэныт.

Лач кулак-шамыч вэлэ пурдэ кодыныт да колхоз ваштарэш пытаргыш вийыштым пыштэн кучэдалыт.

Кулак Опай Павылым Марий область гыч луктын колтэныт. Тудын пөртэшыжэ дэйтаслийым починыт.

Олука кэчэ мучко тушто рвэээ-влакым модыкта, онча, туныкта.

Ноймыжымат, ок палэ, куанэн пашам ышта. Кас-тэнэ рвэээ-влакым налаш толшо ватэ-шамыч Олука-лан тау мутым каласат.

Совет власть вэлэ ўдрамаш-влаклан эрыкым пуэн. Мэмнан Совет элысэ ўдрамаш-влак совет пашаштат, калык туныктымо, адак моло обществэный пашамат ыштат.

Илыш вашталтэш.

(Эрвэл марийла).

Кум ий эртэн. Йошкар сэр йалым палашат огэш лий, уэм шинчын. Ожныла вуй сакэн коштшым ик-тымат от уж. Кум ий годсэк колхозат чот шарлэн, пэнгьдэмын. Марий обласын 11 ий тэммэ жапшылан чыла йорло дэн кокла крэстйан-влак колхозыш пурэн пытышт.

Лач кулак кашак гына пурдэ кодыныт, нуно колхоз ваштарэш пытаргыш вийыштым пыштэн кучэдалыт.

Ку
колтэ
Олука
онча,
ышта,
годын
Со
Мэмн
калык
ышта

Кь
уэм п

мат ат
дэмок
нээр
ныт.

Кулак Опай Павылым Марий облас гыч луктын колтэныт. Тудын пөртэшыжэ йоча йаслым починыт. Олюка тушто кэчэ мучко рвэзэ-влакым модыкта, онча, туныкта. Тудо ноймыжымат огэш палэ, куанэн ышта. Ватэ-влак кастэнэ рвэзыштым налаш толмышт годым Олюкалан тау мутым каласат.

Совет власть вэлэ ўдрамаш-влаклан эрыкым пуэн. Мэмнан Совет элысэ ўдрамаш-влак совет пашаштат, калык туныктымо, адак моло обшэствэный пашамат ыштат.

Илёмаш вашталтэш.

(Курык марийла).

Кым и эртэн. Йакшар сир салам пäläшат ак ли, уэм шынцын. Пэрвишыл вуй сакэн кашшым икты-

6 сурэт. Йоча йаслэ.

мät ат уж. Кым и мычкы колхоз шärлэнок, цаткы-дэмок мийэн. Мары областьлан 11 и шомашэш цил нэзэр дä ик поратка хрэсань-влä колхозышко пырэ ныт.

Лач пайан-влә вәлә пйрдымы кодыныт, колхоз ваштарәш астатки силаштым пиштән кйрэдалыт.

Кулак Опай Павылым Мары область гыцйнат лыктын колтәныт. Томаәшбжы дьэт йаслём пачыныт.

Олука кәчы мычкы тйштй ырвэзы-влә лоштй сәркйләш, анча, тымда. Йаңылымыжымат ак пәлы, сусун пәшәм йштә. Вадәш токыжо ырвэзы-вләштём нәләш мишй ваты-влә кого пурым Ольуклан попат.

Совет власть вәлә тәнгә ыдырамаш-вләлән ирыкым пуэн. Мәмнән Совет элысә ыдырамаш-влә совет пашаштат, калык тйныктымо, адак моло обшәствәнә пашаштат ыштәт.

Йылмыштә мутын тўсыжо вашталтмаш.

Йылмыштә йўк вәлә огыл, шомакын тўсыжат (формыжат) вашталтәш.

Тидә шотым палшашлан лийын тыгай мут-влакым лончылән налына.

Курык-влакыштә азагай койын рвэзә-влак коштыт.— **Курыклаштә** азагай койын рвэзә-взак коштыт.

Мый тәнгәчә өрдыж **йал-влакыш** мийышым.— Мый тәнгәчә өрдыж йаллаш мийышым.

Вўд **корәм-влакыштә** шорга вәлә—йога.— Вўд **корәмлаштә** шорга вәлә йога.

Йул-вўд воктән **ола-влак** койәдат.— Йул вўд воктән **олала** койәдат.

Йодыш: 1. Йалла, корәмла, олала манмә мут мом ончыктат?

2. Шуко шотшо могай ужаш дән ончыкталтәш?

3. Тыгай тўсанракан шукум ончыктышо шомак эшо уло мо?

4. „Ла“ манмым кушәч ләкшылан шотлаш лийәш?

ПУНЧАЛ: Моло сэмынак йылмат илышыштэ ик шотышто ок шого, эрэ вэсэмэш. Йужо муг лэктын возэш, йужо мут кўчыкэмэш. Мут мўчыкэммэ дэнэ „влак“ мут ойлымаштэ лэктын возын, „ла“ лийын.

Мутлан: ола-влак — олала, корэм-влак — корэмла, йал-влак — йалла, курык-влак — курыкла.

Паша: 1. Шкэат тыгай мутан ой-шамычым шонэн возыза,

2. Адак тэвэ нинэ мут-влакым лончылэн ончэна:

Ожно тыгэ ойлэныт:	Кызыт тыгэ ойлат:
Кугу ача	Кочай, коча
Кугу изай	Кугызай
Кугу ази	Куази
Кугу авый	Кувавай (кувай)
Изи тэр	Издэр
Киндэ-тэркэ	Киндэркэ
Изи арньа	Изарньа
Кугу арньа	Куарньа
Шөр умбал	Шөрбал
Чывэ игэ	Чывыгэ
Вўр ганьэ	Вўргэньэ
Толын улына	Толынна
Кайэн улына	Кайэнна
Толын улыт	Толыныт
Кайэн улыт	Кайэныт

Йодыш: 1. Тидэ лудмо шомак-шамыч йылмын могай вашталтмыжым ончыктат?

2. Тидэ шомак-шамыч кузэ вашталтын улыт?

3. Изи-тэр манмаштэ мыньар мут уло?

ПУНЧАЛ: Эканомика, илыш, тэхника вашталтмэ почэш йылмат вашталтэш. Йужо шомакышт иктыш ушнэн ик мутыш савырнат, кўчыкэмыт.

Мутлан тыгайым налына:

Ожно тыгэ ойлэн улыт: кугу ача, изи тэр, изи арньа, кугу арньа.

Кызыт ындэ тыгэ ойлат: коча, кувавай, издэр, изарнья, кугарнья.

Кок мут кок вожан ик мутыш савырна.

Паша: 1. Шкэ гыч шонэн кок вожан мутым ойыш пуртэн возыза, тыгэ: Кудовэчэ йыр пэчым пэчэн улыт.

Адак вэс мутым налына:

„Гы“ мут лончо.
лугышта — лүшта
йүгышто — йүштö
шыгырчык — шырчык

ПУНЧАЛ: Мут кыдач „гы“ лончо лэктын возыт.
„Ко, кэ“ мут лончо.

кушко — куш

тышкэ — тыш.

тушко — туш

лумышко — лумыш.

корнышко — корныш

кэлгышкэ кэлгыш.

Йодыш: 1. Ко, кэ, мут лончо-влак мо лийыныт?

2. Нуно молан лэктын возыныт?

ПУНЧАЛ: Йужо мутышто, „ко, кэ“ мут лончо лэктын возыт. Адак ойышто йужо мутын муча-шышт кўрлын возыт, йомыт. Тыгэ: нурышко — нурыш, вўдышкö — вўдыш.

Паша: „ко, кö, кэ“ лончо лэктын вочшан мутым ойыш пуртэн возыза.

Тошто мут йомэш, у мут кушкэш.

Айдэмын ожнысо илышыжым ончалына гын, палэна: Калыкым ик жапыштэ ик клас вуйлата, вэс жапыштэ вэс клас. Кэч могай вуйлатышэ класат шкэ вуйлатымыжэ годым шкэ шонымыжым илышыш пуртэн шога, шкэ класыжлан кэлшымэ сэмын пашажы-

мат
шым
кэли
вийа
вуйл
клас
шотл
К
муты
М
шык
кучэ
тики
мыма
гэны
Р
налм
йылм
Й
капит
Тэвэ
прист
палач
ок ой
А
тыр,
тын
олмэш
По
вуй а
тат лэ
овыда
ава, п
талист
гэлан
зырак

мат виктарэн шога. Тудо политикшыMAT, экономикшыMAT, культур дэн тэхникыMAT, йылмыMAT шкаланжэ кэлшышэ корно дэнэ нангайа шкэ күлэшыжэ сэмын вийагда, талыштара. Класовой общэствэ улмаштэ вуйлатышэ клас вэс класым пызырэн ашна. Тыгэ ик клас вэс класым кучымаштэ йылмэ пэш кугу вийлан шотлалтэш.

Кэрэк могай класат шкаланжэ илышыштэ күлэш мутым пуртэн шога, тошто мутым йомдара.

Мэмнан Росийыштэ рэволютсо дэч ончыч помэшык — капиталист кашак властыым шкэ кидыштышт кучэныт. Тунам нуно шкаланышт күлэш сэмын политикыMAT, экономикыMAT, культурым — тэхникым, йылмыMAT шкаланышт күлэш сэмын кэлыштарэн шогэныт.

Рэволютсо дэч вара, властыым пролэтариат кидыш налмэкэ политикат, экономикат, культур дэн тэхник, йылмат вашталт кайышт.

Йылмым лончылаш тўнгалына гын палэна: властыым капиталист кид гыч налмэкэ, нунын мутыштат йомыч. Тэвэ мутлан тыгай мут влак: „зэмский, становой, пристав, уратный, стражный, волостной старшина, палач“ шуко моло мутат. Кызыт нинэ мут дэн ик йэнгат ок ойло.

Адак „мэшанин, дворянин, барин, төра, губэрна-тыр, кугу тийак, изи тийак“ манмэ мут-влакат лэктын возыныт. Кызыт тугай мут-влак воштылтыш олмэш гына кодыныт.

Помэшык дэн буржуйат шэмэр калык онталаш, вуй ангыртараш, йэнгым пызыраш лукмо мут влакыштат лэктын пытат. Тэвэ тыгай мут-влак: „йумо, сакчэ, овыда, кийамат төра, водыж, ад, пўршө, ийа, вўд ава, шочын-ава, пиамбар.. Кызыт тыгай мутым капиталистын косажэ гына ойла. Адакшэ илыш дэч шэнгэлан кодшо шонго“ кува кугыза ойлат. Моло рвэзырак йэнжэ, социализм озанлык шташ тыршышэ

йэн-шамыч тыгай мутым пытараш төчат. Илэн толын тыгай йөрдымө мут-влак йөршын лэктын возыт.

Вэс шот калыкын культур дэн тэхникэ ончык каймэ сэмын тошто ўзгар пыта, тудын лўмжат йомэш. Тэвэ мутлан тыгай ўзгарым налына: алдыр, кэрдэ, пикш, көрөга, изакэ, шувуш, чондай, аршаш, шымакш, шарпан, сорока, сывын, тулэч молат. Нинэ ўзгар ылыш гыч лэктын вочмо сэмын нуно ўзгарын лўмыштат йомыт.

Йодыш: 1. Йылмэ көн тарманжылан шотлалтэш?

2. Рэволютсо дэч ончыч пашазэ дэн кресаньык көн кидыштэ илэн?

3. Капиталист — буржуй кашак вуйлатымэ годым көлан йөршо мут дэн мутланат улмаш?

4. Тошто мут молан йомэш?

Паша: 1. Палэн налаш, шкэ гыч шонэн тошто мут-влакым возэн пуза.

2. Тудо тошто мут-влакым туныктышо да дэн лончылэн, кутырэн налаз.

Илышыш у мут пура.

У тэхникэ лэкмэ сэмын у ўзгар лэктэш. У ўзгар лэкмэ сэмын у мут ылышыш пура. Тэвэ кызытсэ рэ-конструктивный жапым налына гын, тыгай у мут-влак пурэдат: элэктричэствэ, турбин, гидростанцэ, домна, радио, бльуминг, танк, противогаз, аэроплан, вўд йымал пуш, лэдокол, Днэпрострой, Волховстрой, кино, дизэль, элэктропоезд, бронэпоезд, комбайн, трактыр, сортировка, тэхничэский культур, машинэ адак шуко моло мутат, чылажым тыштэ ончыктэн пытараш ок лий.

Рэволютсо дэч вара марий йылмышкат шуко у мут-влак пурэныт. Тэвэ тыгай мут-влак: ВКП(б), ВЦИК РСФСР, ВЦИК, СССР, Совнарком, Наркомпрос, Профсойуз, Снабсбыт, Наркомат, пырдыж газэт, аэростат, автогараж, Горсовет, ОГПУ, милицэ, Рэво-

йэнсов
культп
совхоз

Ил
илимэ
пурат.
мунизм
социал
сизм —
Интэри

шуко
Ил
вэсэ д
могай

Ты
вэс ка
дэнэ в
вэс ка

Му
дыштө

Пө
вэлэ у

Туд
коваш
марий
ныныт

Жа
рийат
лын.
окнам

суас д
„төрза
Турэк

Ты
окна

йэнсовэт, Обик, ГПУ, Финотдэл, аэроплан, ударник, культпоход, колхоз, ударничество, соцдоговор, комун, совхоз, дэлэгат молат.

Илыш вашталтмэ, түрлө калык дэн кыл кучэн илымэ сэмын моло, интэрнациональный мут-влакат пурат. Тэвэ мутлан тыгайым налына: рэволютсо, коммунизм, социализм, комсомол, пионьэр, октэбрата, социал-дэмократ, социал-фашист, пролэтариат, марксизм — ленинизм, буржуй, импэриализм, капитализм, Интэрнационал, Коминтэрн, эмигрант, конфэрэнций, шуко моло мутат.

Илымаштэ нимогай йэнгат, нимогай калыкат иктэ вэсэ дэнэ кыл кучыдэ илэн ок кэрт, кэч кэат, кэч могай калыкат ваш-ваш кылым кучэн шогат.

Тыгэ ваш-вагч кыл кучэн илымэ дэнэ ик калык вэс калык дэнэ йөрө варнылэш. Ик калык йылмэ дэнэ вэс калык йылмат ваш-ваш варнылыт. Ик калык вэс калыкын мутшым ойлымашкыжэ пурта.

Мутлан налына: Ожно марий моло калык дэч өрдыштö, шэм пörтыштö илэн.

Пörт окнажэ изи гына, тэнэйсэ возак окна гай вэлэ улмаш.

Тудыжат йандау олмэш чар (чора) гай вичкыж коваштым чымэн шындымэ вэлэ улмаш. Тугай окнам марий „карлык“ манын, йужо вэрэ „кандык“, маныныт.

Жап эрэ эртэн, илыш эрэ вашталт толын. Марийат моло калык сэмынак ош пörтым ышташ тунгалын. Тыгай пörтлан кугу окнам шынден. Йандау окнам руш дэн лишыл илышэ марий „окна“ манэш, суас дэн йыгырэ илышэ марий суас мутым пуртэн „тörза“ манын лүмден. Тыгэ альэ кызытат Марий-Турэк кантонышто, Башреспубликыштэ ойлат.

Тыгэ марийын шэм пörтшö пытымы дэн изи окна „карлык“ — „кандык“ мутат йомыныт.

Тудын олмэш йөршэш вэс калык йылмэ гыч у мут „окна“—„төрзэ“ пурэныт.

Адак тэвэ суас йылмыгычак „пачка“, „анга“, „сату“ манмэ, адак моло мутат пурэныт. Суас йылмэ гыч марий йылмыш вэлэ огыл, моло калык йылмышкат пурэн. Руш йылмышкат суас мут-влак пурэныт. Тэвэ тыгай мут-влак: „пазар“, „арбуз“ молат.

Умбажжэ тыгай мут-влак: самбар, пила, школ, пэро, карандаш, ручка, чэрнила, кнага марий мут огыт ул. Нуно руш йылмэ гыч пурышо, руш мут улыт.

Тидэ мут-влак, тыгэ ойлымо мом ончыкта?

Марий, руш, суас воктэн илэн ваш кылым кучэн илымым ончыкта. Адакшэ ик йылмэ гыч вэс йылмыш мут пурымымат палыктара.

Тыгай примэрым марий йылмыштат, моло йылмыштат шуко муаш лийэш. Тыштэ чылажым ойлэнат пытараш ок лий.

Йодыш: 1. Марий йылмыш пурышо могай у мутым шинчэда?

2. Молан у мут пура?

3. Марий калык шукажым могай йылмэ гыч у мутым налын шога?

4. Могай жапыштэ утларакшэ у мут пураш тунгалын?

5. У мут пурымо мом ончыкта?

6. Могай мутым интернациональный мутлан шотлат?

7. У мут пурмо нэргэн могай пунчалым луктын кэртыда?

ПУНЧАЛ: Айдэмэ илыш, экономик, политик, культур-тэхникэ вашталт толмо сэмын йылмат вашталтэш: тошто мут йомэш, у мут пура, у мут шарла.

Паша: 1. У мут пурмым, могай жапыштэ могай мут пурэныт ончыктэн возыза.

2. Кнагаштэ лудмо у мутым возэн шогыза.

3. Шкэндан колхозышто могай у мутым пуртэныт, возэн толза.

4. У
5. У
налза.

Со
лын сэ
циализ
Пар
санык
Ше
нөлтал
Йо
вэк са
Лэ
социал
Со
Марий
Со
тыша
рэш т
Кл
йалыс
погым
ышты
Па
мын
йыш,
Йу
утсо
Йу
кулак
Ту
Ту
огыт

4. У мутлан посна мутэрым ыштыза.
5. Улно ончыктымо статья гыч у мутым ойрэн возэн налза.

Клас дэнэ клас крэдалмаш.

Социалист экономик капиталист экономикым талын сэнга, кулак клас ышкэ позицыжым ынэж пу, социализм илыш ваштарэш крэдалэш.

Партий вуйлатымэ дэн пролэтар дэнэ шэмэр кресаньык капиталист элемент дэн чот кучэдал шогат.

Шэмэр ончылно комунист партийын лүмжө эрэ нөлталаалтын шога.

Йорло, марда кресаньык-влак йөршэш социализм вэк савырнэныт.

Ленинын „кө-көм сэнга“ манмэ мутшо йөршэш социализм вэкэ савырнэн — социализм сэнэн!

Социализм экономикын вийан кушмыжо мэмнан Марий кундэмыштат раш койэш.

Социализм илыш сэнгымэ сэмын кулак шкэ пытышашыжым шижын, уло вийжэ дэнэ мэмнан ваштарэш түрлө амал дэн крэдалэш.

Клас тушман-влак түрлымат ыштылыт. Йужо вэрэ йалысэ активист-влакым пуштэдат, йужо вэрэ колхоз погым, шурным йұлалтылыт, моло түрлө осалымат ыштыл шогат.

Партийын политик ваштарэшыжэ кулак түрлө сэмын крэдалэш. Тудо колхозыш, советыш, копэрацийыш, чодра пашаш пурэн тушман пашам ыштылэш.

Йужо марий интэлэгэнт-шамычат контр-рэвольуто пашам ыштылыныт.

Йужо гунам совет, копэрацэ моло пашачэ-влакат кулак-дэн кылым кучат.

Тугай кашак дэн талын шэмэрлан кучэдалман.

Түрлө опортунист-влак клас дэн клас крэдалмым огыт уж, клас крэдалмаш укэ маныт. Нунын дэнат

крэдал шогыдэ ок лий. Пурла дэнэ „шола“ опортунист-влакат садыгак тушман шотышто улыт.

Нуно кулак класын агэнт шотышто коштыт.

Моло түрлө озанлык-политик кампаньэ эртары-маштат кулак, подкулачник, пурла, шола опортунист-влак чаракым шындылыт.

Тушман альэ пытэн огыл, нуно альэ кызытат крэдалаш төчат.

Пүтынъ шэмэр калыклан партий чумыргэн клас тушман дэн тудын агэntyшт ваштарэш уло вий дэн крэдалман.

Колхозын организационо-озанлык пашажым пэнгүдэмдымэ нэнгызэш сплошной колэктивизацым шуктэна, кулакым клас шотышто йөршын пытарэна.

Кокымышо вич ийыштэ (пәтилэткыштэ) класдымэ обществым ыштэна.

Йодыш: 1. Социализм илыш көлан ок йөрө?

2. Нуно мом ыштылыт?

3. Кө нунын дэн крэдалэш?

4. Нунылан кө полша?

5. Кузэ нунын дэн крэдалыт?

6. Мэ могай илышым ыштэна?

Паша: 1. Тидэ статьяштэ ынглыдымэ мут-влакым возэн налза.

2. Нинэ мутым шкэ йылмэ да дэнэ умылтарэн возыза.

КУТЫРМО ДЭН ВОЗЫМО.

**Школышто кино-сүрэт ужмым йодыш
почэш каласэн моштымо.**

Школышкына кино толын.

Тэнгэчэ школышкына кино толын ыльэ. Кино колхозышто паша ыштымэ нэргэн сүрэт-влакым ончыктыш.

Кугу
Шийэш
дэш ма
пукшап

Мла

Тракты

рэн кай

пүтырк

чэш пл

Кум

чэш ту

Маг

Тыгэ

пашам

Тач

лымаш

Тур

пуыш:

1)

2)

3)

4)

5)

6)

Йо
сүрэт
улда?

П
завот

шина

ончы

ношт

ВОЗЭ

П

нош

Кугу колхозышто уло пашам машина дэн ыштат. Шийэш машина, куралэш машина, уда машина, түрэдэш машина чыла пашам машина ышта. Вольыкклан пукшаш машина вара.

Мланна трактыр дэн куралмаш пэшак кэлшыш. Трактыр тўшка почэла-почэла сөрэмым кашыш савырэн кайат. Тракторист трактыр валнэ тыртышым гына пўтыркалэн шинча. Трактыр шкэак кайа. Трактыр почэш плуг курал кайа.

Кумда пасу пўсын куралалт кайыш. Куралмэ почэш тунамак тырмалэн машина дэн ўдэн шындышт.

Машинан моло паша ыштымыжат пэш кэлшыш. Тыгэ ылышышкына машина пура. Мэмнан вэрч чыла пашам машина ышташ тўнгалэш.

Тачэ школышто кино ужмо картинкэ нэргэн ойлымашым ыштышна.

Туныктышо мланна пэрвой тыгай йодыш-влакым пуыш:

- 1) Тэнгэчэ кастэнэ школышто мом ужын улыда?
- 2) Кино мо нэргэн сўрэтым ончыктыш?
- 3) Кугу колхозышто чыла пашам мо дэн ыштат?
- 4) Тэндан колхозышто могай машина-влак улыт?
- 5) Машинам кужэч кондат?
- 6) Машинан кўлэшыжэ могай?

Йодыш: Тидэ ойлымаштэ мо нэргэн возымо? Тэат кино сўрэтым ужын улда? Кино сўрэтым кушто кунам ужын улда? Могай ончыктымо сўрэтым ужын улда?

ПУНЧАЛ: Кино дэн колхозышто, фабрикыштэ, завоышто социализм ыштымэ пашам, түрлө машинам, түрлө калык ылышым, клас крэдалмашым ончыктат. Кино сурэтым раш умлэн ончыман. Киношто мом ужмо нэргэн рашын кўчыкын кнагаш возэн шындыман.

Паша. Тэат кино сўрэтым ончаш мийэн толза. Вара кинош миймыда ужмыда нэргэн каласэн пуыза.

Докладым колышт моштымо.

Бригадир толын.

Торйал гыч Тумйу-Мучаш йал советыш бригадир толын. Йал советыштэ погынымашым ыштат. Калык пөрт тич погынэн.

Бригадир кокымышо вич ийаш план нэргэн докладым ышта.

— Вэс вич ийаш план почэш олаштат, йалыштат уло кулакым, пойан тўшкам тўнгжыгэ вожшыгэ пытарыман, манын ойла бригадир.

— Вара кулак пойанын лэкшаш корныжым йоршын пытарэн, класдымэ обществым ыштэна. Тидэ кокымышо вич ийаш план пашаш пура. Адак у гыч шуко МТС-м почман. У вич ийаш план почэш чыла колхозышко МТС-лан трактор дэн, адак моло машина дэнат полшэн шогыман. Адак чыла колхозник-влакын шонымашыштым туныктэн у илыш поштэк вашталтыман. Чылам 10 ийаш школ вошт туныктэн лукман. Колхозым эша чот кугэмдыман, вийангдыман.

Промышленность нэргэнат бригадир шуко кутырыш.

Бригадирын ойлымыжым уло калык шып гына колышт шинча. Погынымашыш толшо-влак шкэ тэтрадышкышт бригадир ойлымо почэш возыкалат. Йужыжо йодмашым тэтрадышкыжэ воза.

Иужо шкэ шонымыжым каласэн пуаш кўчыкын гына воза.

Йорош уполномочэн Элыксанат шкэ тэтрадышкыжэ тыгай йодмаш дэн шонымаш-влакым возэн шындыш.

— Вэс вич ийаш план почэш талукушто мыньар трактор лэкташ тўнгалшашлык? Мыньар МТС у гыч почылтшаш? Тумйу Мучашэш РИК 10 ийаш школым почаш шэна укэ?

Кал
возэн

—
паша.
тэнэйа
күләш
Бр
машым
ваш м
Ва
нымы
Йс
пуыш

—
млани
нан Т
тунэм
колтэ
Тумй
М

Й
таж
докла

П
лэкц
лык
дыш
йодь
кала
шон
почэ
кын
лыш

Каласэн пушашлык шонымашыжым Элыксан тыгэ возэн шындыш:

— Шуко МТС-м у гыч почмаш паша пэш күлэш паша. МТС-м Тумйу-Мучашэшат почаш күлэш. Адак тэнэйак Тумйу-Мучашэш 10 ийаш школымат почаш күлэш.

Бригадир докладым ыштэн пытарышат, түрлө йодмашым тудлан пуышт. Чыла йодмашланат бригадир ваш мутым раш лончылэн пуыш.

Вара кнагашкышт возкалмышт почэш шкэ шонымыштым погынымашыш толшо-влак каласэн пуышт.

Йорош Элыксанат шонымыжым тыгэ каласэн пуыш.

— МТС почмаш паша—пэш күлэш паша. МТС мланнат түрлө машина дэн полшаш тунгалэш. Мэман Тумйу-Мучаштат МТС-м почаш күлэш. Адак чот тунэмын гына колхоз пашанам ончыко күлэш сэмын колтэн кэртына. Тидлан лийын 10 ийаш школымат Тумйу-Мучашэш тэнэйак почман.

Молат шкэ шонымыштым каласэн пуышт.

Йодыш. Тидэ ойлымаштэ мо нэргэн возымо? Тэат иктаж погынымашкэ мийэн улда? Погынымаштэ мо нэргэн докладым колыштын улда?

ПУНЧАЛ. Погынымаштэ шуко годым доклад, йа лекций лийэш. Доклад ыштымэ годым йодшашлыкым, умылыдымо мутым мондымо дэч тэтрадыш возыман. Доклад ыштымөнгө докладчикдэч йодыштыт. Вара доклад нэргэн шкэ шонымыштым каласкалат. Йодышым күчыкын раш ыштыман. Шкэ шонымашымат тугак каласэн пуыман. Адак доклад почэш могай пунчалтыш лийэш, тудымат күчыкын шкэ тэтрадыш возэн шындыман. Радиошто колыштмымат күчыкын тэтрадыш возаш лийэш.

Доклад ыштымэ.

Экскурсий.

Торйал тўнгалтыш школышто тунэмшэ-влак. „Ушэм-нур“ комуныш экскурсий дэн мийэн толаш пунчалыыч. Пунчалым луктычат, тунамак экскурсий дэн кайаш тўрлым йамдылкалаш тўнгальыч. Йамдылкалышт ужмым возкалаш кнагам, карандашым, вара тўрлө изи атылам арвэрлам йамдылышт. Вара чыла тунэмшэ-влакым бригадэ дэн шэлыыч. Кажнэ бригадылан посна пашам пуышт. Ик бригадылан кролик ашнымэ нэргэн, кумышылан пасу паша нэргэн умылэн налаш пашам пуышт. Тыгак моло бригадэ влак-ланат пашам шэлын пуышт.

Вара 15 сэнтыабырыштэ Торйал школ гыч „Ушэм-нур“ комуныш экскурсий дэн мийэн улыт.

Пэрвой комунышто тунэмшэ-влак-лан чыла ончыкташ, умылтарэн пуаш комун правлэнын члэнжым пуышт. Тудо экскурсий дэнэ мийшэ-влак-лан чыла ончыктылаш, умылтараш тўнгальэ. Пэрвойак тудо комунын кунам, кузэ почылтмыжым каласыш. Вара комунын погыжым ончыктымо сэмын комун илыш нэргэн, тушсо паша ыштымэ нэргэн ойлэн пуыш.

Мом тунэмшэ-влак комунышто ужын огытыл гын?

Комун покшэлнэ кугу полат гай кугу чаплэ пөрт ыштэн шындымэ. Ту пөртыштө кочмо-йўмө, изи йоча ончымо, кино, спэктакль ончыктымо кыдэж. Тудо пөртым культур пөрт маныт.

Культур пөрт йыр комунар илымэ пөрт-влак шинчат. Комунар илымэ дэч ик могырышто кугу вольык вўта, вэс могырышто сөсна вўта.

Комун оралтэ йыр тўрлө сат дэн пакча.

Комунар-влак лўмын ыштымэ кугу пөртлаштэ илат. Кажнэ йышлан посна пўлэм. Кочкаш чыланат ик вэрыш погынат.

Ком
годым
книжка
Тид
йэн ш

тушто
3000 к
Вара
шин, 5
сэпарат
Экс
пэш ы
шла чы
Чыл
Ик
көргым
шийэш.
Тунэ
ончаш

Комунар-влак чыланат тунэмшэ улыт. Йара жап годым чыланат культур пörтыш погынэн газетым, книжкам лудыт.

Тидлан лийын комун паша эрэ күлэш сэмын кайэн шога. Комунын озанлыкшат пэш куго. Кызыт

7 сүрэт.

тушто 200 лүштымö ушкал, 500 шорык, 600 сөсна, 3000 кролик тылэч моло түрлө волькыат шуко уло.

Вара 3 трактор, 3 шиймэ машин, 5 түрэдмэ машин, 5 үлымö машинышт уло. Адак үй ыштымэ 2 сепаратырышт уло.

Экскурсийыш миймэ годым, комунар-влак пашам пэш ыштат ыльэ. Комунар-влак омарта көргысö мукшла чыланат паша ышташ пижын улыт.

Чыла паша бригадэ дэн кайа.

Ик бригадэ волькыым онча, вэс бригадэ пакча көргым пога, кумышо кугу бригадэ шүльым пэш шийэш.

Тунэмшэ-влак бригадылан шэлалтын комуным ончаш пижыч. Ик бригадэ шиймаш кайыш, вэсэ-куль-

тур пörтүм ончаш пижэ, кумышо кролик ашнымашкэ кайыш.

Тыгэ тунэмшэ-влак уло комуным ончэн нальыч.

Тунэмшэ-влаклан комун илыш пэш кэлшыш.

Экскурсий гыч школыш толычат, бригадэ-влаклан погынымашэш докладым ыштэн пуаш пашам пуышт.

Сэпан Йыван бригадылан сөсна ончымо нэргэн докладым ышташ пуышт.

Йыван бригадын докладлан йамдылмыжэ.

Йыван бригадэ докладым кок кэчэ йамдылыш. Бригадэ эн ончыч экскурсийыштэ мо ужмыж нэргэн шкэ возкалмыжым лончылэн. Мыньар сөсна уло, сөсна вўта могайэ, сөсналан мом пукшат, кузэ пукшат, сөсна могай пайдам пуа—чыла тидым возыкалмащ вач лончылышт. Докладлан чыла кўлэш матэриалым йамдылыштат планым возэн шындышт. Планыштэ мо нэргэн доклад почэш ойлаш кўлэш чыла рат дэн раш кугун возэн шындышт. Вара түрлө диаграм-влакым ыштышт. Сөсна пукшымо нэргэн книжка-влакымат лудыч, лозунгымат возэн шындышт.

Докладын планжэ.

1. „Ушэмнур“ комун почылтмо.
2. Вольык ончымышт.
3. Сөсна ашнымышт.
4. Сөсна вўта нэргэн.
5. Сөсна пукшымо нэргэн.
6. Сөсна пайдажэ.
7. Кошартыш.

„У
комун
Пэрво
пойан-
гальэ.
шам ы
Пэр
тушто
Кы
Вар
чалжы
шuko
Вол
„Ушэм
зыт ту
сөсна,
ко уло
Чыл
ыштэн
тэн шо
пукшат
Мэм
нальэ.
Сад
пуэна.
Тыг
шалана
Кыз
кугу сө
чылан
Сөс
тэн шы
Каж
агроном

Иыван бригадын докладшэ.

„Ушэмнур“ комун 1927 ийыштэ почылтын. Тидэ комуным нужна изак-шольак Родыгин-влак почыч. Пэрвой артэль ильэ, вара комуныш савырныш. Кулак пойан-влак дэн Родыгин-влаклан шуко кучэдалаш логальэ. Нымо дэчат Родыгин-влак ышт лүд, колхоз пашам ышт кудалтэ, пэнггыдэмдэнак тольыч.

Пэрвой „Ушэмнурышто“ 5 йэш ильэ гын, кызыт тушто 70 йэш нар уло.

Кызыт „Ушэмнурышто“ шукыжым киндым ўдат.

Вара Комунист партийын Рүдо Комитэтын пунчалжым шуктэн шогэн, вольыкымат „Ушэмнур“ комун шуко куча.

Вольык мэмнан госуларствылан кугу пайдам пуа. „Ушэмнурат“ вольык дэн кугу пайдам пуэн шога. Кызыт тушто 200 лүштымө ушкал, 500 шорык, 600 сөсна, 3000 кролик, тылэч моло түрлө вольыкат шуко уло.

Чыла вольыклан кугу, волгыдо, йандар вўта-влак ыштэн шындымэ улыт. Вольык вўтам кэчэ йыда эрыктэн шогат. Вольыкым агроном кўштымө почэш гына пукшат.

Мэмнан бригадэ сөсна ончымаш пашам ончэн нальэ.

Садлан мэ сөсна паша нэргэн утларак каласэн пуэна.

Тыгэ „Ушэмнур“ комунышто сөсна ашнымэ пашаланат чот пижын улыт.

Кызыт „Ушэмнур“ комунышто чылажэ 600 вуй кугу сөсна, 800 вуй нарэ игэ сөсна улыт. Сөсна-влак чылан кугу урлык улыт.

Сөсна ашнаш кугу волгыдо пу кўваран вўта ыштэн шындымэ.

Кажнэ сөсналан посна кыдэж ыштымэ. Сөснам агроном кўштымө почэш ончат.

Кэчэ йыда вўта көргым эрыктат, уло тэрысым луктын кышкат. Садлан вўта көргыштө йужат эрэ йанлар, сөсналан шўләшыжат каньылэ.

Сөсналан шагалат огыт пукшо, утымат огыт пукшо. Кэчылан кум кана ик жапыштэ пукшат. Пукшат: кльэвыр шудым, киндым, парэнгым, молымат. Садлан сөсна-влак кугу вийан улыт, пайдамат шуко пуат. Талуклан нуно 50 тон нарэ шылым пуат.

Тыгай кугу пайдам государствылан „Ушэмнурышто“ улшо сөсна пуэн шога.

Мланнат колхозыштына Комунист партий Рүдө Комитэтын пунчалжым шуктэн шогыман. Садлан мланнат вольыкым шукэмдаш пижман.

Моло вольык дэн пырля сөснамат шукэмдаш пижман. Тыгыдэ урлык сөснам пытарэн, кугу урлык сөснам ашнаш пижман.

Йолташ-влак, айтса мэат партийын пунчалжым шуктэн шогэн, колхозыштына сөснам шукэмдаш пижына.

Йыван бригадэ докладым ыштышат бригадылан тунэмшэ-влак тыгай йодыш-влакым пуэдышт:

„Ушэмнур“ комунышто ончыкыжо сөсна эша шу-кэмшаш. Сөсна вўта комунышто могай план дэн ыштымэ?

Сөсна вўтан кўваржэ могай?

Сөснам кужэч, вол гыч, альэ лўмын ыштымэ кормушко гыч пукшат?

Комун гыч сөсна шылым кушко колтэн шогат?

Сөсна игым комун гыч моло колхозлаш налаш лийэш мо?

Моло йодышымат Йыван бригадылан шуко пуэдышт.

Йыван бригадэ чыла йодышлан раш кўчыкын гына ваш мутым каласэн пуыш.

Ваш мутым каласэн пытарыштат, погынымаштэ улшо тунэмшэ-влак ышкэ шонымыштым каласэн пуышт.

Пэр

—

пайдам

„Ушэм

Вар

—

лаш ок

тына с

гай ву

ман,“ ти

Эчу

—

Кролик

шылым

Сад

маш, а

Павл

— М

кузэ к

нэм ил

пуэн кэ

на крол

ман. Ва

на дэн

шамычл

ман. Рү

рэн шо

Адак

лик онч

Мол

сымаш

читэлье

Чыла

на ашнь

колхозла

сөсна о

Первой Пэтыр тыгэ каласэн пуыш:

— Сосна ашнымаш паша пэш күлэш паша. Сосна пайдам пэш кугун пуа. Мэмнан колхозыштынат „Ушэмнур“ гайак соснам ашнаш пижман.

Вара Эчу каласыш.

— Соснам ончэн моштыдэ сосна дэч пайдам на-
лаш ок лий. Мыйын шонымаштэм кызытак школыш-
тына сосна ончимо нэргэн кузэ тудым пукшат, мо-
гай вуташтэ ашнат—чыла тидым чот тунэмаш пиж-
ман, тидэ нэргэн кызытак туныктышо дэч йодаш.

Эчу почэш Павыл тыгэ каласыш:

— Сосна дэн пырля кроликымат кучаш пижман.
Кроликат пэш кугу пайдам пуа. Тудо пұсын тұла,
шылым вашкэ пуа, коваштымат шуко пуа.

Садлан сосна дэн пырля кролик нэргэнат тунэ-
маш, ашнаш пижман.

Павыл дэч вара Сэргэй каласыш:

— Мый сосна дэн кролик ашнымаш пашаштэ
кузэ колхозлан полшэн кэртына, тудым каласэн пу-
нэм ильэ. Чын к тидэ пашаштэ мэат кугу польшым
пуэн кэртына. Мланна эн первой колхозыштына сос-
на кролик нэргэн түрлө газэтым, кнагам лудаш пиж-
ман. Вара түрлө сүрэтым, диаграмым, лозунгым сос-
на дэн кролик нэргэн шаркалыман. Чыла колхозник
шамычлан сосна пайда пумо нэргэн умылтараш пиж-
ман. Рүдө комитэтын пунчалжэ нэргэн чот умылга-
рэн шогыман.

Адак вольык ончышо бригадэлан сосна дэн кро-
лик ончаш полшаш пижман.

Молат ышкэ шонымаштым каласэн пуышт. Кала-
сымаш пытышат, Йыван бригадэ кошартыш (заклю-
чительный) шомакым тыгэрак каласыш:

Чыланат шкэ шонымашыштым каласышэ-влак сос-
на ашнымашым пэш күлэшлан шотлат. Соснам моло
колхозлаштат ашнаш тунгалаш күлэш майыч. Вара
сосна ончаш полшымо нэргэнат ойлышт. Адак сосна

нэргэн гына огыл, кролик нэргэнак ойлышт. Кроликымат кучаш пижман. Мэмнан бригадэ шонымаштэ сösна дэн пырля кроликланат пижаш кэлша. Садлан сösна дэн пырля кролик нэргэнат чот тунэмаш пижман.

Кошартыш шомак почэш погынымаш тыгай пунчал дэн кэлшыш: „Сösна дэн кроликым колхозлаштэ аш-наш полшаш пижаш. Школышто сösна дэн кролик нэргэн кызытак чот тунэмаш пижаш. Колхозлаштэ партий Рүдö комитэтын вольык нэргэн пунчалжым чот умылтараш пижаш“.

Йодыш: Тыштэ мо нэргэн возымо? Торйал школ гыч тунэмшэ-влак экскурсий дэн куш мийэн улыт? Экскурсиштэ Йыван бригадлан могай пашам ыштэн шукташ пуэн улыт? Йыванын бригадыжэ кузэ докладлан йамдылэн? Докладым ышташ мом возэн йамдылат? Планым кузэ возат? Доклад ышташ план дэн пырля мом йамдылат?

ПУНЧАЛ. Калык ончылно, альэ тунэмшэ-влак ончылно иктаж мо нэргэн раш кужурак каласэн пумым доклад маныт. Докладым погынымашэш ыштат. Докладым экскурсиш мийэн ужын толмо нэргэн, иктаж могай паша ыштымэ, лудмо нэргэн альэ иктаж вэсэ нэргэнат ыштат. Докладыштэ мо нэргэн каласышашым (тэмым) раш шинчыман. Докладым көлан, молан ыштэт, тидымат раш шинчыман. Доклад изирак-влаклан кучыкрак лийман. Коч кунамат доклад ышташ планым йамдылман. План дэн пырля моло күлэш кнага-влак (материал) лийман.

Тэмым лончылат, умылат.

Материалым погат. Планым ыштат. Плакатым, диаграмым, лозунгым йамдылат. Коч могай докладат кум ужашлан шэлалтэш:

а) доклад тунгалтыш, б) доклад, в) кошартыш. Тунгалтыштэ доклад молан ышталтэш, тудын күлэш-шыж нэргэн кучыкын каласалтэш. Вара докладыштэ мо күлэш, чыла рат дэн каласалтэш. Кошартыштэ доклад ыштышэ шкэ шонымыжым, мом ыш-

тэн ш
каласэ
ласалт
ваш м
сипр
Дон
шарты
гаш ш
ыштым
Ойлым
нэргэн
тымэ д
налыт.
раш кү
машым
чэш до
шомак

Паш
паша нэ
лэш мат
влак онч

ЛУДМ

„Вол
тыгай в

Урал
кугу ко
„Гигант
„Гиг
йэн пур

тэн шукташ, мо йонгылыш, мо кулэш уло тудым каласэн пуа. Тунгалтыш коч кунамат кўчыкын каласалтэш. Докладыштэ кажнэ йодышлан кўчыкын ваш мут дэн каласалтэш. Ваш мут түрлө күлэш сипр картинкэ, моло дэнат пэнгыздэмдалтэш.

Доклад кэлшышын, сайын ышталтын гын, кошартышымат ышташ каньылэ. Планым посна кнагаш шолдра буква дэн возэн шындыман. Докладым ыштымэ годым планым гына ончалын ойлыман. Ойлымо годым өрдыш кайман огыл, планыштэ мо нэргэн возымо тудым гына ойлыман. Доклад ыштымэ дэч ончыч планым эша сайын ик кана лудын налыт. Доклад почэш чыла йодышлан ваш мутым раш кўчыкын пуыман. Йодыш почэш ышкэ шонымашым каласымаш (прэний) лийэш. Прэний почэш докладчик кошартыш мутым закльучительный щомакым кўчыкын каласэн пуа.

Паша. Тэат экскурсийш мийэн толмо нэргэн, альэ иктаж паша нэргэн докладым ыштыза. Докладлан тэат ончыч күлэш материалым йамдылыза. Вара планым возэн тунэмшэ-влак ончылан докладым ыштыза.

ЛУДМО КНАГА НЭРГЭН МУТЛАНЫ-МАШ.

„Волгыдо“ колхозышто комсомол-влак погынэн тыгай возымашым лудын шинчат:

Гигант колхоз.

Уралыштэ Ирбит округышто 135 йал ушнэн ик кугу колхозым ыштэн улыт. Колхозыштын лүмжө „Гигант“.

„Гигант“ колхозыш 8 түжэм озанлык, 33 түжэм йэн пурэн, ик кугу йэш лийн: „Гигант“ колхозын

мландыжат кугу: торэшыжэ 30 километр, кутышыжо 50 километр. „Гигантыш“ Йэланский, Байкаловский, Знамэнский район-влак пурат.

„Гигантыштэ“ ўдымө мландэ 135 000 гектар уло.

Куралаш 80 трактыр, 5,000 имнэ уло. Ончыкыжо тыштэ 200 трактыр лийшаш.

„Гигантыштэ“ урлык комдо, сапондо, сорла олмэш ўдымө машина, сортировка, түрэдмэ, шиймэ машина пашам ыштат.

„Гигант“ кодшо ийыштэ Совет эллан пэл миллион утла тон шурным пуэн. Советэлат тудлан пэш полша.

„Гигант“ колхозышто тошто изэ пөрт олмэш у кугу шуко йэшлан илымэ пөртым ыштат.

Кызыт тушто 30 кугу шуко пачэран пөртым, 40 кочмо вэрым, 24 кугу мочам, 50 вўтам, 2 ўй заводым, йоча пөртым, школым, клубым шуко ыштат.

Адак трактыр дэн автомобиль олмыктымо вэрым, кэрмыч заводым, электрис стансийым толшаш ийыштэ ыштат. „Гигант“ колхозын тўн пашажэ шурно (киндэ) ўдымаш паша.

Киндэ ўдымаш дэн пырля вольык ашнымашымат вийангат. Тэнэ 4000 ушкал дэн 3000 урлыкаш сөсна лийшашлык.

„Гигант“ колхоз почмо годым, кулак-влак йорло дэн ик мардам лўдыктылын тыгэ ойлат ильэ.

— Колхозышто имнэыда вэлэ огыл, ватыдат пырля иктыштэ лийэш. Тугай илышыш ида пуро.

Йорло дэн ик марда тугай ок кул ойым ышт колышт, чыланат колхозыш пурышт.

Пытартышлан кулак-влак колхозын активист-влакшым пуштэдаш, пожарым ыштылаш тўнгалыч.

Кулак тул пыжыктымэ дэн ик кэнгэжлан 100 сурт, шыжым ту ийыштак 55 сурт йўлэн пытышт.

Йорло дэн ик марда садак кулак дэч огыт лўд, колхозым нуно утыр вэлэ вийангат.

„Гигант“ колхоз пэш талын вийангэш.

Кы
чалмэ
лак ту
озанлы
толыт.
Ком
влак к
1.
2.
3.
зышто
4.
йэш у
5.
влакым
Чыл
Эчан т
1.
2.
рышто
3.
марда
шот дэ
озанлы
„XI-ий
лўман
4.
лийэш.
гынат,
пэнгыдэ
5.
гай ма
влак ч
тўнгалы
Ваш
тыгэ ка

Кызыт Комунист партийын Рүдө комитэтшә пунчалмә почәш пүтынъэк колхозандымә районуштә кулак тушман клас йөршын пытаралтәш. Социализм озанлык—совхоз дән колхоз-влак вийангыт, кушкын толыт.

Комсомол-влак лудын пытарыштат, колыштшовлак кокла гыч тыгай йодыш-влакым пуышт:

1. „Гигант“ манмыжә мо тыгай?

2. Урал мэмнан дәч кувәл могырыштыла лийәш?

3. Марий кундәмыштә ындә мынбар сурт колхозышто?

4. Мэмнан дән тыгай кугу колхозым ышташ лийәш укә?

5. Мэмнан дэкат „Гигантыштә“ улшо гай машина-влакым кондаш лийәш?

Чыла тыдә йодышлан комсомолышто шогышо Эчан тыгай ваш мутым каласән пуыш:

1. „Гигант“ куго манмә лийәш.

2. Урал область мэмнан дәч кәчә ләкмаш могырышто лийәш.

3. Марий кундәмыштә кызыт 45,5% нужна дән ик марда крәсаньык колхозыш ушнән улыт. Озанлык шот дән шотлаш гын, 100 посна озанлык гыч 45 озанлык утла кызыт колхозышто улыт. Тыдә нәргән „XI-ий Марий кундәмыштә социализм ыштымаш“ лүман кнагаштә раш каласалтын.

4. Мэмнан дәнат тыгай кугу колхозым ышташ лийәш. Мэмнан район лач шурно ұдышө район. Тугә гынат, кызыт мэмнан ончылно улшо колхоз-влакым пәнгыдәмдышаш паша шога.

5. Колхозышкына мәат чыла „Гигантыштә“ улшо гай машина-влакым пуртән кэртына. Ончыкыжо МТС-влак чыла вәрәат машина дән колхозлан полшаш тунгалыт.

Ваш мутым колыштычат, йужо шкә шонымыштым тыгә каласән пуышт:

Корий Эчан. Колхоз паша пэшак сай паша. Мэмнан колхознамат вийандаш күлэш. Колхозыш пурдымат тыштэ шуко уло. Кодшо нужна дэн ик мардам чыла колхозыш ыгылыктарэн пурташ пижман.

Сэмон Йапык. Мэмнан тунэммэ пашат күлэш сэмын ок кайэ. Кугу колхоз ыштымэ годым, кадр-влак шуко күлыт. Сталин йолташ „тэхниклан чот пижаш күлэш“ манын каласэн пуэн. Шагал тунэмын тэхниклан талын пижын она кэрт. Садлан школ дэн пырльа клубымат мланна почаш күлэш.

„Гигант“ колхоз статья лудмо почэш шуко ойлы-маш лийэ.

Йодыш. Мо нэргэн тыштэ возымо? Тэндан колхозыштыда мыньар вольык, машина уло?

ПУНЧАЛ. Книжка лудмо годым, статья лудмо годымат умылаш төчэн лудман. Садлан лийын кажнэ шомакым, кажнэ ойым умылэн шогыман. Умылдымо нэргэн шинчышэ дэч йодман, альэ мутэрыштэ альэ справочникыштэ кычал муыман. Мондыдымо дэчын, утларак кэлгын умылшашлан шкэ коклаштэ мутланымашым ыштыман. Чыла тыгэ лончылэн налмөнгө, статьяштэ мо нэргэн ойлымым күчыкын план почэш возыман.

---

1. Паша. Күшнө лудмо статьяам план почэш күчыкын возэн шындыза.

У йал.

Йал уэмэ. Тошто жап
Мондалт кодо шэнгэлан
Ожсо сэмын косор-влак
Ындэ укэ шэм лупшан.
Сынжэ вэсэ нур-пасун,
Мландат сыным вэсым мун.

Имнэ, ушкал, моло вольык
Йавык огыт ул ожсо гай.
Пэлэдышан ужар олык
Ашна нуным пэшак сай.
Шурнат чаплэ — воштыр гайэ,
Пырчат туто — полдыш гайэ.
Тыгат шэмэр йывырта,
Тугат ласкан шўлалта.
Колхоз ага ўмбалныжэ
Шэргыталэш муро йўк,
Ожнысо гай ойган огыл —
Куандаршэ муро йўк.
Ласкан шўла айдэмэ
Илыш уэм кайышат,
Кап-кыл тудын куштылэмэ
Колхозышко пурышат.
Пасу йэда копнала
Мөдө вуйла койылта.
Пашам ышта машина:
Шийэш, почка, пуалта.
Кочо вўдын там могай
Пала лачак чал кочай.
Сай шўлалтышт ватэ-влак:
Марий айык, пэш кожмак.
Икшывыжын кап таза,
Сын-кун мотор, сай, лөза, —
Модын-воштыл тунэмэш,
Ушым-ынгым погалэш.
Ўдыр йэнгжым маньыч гын,
Кушкыт чэвэр саска гай,
Чийэм нунын у сэмын,
Шийат укэ ожсо гай.
Чылий тулан шыкшан лампым
Огэш чўктө ик пөртат:
Электр вий дэн пөрт, урэмым
Кэчывалла волгэмтат.

Шонгэм шушо ош пондаш
Орын вуйжым рүзалта,
...Ну, азап!... Ужшаш улмаш!..
Рвэээ лий-а-ат!" манылда.
Шэмэр рвэээ кас йыда
Лудмо пөртыш чумырга,
Газет, журнал, сай кнагам
Лудаш тыршат кэч кунам.
Шокта радио кэчэгут,
Сорал муро, күлэш мут.
Шып ок шого окмак йол:
Тарванылэш онгай шол.
Поп үпш укэ шукэртсэкак:
У йэнг умла поп шойам,
Мо күлэшым шкэ вийланжак
Чот ұшанэн шта пашам...

Н. Мухин.

ШКОЛ ВЫСТАВКЫШТЭ УМЫЛТАРЭН МОШТЫМО.

Школ выставкэ.

Тэлэ. Кугунур тўнгалтыш школышто эрла каникул тўнгалшаш. Тушто тачэ выставкым ыштат. Выставкэ мо ышталтым ончыкташлан лийын ышталтэш
Выставкыш мом луктын огытыл!

Тунэмшэ -влак шыжым тўнгалын каникул мартэ мом ыштэн улыт, чыла выставкыш луктын улыт. План почэш уло лукмо арвэр -влакым шот дэн тўрлө пўлэмлаштэ чумырэн шындэн улыт. Ик пўлэмым выставкыш лукмо арвэр дэн тэмэныт. Ик лукыш тунэмшэ-влакын ыштымэ сўрэтыштым тэмэныт. Вэс лукыш кид дэн ыштымэ тўрлө арвэр-влакым погэ-

ныт. I
тэтрад
Пь
чэш л
Вы
лан в
ойырм
Ту
умылт
бригад
—

возым
йодэш
—

возым
—

Пэтыр
йодыт.
—

шын к

Тэв

Росий

лиймөн

ийышт

тыр ы

170.000

Пэл

влаклар

Кид

ончыш

лан П

каласэ

Выс

ийаш

нэргэн

лэн па.

ныт. Кумышо лукушто тўрлө школышто возкалмэ тэтрадь-влакым рад дэн оптэн шындэн улыт.

Пыртыштэ тўрлө портрэт-влакым йошкар шовычэш лозунг, плакат-влакым возэн сакалэн улыт.

Выставкым ончаш калык школ тич погынэн. Чылан выставкыш лукмо арвэрым ончат, умылтараш ойырмо бригадэ дэч йодыштыт.

Тунэмшэ-влак туныктымодэн пырля калыклан умылтараш ик бригадым ойырэн улыт. Умылтарышэ бригадым Пэтыр вуйлатэн шога.

— Пэтыр, тидэ йошкар кужу шовычышто мо возымо? — Пэтыр дэч ончаш толшо шонго кочажэ йодэш.

— Чыланат вольыкым шукэмдаш пижса, манын возымо—майэ Пэтыр.

— Тыдэ кнагаштэ мо удыркамэ улыт? — адак Пэтыр дэч сўрэт тўшкаштэ улшо кнагам ончыктэн йодыт.

— Тыдэ диаграм. Диаграмыштэ трактыр лукмашын кушкын толмыжым ончыкталтын.

Тэвэ ончо: 1913 ийыштэ кугыжан улмо гоным Росий ик трактырымат ыштэн огыл. Совет влас лиймөнгө 1928 ийыштэ 1,400 трактыр ыштымэ, 1931 ийыштэ 39,900 трактыр, 1932 ийыштэ 83,000 трактыр ыштымэ улыт. 1937 ийыштэ кок пачаш утла 170.000 трактыр лэктэш.

Пэтыр бригадэ моло диаграм нэргэнат толшо-влаклан раш умылтарэн пуыш.

Кид дэн ыштымэ пашамат толшо-влак шуко ончышт. Возкалмэ тэтрадьымат ончышт. Чыла йодышлан Пэтырын бригадыжэ раш умылтарэн-умылтарэн каласэн пуыш.

Выставкэ чыла толшо-влаклан кэлшыш. Вич ийаш план нэргэнат, озанлык нэргэнат, фабрик-завот нэргэнат моло кўлэшымат ончаш толшо-влак улылэн палыч.

никул
тавкэ

мартэ
План
тўрлө
и выс-
унэм-
с лу-
погэ-

Йодыш. Кугунур тунгалтыш школышто выставкылан могай арвэр - влакым погэн улыт?

Кугунур школышто молан выставкым ыштэн улыт? Выставкыш кондымо арвэр - влак нэргэн кӧ умылтармашым толшо - влаклан пуэн?

ПУНЧАЛТЫШ. Школышто ик жап тунэм пытармэ почэш выставкэ ышталтэш. Выставкыш тунэммэ жапыштэ мо ышталтын, молан тунэммэ чыла ончыкташ луктыт. Коч кунамат выставкышкэ толшо влаклан умылтарэн пуман. Умылтармашым кучыкын раш ыштыман.

КӰЛЭШ КНАГА ВОЗЫМАШ.

Анкэта.

Иктаж учрәждәнийыш паша шташ пурмо годым библиотәкыш сэралтмә годым альэ тунэмаш кайашлан моло тӱрлӧ насталанат лумын анкәтым возат.

Тәвэ тыгә:

Анкәта.

1. Фамилий дән лум.	Кӧлдӧр Вӧдыр.
2. Шочмо ий.	1921 ийштэ шочын.
3. Шочмо вэр; кантон, район, колхоз.	Морко к-н, Арын р-н, Поэтнур колхоз.
4. Илыш шот.	Ик марда-колхозник.
5. Тунэммә шот.	Арын тунгалтыш школ.
6. Пионьэрыштэ шога, укә.	Пионьэр 1931 ий гыч.

ЙОДЫШ: 1. Анкәтым молан возат? 2. Анкәтыштэ ончыктымо дәч посна адак могай йодыш лийын кәртәш? 3. Анкәтысә йодыш дән ӧтвәтшә могай радам дән возалтыт?

ПУНЧАЛТЫШ; 1. Анкәта кӱләш свәдәнийым палән налашлан возалтәш; 2. Йодыш кӱләш сәмын

шукат, ц
шола вэ
йумалан

ПАША

да дән во
пашачә, м
дан илы
тагастары

1932

тунэмшә-

Ончы

1. Тун

доклады

2. Шк

вуйлатыш

3. Тур

Толдә

Эскәрмаш

1. Увә

лийәш.

2. Каг

манын шо

у корно дә

учрәждәни

тәш.

3. Увә

4. Увә

тын сакым

Пашә:

Пәрвой май

шын радам

шукат, шагалат лийын кэртэш; 3. Анкэтысэ йодыш шола вэлэш, отвэтшэ пурла мogyрэш, альэ йодыш йумаланак возалтэш; 4. Йодышыжо №-ан лийман.

ПАША 1. Анкэтысэ йодыш-влакым возэн налын шкэ лүм-да дэн возыза; 2. Анкэт почэш палыза: школыштыда мызар пашачэ, мызар кресаньык йоча, мызар пионьэр уло? 3. Шкэн-дан ылышда (автобиографий) нэргэн возыза, анкэта дэн тагастарыза.

Увэртымаш.

1932 ийын 10 октэбрыштэ, 16 сагатлан школэш тунэмшэ-шамычын ача-аваштын погынымаш лийэш.

Ончышаш паша:

1. Тунэмшэ-шамычын тазалыкышт нэргэн доктыр докладым шта.

2. Школэш шокшо кочкыш штышаш нэргэн школ вуйлатышэ ойла.

3. Түрлө.

Толдэ кодман огыл.

Школ вуйл. *Мухин.*

Эскэрмаш дэн пунчал:

1. Увэртымым тюрлө паша шотыштат возаш лийэш.

2. Кагаз ластыкын эн покшэланжэ „Увэртымаш“ манын шолдран возалтэш. Күлэш увэртыш ой (тэкст) у корно дэн тунгалалтэш. Эн улан возышын фамилийжэ, учрөждэнийын альэ организатсийын лүмжө ончыкталтэш.

3. Увэртымаш ой күчык, раш возалтман.

4. Увэртымым чараш, йэн коштмо вэрыш луктын сакыман.

Паша: Тэат пионьэр погынымаш лийшаш нэргэн, альэ Первой май — туньямбал пролетар пайрэм кузэ эрталтшашын радамжым ончыктэн увэртымым возыза.

Справкэ

Рыбаков Васлий озанлык шотшым ончэн — илышыжэ ик марда, 1932 ий гыч Спартак колхозышто члэнлан шога.

Арын йал совэт вуйлатышэ *Изэргин*.

15/IX-32 ий.

РСФСР

МАО

Морко кантон,
Кажлайэр КРШ

1932 ий майын 15

№ 134.

Адрес; МАО, Морко
к-н Кажлайэр йал.

Инандармаш.

Ты инандармаш Кажлайэр КРШ-н III тушкаштэ тунэмшэ Рыбаков Васлийлан пуалтэш. Рыбаков 3 ий годем тунэмэ пашам ударнэ колдэн шогыш, дисциплин шотыштат шкэнжым кучэн моштыш. Туныктышо-шамыч вэлым тудын нэргэн вуй-шиймашыш кой.

КРШ вуйлатышэ *В. Пэтров*.

Умылтармаш: 1. Инандармаш дэн справкэ кагаз паша штымым, иктаж лийшэ пашам (фактым) ончыктэн возат. Инандармаш кугурак фактым ончыкта справкэ, дэч кужурак жаплан пуалтэш. Возымаштыжэ кёлан, могай пашалан пумыжат ончыкталтэш.

2. Инандармашын ужашлажэ: а) кұшыч, шола вэлым (углышто) — учрэждэнийын лумжым ончыктышо номэран да адресан штамп пышталтэш; б) покшэлан (кұшыч) „Инандармаш“ манын сэралтэш, вара у корно дэн кўлэш мут тўналэш; в) эн ўлно — пэчэт.

Паша: Колхоз правлэний лўм дэн колхоз члэнлан члэя улмыжым ончыктэн инандармашым возыза.

Мый
вольык
кассэ г
тэнгэ о
Кидэ

Йоды
2. Мо
3. Мо

ПУН

докумэн

2. Ки

лан окса

милыйжэ

3. Ки

налмэ о

Паша:

га дэн гаэ

Морк

лэнийыш.

Мый й

лын, пар

лэн шуым

дам. Иль

марда. Ко

ушкалэм

Йоды

1932 ий, 10

Кид-пыштыш (15 тэнгэлан) (роспискэ).

Мый Поэтнур колхозын члэнжэ Рыбаков Васи
вольык ончымо курсыш тунэмаш кайашлан колхоз
кассэ гыч, казначэй Карасим Кузьма дэч, лучко (15)
тэнгэ оксам налынам.

Кидэм пыштэм *Рыбаков Васи*. 1932 ий октабрын 4.

Йодыш: 1. Мо шотышто кид-пыштыш (роспискэ) возалштэ.

2. Мо-мо кид-пыштышэш ончыкталтэш?

3. Молаң налмэ оксам мут дэнат, цифр дэнат возалтэш?

ПУНЧАЛТЫШ: 1. Кид-пыштыш окса иалмэ годым,
докумэнт, альэ иктаж үзгар налмэ годым возалтэш.

2. Кид-пыштышэш кё, кё дэч, кунам могай паша-
лан оксам, альэ моло настам налэш — лүм дэн фа-
милийжэ лийман.

3. Кид выштышым пужэн ыныштг кэрг, манын,
налмэ окса мут дэнат, цифр дэнат возат.

Паша: 1. Тэат шкэндан бригадылан библиотека гыч кна-
га дэн газэт налмылан кид-пыштышым (роспискым) возыза.

Морко кантон, Арын район, Поэтнур колхоз прав-
лэнийыш.

Олок Йал гражданин, *Вёдыр Пётрын*.

Йодмашыжэ.

Мый йал озанлык артэлын уставшым лудын на-
лын, партий дэн правительствын рэшэнийштым ум-
лэн шуымат, кок йэдокэм дэн колхозыш пурташ йо-
дам. Илышэмын могайжым шинчэда: озанлыкэм ик
марда. Кодшо тэлым имньэмат йонгыш лий (колыш)
ушкалэм иктэ, тудыжат туна.

Йодышэш кидэм пыштэм *Вёдыр Пётр*

1932 ий, 10 апрэль

Умылтармаш: 1. Учрәждәнийлан, альэ вэрыштэ шогышо йэнглан интаж настам йодын, алэ вуйым шийын (жалоба) возымашым „йодмаш маныт.

2. Ончыч ик түр гыч вэс түрыш шумэш кóлан альэ могай учрәждәнийлан йодмаш сэралтмэ ончыкталтэш. Тудын почэш пурга вэлым, пэлэ, йодмаш возышын лүм дән фамилийжэ лнйыт. Вара у корно гыч покшэлан „йодмашы-жэ“ манын возалтэш.

3. Йодмаш мут (тэкст) у корно дән (красная строка) тунгалалтэш

4. Йодмашым кўчык, раш, уто мут дэч посна возыман. Пэр9оайак молан возаш вэрэштмым ончыктыман, вара мо вэргэн йодмым возымән.

Йодыш дән ик вэрэш иктаж түрлө документ пышталтэш гын, могайжым ончыктыман.

5. Эн пытаргышэш (пурла вэлым) кид пыштымаш, шола вэлым—возымо жан, адак адрес лийман,

---

Паша: Тэат тидэ формо дән школыш тунэмаш кайашлан йодмашым возыза.

Ой пидыш.

Засэданийыштэ да погынымаштэ түрлө паша нэргэнат кангашат, кутуркалат, вара пунчалым луктыт. Возгалшэ (сэкретарь) кутуршо-шамычын ойыштым, лукмо пунчалым ой пидышыш воза.

Ой пидыш кок түрлө уло:

1. Кужу ой пидыш. Тыжакын чыла кутуршо-шамычын ойышт возалтэш.

2. „Резолүтивный“ манмэ ой пидыш. Тыжак кўчыкын гына күлэш паша да пунчал (резолүтсо) ончыкталтэш.

Тэвэ кок түрлыгэ:

1. Кўчык ой пидыш тыгэ возалтэш:

Ма
колхоз
пунчал
Пог

Онч
1. К
2. Т

Кол
тий дэ
йолташ

Алэ
дышаш
колхоз
1. С
2. К
правлэн
кангашэ
погыны
3. С
пужэн
хоз гыч
Пог
Йыван.
Вэс
тэш:

Ой пидыш.

Марий кундем, Морко кантон, Арын район, Шанчэ колхоз члэн-шамычын 1932 ийын апрэлын 10 лийшэ пунчал мутышт.

Погынымашгэ 52 йэн уло.

Вуйлатылэш Вёдыр Макар
Возгала Ипат Йыван

Ончышаш паша:

1. Колхоз озанлык пэнггыдэмдышаш нэргэн.
2. Түрлө.

Колыштна:

Колхоз озанлык пэнггыдэмдышаш нэргэштэ пар- тий дэн правительствын лукмо пунчалжым Алэксэйэв йолташ умылтара.

Пунчална:

Алэксэйэв йолташын колхоз озанлык пэнггыдэм- дышаш нэргэн ойлымыжым колышт налмэкэ мэ, Шанчэ колхозын члэнышт, тыгэ пунчалына:

1. Озанлык шотышто колхозым пэынггыдэмдаш.
2. Колхоз пашам бригадэ шот дэн штымэ нэргэн правлэнийын засэданийштыжэ рашкэмышын лончылэн, кангашэн налын, кагаз умбак луктын; толшаш тўшка погынымаштэ ончаш.
3. Ситмашкин дэн Пэкэшкиным колхоз пашам пужэн шогымыштлан, клас тушман улмыштлан кол- хоз гыч лукташ.

Погынымаш вуйл. *Вёдыр Макар*. Возгалшэ *Ипат Йыван*.

Вэс түрлын: кужу ой пидышыжэ тыгэ возал- гэш:

Ой пидыш:

Марий кундэм, Морко кантон, Арын район, Шинчэ колхоз члэн-шамычын 1932 ийын апрельын 10 лийшэ пунчал мутышт.

Погынымаштэ улыт 52 йэнг.

Вуйлатылэш *Вёдыр Макар,*
Возгала *Ипат Йыван*

Ончышаш паша:

1. Колхоз озанлык пэнгыдэмдышаш нэргэн.
2. Түрлө.

Колыштна.

Тўнгалтыш йодыш дэн Алэксэйэв йолташ ССР Ушэм дэн РСФСР Колхозцэнтрын пунчалжым умылтара.

Тэний колхоз паша виктармаштэ эн кўлэш звэ-налан бригадэ шотлалтэш. Бригадэ-шамыч ийдалык мучко ончыктымо участкыштэ тўн йал озанлык пашам шукташ тўнгалыт. Колхоз ты бригадэ-шамычлан паша штымэ жап мучкылан кўлэш машинам, инвэнтарым, пашачэ волькым пуа. Нинэ ўзгарым тўрыс (тичмаш) кучымо шотышто бригадэ вуйын шо-гаш тўнгалэш.

Кажнэ бригадыман штышаш паша (производствэ-ный заданьэ) пуалтэш. Пашажат соцсорэвнованьэ да ударничэствэ шот дэн эртаралтшаш. Паша кузэ шталт толмым тэргашлан лўмын контроль лийшаш.

Колхозцэнтр чыла колхозлан сдэлышыным пуртымо годым (мо тугай сдэлышина, мэ шинчэна) тэвэ мом ушыш налаш кўшта: „сдэлышыным пурташ, кажнэ колхозникын пашажым кузэ да мызар штымыжым ончэн аклаш, паша чотлымым сайэмдаш“ — манын Совэтын 6-шо погынымашыжэ пунчалын ильэ. Ты паша кызытат колхозын пэш кўлэш штышаш пашажлан чотлалтэш. Садлан ты пунчалым илышыш пурташ кўлэш.

К
рыма
лэкт
лык
Ч

уло.
дэн
тыш
нам

Т

кушт
дэн

кий,

кына

бышт

маши

йўлал

кын,

Тудо

кўргэ

вашта

нэжэ.

Кула

Са

корн

вож

гызш

шэств

В

тудын

сэкрэ

И

шот

Колхозыштына пүтынь пашам сдэлышыныш куса рыман. Сдэлышина вэлэ паша штымым сайэмда, паша лэктышым нөлталэш, адак колхоз озанлыкын сату-лыкшымат кугэмда...

Чын, ты кок ий коклаштэ йатыр ончык каймына уло. Колхоз пашаш түрлө-түрлө машина пуртымына дэн штышнам (пашанам) куштылэмдышна, киндэ лэктышымат йатыр кугэмдышна,—ик шот дэн колхоннам вийангыдышна.

Тидэ паша куштылгын ыш шталт, ончыл пашанат куштылгын-каньылын шталтэш манаш ок лий: клас дэн клас крэдалмэ чотрак талышна. Тушман шып ок кий, шкэ осал шонкалмыжым колхоз илышыш шүшкынак шүшкэш. Тэвэ умаштэ „Патыр“ колхозын клубыштым, каваныштым йүлалтышт. „Спартак“ — ыштэ машинам локтылыч. „Вуртэмнур“ — што имнэ вүтам йүлалтышт, — мучашыжат укэ. Көн тидэ паша? Кулакын, кулак огыл гын, тудын агентыжын. Кулак чойа. Тудо колхозыш пурэн социалистический пашанам көргө гычак пужынэжэ, колхозник шамычым колхоз ваштарэш шогалтэн колхозым сүмырмашкэ шуктынэжэ. Мутлан: рвачым, лодырым налза. Көлан полшат? Кулаклан.

Садлан мыланна партий дэн правитэльствэ раш корным ончыктат: колхозым шарэн кулак класым вож гычак куклэн, йэн пүж-вүд дэн илымашын нэгызшым пытарэн, социалистический класдымэ обшэствым шташ.

Вийан лийжэ советь власт! Вийан лийжэ ВКП(б), тудын урыс гай пэнгыдын шогышо гэнэральный сэкретаржэ Сталин йолташ!

Канашымаш

Изэргин — Мэмнан колхозышто альэ бригадэ шот дэн паша штымэ лийын огыл. Сдэлышина ман-

мат тўрыс пурталт толын манаш ок лий. Бригадылан шэлалгмаш, паша нормо могай лийшаш, пашам паша кэчэ дэн кузэрак аклышаш, пашам кузэ чотлышаш, пашам сайэмдэн шурно лэктышым кузэ нөлталшаш, — чылажэ нэргэнат эн пэрвой правлэнийын зисэданийэшыжэ ончэн шэрын налаш да, мыйын шонымаштэ толшаш погынымашэш ончэн налына.

Кугэргин — Мэмнан колхоз партий дэн правительствын куштымыж корным раш шуктэнак кайа манаш ок лий. Колхозыштына тушманат уло. Мутлан: Ситмашкин дэн Пэкэшкиным налына. Ситмашкин ожно волостной старшина ильэ. Адак марий карт. Ий йэда шэмэрым отыш шупшо. Кумалыктыш. Оксам овылыш. Пэкэшкинжэ торговой, тошто судйа, мландэ арэндатыр. Мыйын шонымаштэ — Ситмашкин дэн Пэкэшкин колхозлан огыт кэлшэ: лукташ күүлэш.

Сидоркин — Тидэ гына огыл: Ситмашкин дэн Пэкэшкин пашаштат эртак ок кўл мутым луктэдат, йэнгым мыскылэн игылтынок ужыт. Колхоз гыч когыныштымат лукташ лүлэш. Колхоз пэнггыдэмдышашлан мыланна колхоз паша йыр шэмэр массым чотрак чумыраш күүлэш.

Иашмолкин — тидэ пытаргыш жапыштэ дисциплин лушкымыла койэш. Ситмашкин дэн Пэкэшкин тидлан пэш куанэныт, утларакшэ машин шаланымэ нунылан пэш кэлшэн, „колхозшак шаланэм ыльэ“ маныт.

Иармолкин — Нинэ кулак-шамыч имньыштымат сай огыт ончо.

Пэчуй — Ситмашкин дэн Пэкэшкинын эргышт пионьэрыш пураш йодыныт ильат, ыжна пурто. Йочашамычат Ситмашкин дэн Пэкэшкиным „кулак“ маныт.

Ал
паша
Изэрг
ижэ т
Чь
колхо
локты
колхо

Ал
дыша
колхо
1.
2.
правл
лэн, н
тўшка
3.
лан Э
4.
Эпайы
5.
пужэн
гыч л

Йол
рыза: н
ПУ
тэш: к
лутив

Пытаргыш мут.

Алэксэйэв — Кужун мутланышаш укэ. Бригадэ, паша нормо, бригадэ манмаштэ моло кўлэш нэргэнат, — Изэргин манмыла — пэрвой правлэнийэш ончашат, вара ижэ тўшка погынымашыш лукташ пэрна.

Чын, дисциплинна лушкымыла койэш. Шижагат, колхозышкына шэм пырыс пурэн кайэнат, пашанам локтылнэжэ. Мыйат Ситмашкин дэн Пэкэшкыным колхоз гыч лукташ кўлэш манам.

Пунчална:

Алэксэйэв йолташын колхоз озанлык пэнгыдэмдышаш нэргэн ойлымыжым колышт налмэкэ мэ, Шанчэ колхозын члэнышт, тыгэ пунчалына:

1. Озанлык шотышто колхозым пэнгыдэмдаш.

2. Колхоз пашам бригадэ шот дэн штымэ нэргэн правлэнийын засэданийштыжэ рашкэмышын лончылэн, кагашэн налын, кагаз ўмбака луктын, толшаш тўшка погынымаштэ ончаш.

3. Машин, моло тўрлө колхоз погым шэкланашлан Эбрайн йолташым шогалташ.

4. Вольык (имнэ, ушкал) пукшымым эскэраш Эпайын йолташлан (правлэнын члэнжэ) кўшташ.

5. Ситмашкин дэн Пэкэшкиным колхоз пашам пужэн шогымыштлан, клас тушман улмыштлан колхоз гыч лукташ.

Погынмаш вуйл. *Вөдыр Макара*
Возгалшэ Ипат Йыван

Йодыш: Тидэ кок ой пидышым (кўчык, кужу) тагастарыза: кудыжым утларак умлаш лийэш?

ПУНЧАЛТЫШ: 1. Ой пидыш кок тўрлын возалтэш: кўчыкын, кужун. Кўчык ой пидышыжым „резолутивный“ маныт.

2. Ой пидышэш вуйлатышэ, возгалшэ, погыны-маштэ мызар йэн уло, кунам, мо нэргэн канаш,—чыла ончыкталтэш.

3. „Колы штна“ манмэ почэш ойлышын ойжым күчык, раш, мо күлэшыжым вэлэ возыман. „Пунчална“ манмэ почэшат пунчал мурым тугак күчык, раш возыман.

4 Ой пидышын мучаштыжэ вуйлатышэ дэн вазгалшын лүмжө дэн фамилийышт лийман.

5. Ой пидыштэ пунчал мут илышыш пурмым ончыктымо тамгат лийман.

Паша: 1. Тэат түшка погынымаштэ, засэданийштэ ой пидыш возаш тунэмза.

2. Пунчал мут илышыш пурэн, укэ — тамгалыза.

Пэнгыдэ колхоз—кулаклан шүгар.

Социалистический пашам шуктышашлык вашмут (социалистический договор).

Мэ Совет Ушэмыштына талын социализмым штэна. Социализмылан күлэш кэч мо пашамат чыла вэрэ сорэнованьэ да ударничествэ дэн к лдэна. Прэ-дприятий (завод, фабрик) прэдприятийым, альэ колхоз колхозым сорэнованьыш ўжын шкэ коклаштышт социалистический договорым (күчык: соцдоговор) штат.

Тэвэ тыгэ:

Соцдоговор.

Партийын вуйлатымыж дэн пашачэ дэн шэмэр-шамыч Совет элэш талын социализмым ыштат. Сплош-ной колэктивизатсийым ыштэн, кулак класын

косажн
циализ

Кол
шэвик
мат у
колхоз

1.
дэн му
ваштал

2.
олмык
штэн

3.
лэн, п

4.
үдэн п

5.
андаш
Мэ

Ўжарэ
Со

1-лан

19

Йо
чыкты

Пу
ша м

Па
паша
соцдог
лукса.

10—13

косажымат йөршын пытарэн, элэшна класдымэ социализм общэствым ышташ пижын улына.

Кокымшо пәтилэткын тўнгалтыш ийштыжэ большэвик шошо агалан сай йамдылалташ ўдымө жапшы-
мат ударнэ эртарашлан мэ, Спартак дэн Поэтнур
колхоз-шамыч ты шотышго соцдоговорым ыштэна:

1. Кўчык жапыштэ ўдышаш пырчым эрыктэн, эм дэн мушкын шындаш, адак сортовой пырчэ дэнат вашталташ.

2. Фэвралын 15-лан уло йал озанлык машиным олмыктэн шындаш, ситыдымэ машиналан заказым штэн аванс оксам пуаш.

3. Ўдымө жаплан полэводым, бригадырым йамдылэн, пўтўнь паца вийым бригадылан шэлаш.

4. Паша план почэш 7 кэчыштэ ударнэ тэмп дэн ўдэн пытараш.

5. Имным сайрак пукшэн, ўдымө жаплан вийангдаш.

Мэмнан сэмынак соцдоговор шташ Кожланур дэн Ўжәрә колхозым ўжаш.

Соцдоговор почэш штэн шуктымо пашанам майын 1-лан ончэн лэкташ.

Поэтнур колхоз вуйлатышэ *Алэксэй*.

Спартак колхоз вуйл. *Смолэксэв*.

1933 ий, йанварын 15.

Йодыш: 1 Могай пашалан договор шталтэш? 2. Ончыктымо паша мызар жапыштэ штэн шуктышаш?

ПУНЧАЛТЫШ: Соцдоговорэш шташ лэймэ паша могай жапыштэ тэргэн лэкшашым онычктыман.

Паша: 1. Вэс тўшкәштэ тунэмшэ-шамычдам тунэммэ паша дэн общэствәнный пашалан сорэвнованьыш ўжса, соцдоговорым штыза 2. Кэлшышэ пунктым шкэ гыч шонэн лука.

Отчот.

Куп-Сола тунгалтыш школ учкомын пырдыж газэ-тыш возымо куд тылызаш паша отчотцо.

Учком сентабрыштэ сайлалтэ. Учкомышто чылажэ 5 йэн шога: 3 рвэээ, 2 ўдыр. Чылан марий, пионьэр улыт.

Тунэммэ паша:

Партий йачэйкэ дэн комсомол йачэйкын польш-калэн шогымышт дэн ЦК партийын 1931 ийын сентабрын 5-жэ школ нэргэн лукмо пунчалмутшо ылышыш пурэнак тольо. Тунэммэ паша сайын кайа. Дисциплин пэнгыдэ.

Пионьэр-шамыч коклаштэ вэлэ огыл школышто моло тунэмшэ-шамыч коклаштат кэчэ коклаш кодышо укэ. Паша соцтагасымэш шот кэн эртаралтэш, тунэммэ программым жаныштыжэ шукташ шонэна.

Марксистско-ленинский воспитаньэ паша ылышыш пурэнак толэш. Школышто СВБ йачэйкэ, шым кружок уло: политкружок, драматический, санитарный, „йуных-натуралистов“, кап-кыл тазангдымэ, ОДН, радиолан тунэммаш. Тылызылан кок кана погынымаш лийэда. Күлэш доклад шындалтэш. Погынымашыш школышто тунэмдымэ (изи ийготанрак) пашачэ дэн шэмэрын икшывэ-шамычат коштыт. Чылажэ 200 нарэ йоча эршэн. Кап-кыл пэнгыдэмдымаш пашат ик шот дэн шындымэ: эр йэда политутрэнник, зарәдкэ-гимнастика лийэда.

1. Кок колхозышто—Спартак дэн Патырыштэ — 5 кана спектакль, 4 кана концерт лийэ.

2. Озанлык-политик кампаний эртармаштэ школ колэктив пашалан пижынак шогыш. Мутлан: колхоз озанлык пэнгыдэмдымаштэ паша кнагаш паша кэчым возаш полыдкалышна, пырдыж газэтэш кулак нэргэн возышнат, ты газет партий йачэйкэ дэнэ йал совет

дэкэ п
логым
комитэ
шым
3.
мутан
4.
5.
шот д
6.
ышты

1.
палэн
тэхник
шэств

Йо
шотла
машыж
Ум
а) вуй
цй м
савыр
мызар
тэш; г)
паша,
е) пунч
тамгаж
Па
культ

дэкэ шуат, тудо кулакым поктэн луктын, посна налогым пыштышт. Рүдө Исполком дэнэ ВКП(б). Рүдө комитэтын киндэ йамдылмэ нэргэн лукмо пунчалмут-шым умылтарышна, молат.

3. Куд тылзэ коклаштэ 6 пырдыж газэт, сьлнэ мутан 3 йоча журналым лукна.

4. Чыла тунэмшэ - шамычат ударник улыт.

5. Кэч мо пашанат сорэвнованьэ да ударничествэ шот дэн эртаралтэ.

6. Олок-Йал школ дэн социалистический договор ыштымэ.

Ончыклык паша

1. Марксистко-ленинский воспитаньым сайынрак палэн налын, тунэмме дисциплиным раш умлэн, тэхникымат палэн налын, класдымэ социализм обшэствым ышташ большэвик тэмп дэн пашалан нижына.

Учком

Йодыш: 1. Куп-Сола школ учкомын пашажым йөралан шотлаш лийэш, альэ ок лий? Ок лий гын, могай ситыды-машыжэ уло?

Умылтармаш: 1. Отчот тыгай ужашлан шэлылтэш: а) вуймут (заголовок): б) могай учрэждэний, альэ организаций мызар жапаш пашажым отчотэш ончыкта; в) тунгалтыш савыртыш (вводная часть)—тыжак мызар йэн учкомышто, мызар руш, марий, удыр-рвээ, пионьэр-тыгылай ончыкталтэш; г) вара могай-могай паша шталтмэ возалтэш (тунэмме паша, пашачэ дэн шэмэр кокласэ паша; д) паша метод; е) пунчалтыш дэн ончык штышаш паша; ж) возышын лум тамгажэ; з) возымо жап — ийгод, тылзэ, числа.

Паша: Тэат отчотым возаш тунэмза (экскуррийыш миймэ культ комиссийын, молынымат).

8 сүрэт.

ГАЗЭТ ПАША

Газэтын күлэшыжэ

Пэчатъ, газэт—партийын кидысэ писэ орудийжэ. Тудо социализм шташ полша, пашачэ дэн шэмэрын уш-акылжым почэш, у айдэмыш савыра.

Клас дэн клас крэдалмэ жапыштэ газэт — эн кугу тарман. В. И. Лэнин пэчатъ дэн газэт нэргэн „Газэт колэктивный пропагандист, колэктивный агитатырат вэлэ огыл, колэктивный организатыр“ манын каласэн.

Садлан тидэ кугу мут мэмнан партийын, адак пашачэ дэн шэмэрын пэчатыштыжэ тунг вэрым налын шога. Тыгэ „партий дэн пашачэ клас шкэ шонымыштым газэт коч ынглэ йылмэ дэн ваш-ваш кэчын мутланат. Пүртүсыштö тудо гай лывыргэ нимогай апаратат укэ“ (Сталин).

Тун
жым, м
полшэн

Паш
нэ возг
чат. Воз
кор) ма
чэ дэн
партий
шога.

Газ
тонннь
йалкор
лыштар
ыш ма

Пы
гийым
сайлы
пашаж

Мэ
лан йо
шкэ й

Йо
пайда
4. Кө

Кэ
ончэн
ральн
мышн

Ц
1.
тья).
2.

Тунэмшэ-шамычлан газет пашам, газетын күлэшым, материал радамжымат шинчыман, адак газетлан полшенат шогыман (сэрышым колдыл).

Пашачэ дэн шэмэр кокла гыч газетыш түжэм дэнэ возгалэн шогат, рэдакций дэн пэнггидэ кылым кучат. Возгалэн шогыным йалкор (рушла — сэлькор, рабкор) маныт. Садлан большевик газетым цутунь пашачэ дэн шэмэр массын газетшэ, манаш лийэш. Тудо партийын гэнэральный корныжо вэрыч талын крэдал шога.

Газет түрлө лийэш: цэнтральный, областной, кантонный (районный). Тылэч посна вэрлаштэ ударник йалкор-шамыч пырдыж газетым луктэдат, пашам талыштарашлан лумын бригадым штэн газет рэдаксийыш материалым колдыл шога.

Пырдыж газет лукшашлан погынымаш рэдколэгийым (рэдакционная коллегия) сайла. Рэдколэгий сайлышэ-шамычшылан пумо пашажлан вуйын шога, пашажэ нэргэн жапын-жапын мутым пуа.

Мэмнан Совет Ушэмыштэ кугулан йөршө, йочалан йөршө газетат лэктэда. Түрлө калык газетым шкэ йылмыж дэн луктэш.

Йодыш: 1. Могай газетым шинчэда? 2. Газетын могай пайдажэ уло? 3. Газет нэргэштэ В. Й. Лэнин мом каласэн? 4. Кө тугай йалкор?

Газетын могай отдэлжэ уло?

Кэч могай газетынат отдэллажэ лийыт. Газетшым ончэн отдэл чотшо шагалат, шукат лийэш. Кугу (цэнтральный) газетын 9—10 отдэл маркэ лийэш. Рашкэмышынак отдэл-шамычын лумыштым каласаш йөсө.

Цэнтральный газетын отдэлышт тыгайрак лийыт:

1. Ончыл статья (общественно-политически статья).

2. Вэс элласэ илыш.

3. Совет Ушэм көргысө илыш.
4. Партий илыш.
5. Промышлэныс (фабрик, завод, моло).
6. Совхоз, колхоз паша.
7. Вэрласэ увэр (хроника).
8. Түрлө (суд, театр, книгалан отзыв пумаш, библиографи).
9. Увэртымаш.

Газэтыштэ улшо отдэл-шамычым шинчэт гын, күлэш матэриалым муашыжат пэш куштылго.

Газэтэш йужгынам партий дэн правительствын пунчалышт, увэртымашышт лийыт, адак мыскара (фэльтон) дэн очэркат пэчэтлалтыт.

Ончыл статья шукужо кодым жаплан эн күлэш политик паша, альэ озанлык илыш нэргэн возалтэш.

Йодыш: 1. Газэтын могай отдэлжэ уло? 2. Нинэ отдэлан могай күлэшыжэ уло? 3. Мо тугай хроник, мыскара, очэрк — туныктышо дэч йодса?

Умылтармаш: Областной Марий газэтынат („Марий Комун“) тыгай отдэлла улыт. Пырдыж газэтын гын, отдэлышт шагалрак лийэш.

Паша: Иктаж түрлө газэтым налын отдэллажым ойыркалаш тунэмза.

Газэтын йылмыжэ.

Газэтыш статьям, альэ замэткым возымо гына шагал. Замэткын көргыж дэч (содержание) посна кузэ возышашыжымат шинчыман. Кэч могай шонымашат сайын ок возалт гын, лудшылан умылдарэн ок кэрт гын ниногоай пайдамат ок пу. Газэт умлаш йөршын куштылго йылмэ дэн, сылнэ кэлшышэ савыртыш дэн возалтман. Умлыдымо мутым (иностраниное слово), ойым, альэ ик гай мутым ик корнэшак пачаш-пачаш пуртыман огыл.

Газэтыш лозунгым күчык, раш, вийан мут дэн возыман. Лозунг отдэлла коклаштэ, альэ тэкст дэч

ончыл
дэн га
Га
маш
дарма
Ум
лан ли
Па
йылмэ

(П
И

Ш
дэн П

Вэ

Кс

Тэний
пурым
пурэн
марий
дэ ар
хозым
лэш.

Йс
2.
3.

Уто ш
Ум
күчык

ончылно, альэ мучаштыжэ лийэш. Тыгэ шындылмэ дэн газэтын тўсыжат утларак сөрал койэш.

Газэтыш сўрэтым, кэлшышэ карикатурым пурты-маш пэш сай. Карикатуржымат онгай мут дэн умыл-дарман.

Умылдармаш: Газэтыш возаш чылалан тунэмман. Тид-лан лийын школэш йалкор кружокым почман.

Паша: Пырдыж газэтлан пуршо замэткым тэргэн лэкса: йылмэ шотышто кэлшышын возымо, альэ укэ?

Замэткэ

(Пырдыж газэтыш).

Ик турлын:

Кулак колхоз.

Шанчэ колхозышто кок кулак уло: Ситмашкин дэн Пэкэшкин. Ниным колхоз гыч ўштылаш кўлэш.

Йалкор Эбрайн.

Вэс тўрлын:

Кулак колхоз.

Кодшо ий Шанчэ колхозышто 15 озанлык ыльэ. Тэний шошым кэнэта кушкын кайыш. 62 озанлык пурымаштэ 2 кулакат Ситмашкин дэн Пэкэшкин — пурэн кайышт. Ситмашкинжэ волостной старшина, марий карт, Пэкэшкинжэ торговый, тошто судйа, мландэ арэндатыр. Коктынат тўрлө шойам шаркалат, колхозым сўмырнэшт. Ниным колхоз гыч лукташ кўлэш.

Йалкор Эбрайн

Йодыш: 1. Ты замэткыштэ мо нэргэн возымо?

2. Кө тугай йалкор, йункор, рабкор?

3. Ты кок замэткыштэ кудыжым утларак умлаш лийэш? Уто шомак уло, укэ?

Умылтармаш: 1. Замэткыштэ уто шомак лийман огыл, кўчыкын возыман.

2. Замэткылан кэлшышэ вуймутым пуэн моштыман; замэткын тунг ойжым вуймут раш ончыктыжо.

3. Вуймут манмаштэ утларак шоналтыман. Тэвэ „Кулак колхоз“ манмэ пэшак ок кэлшэ: колхозыш пурышо пүтүнъ озанлык кулак огыл дыр? „Кулаклан вэр лиймаш огыл“ альэ „Пирэ шорык коваштым чийэн“ манаш гын, утларак кэлша, кутурэн налза.

Паша: 1. Тэат иктаж паша нэргэн пырдыж газэтыш возыза.

2. Шкэндан рэдколэгийыш пуршэ замэткым ончыктымо йодыш дэн тэргэн налза.

Йалкор — партийын ұшан шинча-пылшыжэ

СОЦИАЛИЗМ ПАША.

ВКП(б)-чыла Совет Ушэмысэ Комунист партий. Тидэ партий пашазэ класын партийжэ. Мэмнан элысэ пашазэ дэнэ шэмэр крэсаньык социализмым ыштат.

Социализм ыштымаштэ тудын вэрч кредалмаштэ комунист партий пашазэ дэнэ шэмэр крэсаньыкым вуйлатэн шога.

Ожнысо Росий

Ожно мэмнан элыштэ власть капиталист кидыштэ ильэ. Фабрик-завот, мыландэ, моло машина тарман-влакат — чыла капиталист — буржуй, помэшык, кулак кидыштэ лийын. Пашазэ дэнэ шэмэр крэсаньык нунын кидыштэ пэш чот орланэн, ындыралт илэныт.

Пашачэ-влакым фабрик оза-шамыч 15—17 сагат мартэ пашам ыштыктэныт. Пашадаржым (кочкын йуын) илаш ситышын пуэн огыт ул. Кулак дэн помэшык-кашак шэмэр крэсаньыкын вуржым йуын илэныт. Сай мыландыжэ вигэ помэшык кидыштэ лийын, аламажым гына шэмэр крэсаньыклан пуэныт.

Тудо мландыжлан крэсаньык дэч йозакым, мландэ оксам налын илэныт. Шэмэр крэсаньыкым айдэмэ шотэш шотлэн огытыл. Шэмэр крэсаньык йозакым мойн тўлэн огэш кэрт гын, тудым розго дэнэ кырэныт, ўдымө мыландыжым кулаклан ужалат улмаш. Тыгэ шэмэр крэсаньыкым чот нужнагдэн шогэныт. Пашазэ дэнэ шэмэрым туныктымо шотым налына гын школ пэш шагал лийын, туштыжат вэра нэргэн гына туныктэныт. Моло кўлэш шинчымашлыкым пуэн огытыл. Туныктымо олмэш вуйым гына ағыртарэныт. Лач пойан, капиталист, кулак — шкэ икшывыштым гына кугу школлаштэ шуныктэныт.

Ожно мэмнан элна шэнгэлан кодшо йал озанлыканлан шотлалтын. Кўлэш фабрик-завот пэш шагал улмаш. Шуко уло фабрик-завотшыMAT вэс кугыжанысэ капиталист-влак кучэныт. Йал озанлыкыш, моло пашашкат машина ўзгарым пэш шагал пуэн шогэныт. Шукыжым вэс кугужаныш гыч шупшыктэн илэныт. Тудо кондымо машинажымат помэшык дэн кулак гына налыныт. Машина ўзгар вэлэ огыл, моло тыгыдэ — крандаш, пэро, кагаз йоткэ вэс кугыжаныш гыч кондэн илэныт.

Шкэ йал озанлык гыч штэн лукмо фабрикыш шталташ кайшаш таваржым пэл ак дэн вэс кугужаныш колтэн шогэныт. Шкэ кугыжаныштэ улшо кугу пойанлыкым кучылі моштэн огыт ул. Урал курыкышто шуко кўртньө руда, Сибириштэ миллиард тон дэн мландэ шўй, Кавказыштэ миллион тон дэнэ нефтэ улмаш гынат, тошто, кугыжан годсо Росий шкаланжэ кўлэшым пэш шагал луктэш улмаш.

Йал озанлыкым налына гын, 22 миллион тыгыдэ крэсаньык улмаш. Мландэ пашам шога дэнэ вэлэ коркалэн илэныт.

Ий йэда миллион га дэнэ ўдымө шурно кукшо ийгэчэ лиймэ дэнэ когаргэн. Киндэ лэктыш ий гыч ийыш изэм шогэн.

Умбач вочшыжлан ала мыньар шүдө түжэм га дэнэ шурно шочыктышаш мландэ йара кийэн, В. И. Лэнин мэмнан мландэ нэргэн тыгэ ойлэн:

9 сүрэт.

„Р.С.Ф.С.Р.-картым ончалза! Вологода дэч йүд йу-макыла, Орэнбург дэн Омск дэч кэчывал йымакыла, Тсмск гыч йүд йымакэ — тэ ужыда пэш кугу вэрым. Тидэ кугу вэрыш лулэн кугу гына культурный кугыжанышлам пурташ лийэш ильэ. Чыла тидэ кугу вэрлаштэ тошто, патриархальный, пэлэ, альэ тўвыт ир (дикий) ылыш вуйланэн шога“.

- Йодыш:** 1. Ожно власть кбн кидыштэ улмаш?
2. Пашачэ дэн крэсаньык кбн кидыштэ илэныт?
3. Ожно мэмнан эл могай эллан шотлалтын?
4. Пашачэ дэнэ крэсаньык молан йбсын илэныт?
5. Мэмнан элыштына могай поянлыкна улмаш?
6. Мэмнан элнан поянлыкшэ нэргэн В. И. Лэнин кузэ

ойлэн?

Паша: 1. Картыштэ В. И. Лэнин ойлымо вэрлам кычал ончыктыза.

2. Ожно тэндан йал марий-шамыч кузэ илэныт-туныктышо дэнэ пырля кутырэн возыза.

В.
лэтарр
Ту
дымо
больш
штэн.
полит
лософ
тор
Марк
ыжым
чэн. П
нэргэн
зэн.

В.
бирск
апрэль
Тудын
чышо
1880
ни
гимназ
рэн.
пурэн.
вольу
ныт. С
тэныт.
тал“ м
мэ по

Лэни
лэкт

В. И. Лэнин

В. И. Лэнин—рэвольуцо шташ тыршышэ про-
лэтариатын вошдышо.

Тудо Карл Маркс дэн Энгэльсын тўнгал ко-
дымо пашаштым шуктэн, илышыш пуртэн. Лэнин
большэвик партийым
штэн. Тудо пэш талэ
политик, экономист фи-
лософ, писатэль, ора-
тор улмаш. Карл-
Марксын тунуктым-
ыжымат пэш чот шин
чэн. Шкэжат Марксизм
нэргэштэ пэш шуко во-
зэн.

В. И. Лэнин Сим-
бирск олаш 1870 ийын,
апрэлын 28-жэ шочын.
Тудын ачажэ школ он-
чышо дирэктор улмаш.
1880 ийыштэ В. И. Лэ-
нин Симбирск оласэ
гимназийым тунэм пыта-
рэн. 1887 ийыштэ Озан
университэтыш тунэмаш
пурэн. Тушто тудо шукак
тунэм кэртын огыл, рэ-
вольуцо паша штымыжлан
университэт гыч лукты-
ныт. Озан гыч арэстовайэн
Кокушкин йалыш кол-
тэныт. Тушто илмыжэ го-
дым К. Марксын „Капи-
тал“ манмэ кнагажым
лудын илэн. Марксизм
тунэмэ подпольный кру-
жокиш возалтын.

10 сүрэт. В. И. Лэнин.

Лэнин знамым кўш нөлтэн, у сэнгымашыш
лэктона, социализмым пэнгыздэмэна, шарэна!

1893 ийыштэ Пэтроградыш кайэн. Тушто социал-дэмократ студэнт кружок дэнэ кылым к чаш тўнгалын. Тыштэ илмыжэ годымат шуко рэволюцийлан кўлэш пашам штэн.

1894 ийыштэ кугу пашам ыштэн. Тидэ ийыштэ „Что такое „друзья народа“ и как они воюют против социал-демократов“ манмэ кнагам возэн. Ты кнага народник-шамыч ваштарэш кучэдлаш йатыр полшэн. 1895 ийыштэ вэс кугыжанышыш кайэн. Тушто социал-дэмократ „Освобождение труда“ групп дэн ваш лийын, кылым кучаш тўнгалын. Тужэч толмэк Пэтэрбургэш „Союз борьбы за освобождение рабочего класса“ манмэ ушэмым почын. Тудо ушэмыштэ пашам шкэ вуйлаташ тўнгалын. Лэнинын рэволюций паша штымыжым шижытат, полиций арэстовайэн, тудым Сибириш сылкыш колта.

1907 ийыштэ В. И. Лэнин вэс кугыжанышыш угыч кайэн. Тудо вэс кугыжаныштэ фэвраль рэволюцо мартэ илэн. Фэвраль рэволюцо лиймэкат, В. И. Лэнинлан врэмэнный правительствэ дэч шылын Финляндийыштэ илаш логалын. Октябр рэволюцо коклаштэ гына Пэтроградыш толын совет власть вуйлаташ тўнгалын.

В. И. Лэнин ўмыржө мучко пашачэ дэнэ шэмэр крэсаньык вэрч уло вийжым пыштэн пашам штэн илэн. Чыла вэрэат — тўрмаштат, сылкыштат, вэс кугыжаныштат, пролэтар рэволюцо годымат — эрэак пролэтар рэволюций вэрч, социализм вэрч пэш вийан крэдал илэн.

Йодыш: 1. Пашачэ дэнэ шэмэр крэсаньыклан социализм штатш кё корным почын пуэн?

2. В. И. Лэнин кушак шочын, кузэ илэн, мом ыштэн?

Л
1-йоч
2-
Чыла

4-йоч
Чыла
5-йоч
Чыла
Чыла

Чыла

Вожа

Чыла
Вожа

Чыла

Мура

Лэнин кэчылан ончыктымо газэт:

Йоча-шамыч кум угыл дэнэ шогалыт.

1-йоча: Мэ ударнэ бригадэ.

2- „ Мэ пионер-влак,

Чыланат; Лэнин мутшым шинчэна,
Ик гай мэмнан шонымына,
Сорэвнованьыш пурэна —

4-йоча: Партийын шудымым,

Чыланат: Эрэ шуктэн толына.

5-йоча: Комсомол вашталташ,

Чыланат: Эрэ йамдэ улына.

Чыланат: (мурат).

Лэнин ойжым мэ шарнэн
Полшэн шогэна Советлан,
Кумыл нолтэн, чот полшэн,
Пижын шогэна пашалан,
Изи шольо — шамычнам —
Октябрат ньоньнам,
Мэ нангайэна вудалтэн
У сэм илыш корно дэн.

Чыланат: Тэвэ ончыза: кӧ, кузэ
Пашам ыштэн ты мартэ.

Вожатый: Бригадир - шамыч, ончыко.
Отчотдажэ йамдэ мо?

Чыланат: Мэмнан эрэ йамдэ.

Вожатый: А тэ, йолташ — шамыч,
Вич ийаш планым шукташ
Йамдэ улыда мо?

Лэнинын мутшым илышыш кузэ пуртэда?

Чыланат: Чылан йамдэ улына,
Лэнинын шудымым шуктэна.

Мурат: Тошто койыш, йула дэнэ,
Вийан мэ кырэдалына,
Вич ийаш планым-ныл ийыштэ,
Шукташ мэат полшэна.

Мэмнан кугу пашана;
Эртэн кайа планымат;
Кушкэш завод, фабрикна,
Вийнэн толэш колхозна.

Чыланат: Жапна уло вэт мэмнан,
Күлэш комун пашалан,
Кнага гыч мом налына,
Илышкэ мэ пуртэна.

Вожатый: Пэрвой звэна ойлэн пужо,
Кузэ кушкэш отряднажэ.

(Кок икшывэ лэктыт; иктыжэ изи-октябрьонк,
вэсыжэ күкшырак капан пионьэр, живой диаграммым
палатарат. Музык почэш нуны дэкэ живой газэтчи-
кат ушнат).

1-й звэна: Мэмнан ударнэ бригадна,
Отрад кушмым шэклана.

2-шо „ Мэ тунэмме пашам вийан колтэна.

3-шо „ Мэ тунэмме планым тўрыс тэмэна.

4-шэ „ Мэ прогул ваштарэш крэдална.

5-шэ „ Мэ качэствэ вэрч крэдалына.

6-шо „ Мэ тэхниклан тунэмына.

7-шэ „ Мэ тазалык вэрч крэдална.

8-шэ „ Мэ тунэмдымым пытарэна.

9-шэ „ Мэ колхоз шараш тыршэна.

10-шэ „ Мэ зайомым шарэна.

11-шэ „ Мэ утиль-сырьом трактыр ышташ погэна.

Чылан: Школлаштэ,
Колхозлаштэ,
Заводлаштэ,
Моло Совэт пашаштат,
Койэш мэмнан пашана.
Вич ийаш планым,
Кугу планым
Жапдэч ончыч шуктэна.
Лэнин корно дэн мэ кайэна
Лэнинын сугыньжым мэ шуктэна.

Чылан:

Вожаты
Чылана:

Паш
2. П
доклады

Пар

Кызы
Социал
пужэн
тыштат
Америк
дэч онч
вэлэ мэ
тэхникэ
улына.
шуын, э
пәтилэт
тэн шу
ваныман
сэмын п
мэдэч, а
ыкын и
триангда
шина ы
лэнысым
станцыла
жышт т
Парт
шачэ кл

Чылан: Лэнин тистэ кидыштына.
Кушко-күшко нолтэна.
Вожатый: Лэнин колэн.
Чыланат: Пашажэ ила,
Лэнинын шұдымым мэ шуктэна.
Партий вуйлатымэ дэнэ
Комунизмыш лишэмына.

Паша: 1. В. И. Лэнин нэргэн ойлаш планым штыза!
2. План почэш В. И. Лэнинын илышыжэ нэргэн күчык докладым ыштыза.

Партийын гэнэральный линьыжэ.

Кызыт мэ шкэ элыштына социализмым ыштэна. Социализм ыштымаштэ тошто озанлыкым вожгычак пужэн ыштыман. Мыланна экономикэ, тэхникэ шотыштат мэмнан дэч ончылтэн кайшэ Гэрманий, Англий, Амэрикэ — капиталист кугыжанышлам сэнгэн, нунын дэч ончык кайаш күлэш. Тыгэ ончык кайэна гын, вэлэ мэ капиталист кид йұмак огына логал. Озанлык, тэхникэ, культур шот гыч йужо шотышто эртэнат улына. Тугэ гынат, альэ чыла шотыштыжак поктэн шуын, эртэн кайэн огына ул. Сандэнэ тидэ кокымшо пәтилэткыштэ мыланна нуным чыла шот гычат поктэн шуын эртэн кайман. Нуно мэмнан ваштарэш тарваныман монь лийыт гын, нунын ваштарэш күлэш сэмын пэрэн пуыман. Капиталист кид йұмак логал мэдэч, адакшэ ончыкшат пашазэ дэн шэмэр кресаньыкын илышым сайэмдышашлан лийын элнам индустриандаш пижынна. Сандэнэ эн ончычак кугу машина ыштышэ кугу завод-влакым (тәжолый промыслэнысым) вийангдэна. Кызыт пэш шуко завод-влакым, станцылам молымат ыштэна. Йужышт шунат улыт, йужышт ты ийлаштэ штэн шукталыт.

Партий раш корно дэнэ вүдэн нангаймэ дэнэ, пашачэ клас полшымо дэн йал озанлыкат ончык кайа.

Йал озанлыкларан промышлэнныст дэч шэнгэлан кодман огыл. Йал озанлык промышлэныслан кўлэш сатум ситарэн шогыжо. Пашачэ клас полшымо дэн партий ончыктымо корно дэн кайэн 22 миллион тыгыдэ йал озанлык колхозыш ушнэн толыт. Йал озанлыкыштэ совхоз дэн колхоз талышнэн пэнгыдэмдалтыт. Ты социалистичэский озанлыкым эн кўлэш машина ўзгар дэн вийангдэн шогат.

Социализмым крэдалмаш дэч посна ышташ ок лий. Социализм озанлык ваштарэш кулак, торговой, поп, молла, карт, шола, пурла оппортунист-влакат кучэдалыт. Партий чыла тыгай тушман-влак дэн кумдан, чот крэдалэш.

В. И. Лэнинын „кө көм сэнга“-манмыжэ ик вэлкэ— социализм могырыш лупшалтын. Олалаштат, йаллаштат социализм сэнгэн. Йал озанлык дэн промышлэныс ик кугу озанлыкыш ушна. Йал озанлыкым промышлэныс вүдэн нангайа. Ола дэн йал коклаштэ ойыртыш лийман огыл, сатуат ваш-ваш раш коштман. Клас шотым ойыркалышэ причиным вожшыгэ питарэн-класдымэ общэствым ыштэна.

Социализм пэнгыдэммэ сэмын клас дэн клас крэдалмаш эрэ талышна. Колаш төчышө клас тугак шкэ вэржым социализмылан пумыжо ок шу. Кокымшо пәтилэткыштэ капиталист элэментым, класым тўвыт пытарман. Экономик шотыштат, айдэмын вуй ушыштыжат тошто капиталист койшым, пушым йылт йомдарыман. Чыла штэн илышэ калыкым класдымэ общэствэ шташ талын полшышо йэнгыш савырман.

Ожно капиталист кид йумалнэ илышэ тыгыдэ калык-влакат социализмым ыштат. Нимогай калыкат тидэ илыш дэч мэмнан Совет Ушэмыштэ шэнгэлан кодшо огэш лий.

Йодыш: 1. Социализм озанлык ыштымаштэ партийын корныжо могайэ?

2. П
3. М
4. С
Па
Кул
мышты
тарэш

Пәти

Пар
крэсан
Мэмна
ыштым
Тудо
план п
ный эл
выралт
крэсан
Мэмна
ничэст
шогым
планым
Пар
ныжым
план п
гар лэ
шашль
Мл
продук
кымы
общэст
далман
Мылан
кучэда

2. Пашачэ клас шэмэр крэсаньыклан кузэ полшэн шога?
3. Молян партий шэмэр крэсаньыкым колхозыш ўжэш?
4. Социализм озанлык ыштымаштэ кё торэш шога?

Паша:

Кулак, подкулачник - влакын колхоз ваштарэш шогымыштым шижын налын колхозыш увэртарыза, нунын ваштарэш крэдалза, газетыш возыза.

Пәтилэткым 4 ийыштэ тэмэн, кокымшо пәтилэткыш пурэна.

Партий вуйлатымэ почэш пашачэ дэнэ шэмэр крэсаньык социализмым план почэш шуктэн шогат. Мэмнан калык озанлык вийандымэ нэргэн социализм ыштымэ паша план 1928 ийыштак ончалтын ильэ. Тудо планым вич ийыштэ шукташ ышталтын. Ты план почэш мэмнан элна йал озанлыкан промышлэнный эл гыч промышлэнно — йал озанлык элыш савыралтын. Ты шотышто партий пашачэ дэнэ шэмэр крэсаньыкым чын, раш корно дэнэ нангайэн моштэн. Мэмнан элыштэ пашана соцсорэвнованьэ дэнэ ударничествэ почэш шарлэн шога. Тыгэ пашам виктарэн шогымэ дэн пашачэ дэнэ шэмэр крэсаньык вич ийаш планым ныл ийыштэ тэма.

Партий ончыклык вэс вич ийаш планын тўн корныжымат ончыктэн пуэн. Ты кокымшо пәтилэткэ план почэш ту пәтилэткын мучашыштыжэ машина ўзгар лэктыш тэнэйсэ дэч кок-кум пачаш йэшаралтшашлык.

Мландэ шўй, кўртнўё, шовын, сакыр моло тўрлө продукцият лукмат тугак 2-3 пачаш шукэмэш. Кокымышо пәтилэткыштэ класдымэ социалистичэский общэствым ыштэна. Ты жапыштэ клас дэн клас крэдалмаш альэ ок йом, йужо ужашыштыжэ талышна вэлэ. Мыланна олаштат, йалыштат клас тушман ваштарэш кучэдалаш тўкна. Кызытсэ сэмынак пурла дэнэ „шо-

ла“ уклон дэн кучэдалаш логалэш. Тугак партийын йэ-
динствожэ вэрч кучэдалдэ ок лий.

Йодыш: 1. Мэ могай сэнгымашыш шуын улына?

2. Кокымышо пәгилэткын мучашыштыжэ клас шотышто
могай вашталтышлык лийэш?

3. Кокымышо пәтилэткыштэ фабрик-завот сату мо чоло
кушкэш?

Паша: Тэндан колхоз ончылно могай паша шога, возыза.

Мэ социализм илышыш пурышна.

— Магнитогорысо домна суткаш 900 тон чойы-
ным пуа.

— Сталинградыезэ трактор завод кэчэш 135 трак-
тырым луктэш.

— Москосо Сталин авто-завод кэчэ йыда 50 угла
автомобильым луктын шога. Кызыт тыгай увэрым
кэчэ йыда газэт увэртара. Ожно ты шотым ыштымэ
огыл, колашат ок лий ильэ. Тунам тыгай завод-влак
лийын огыг ул. Тыгай завод-влак пәтилэтний (вич
ийаш) план почэш ышталтыныт.

Кызыт шүдө дэнэ тыгай кугу завод-фабрик, шахтэ
электричэски станцэ шталтыт. Сталинград дэн Харь-
ковышто кугу трактор завод, Моско дэнэ Нижний-
ыштэ автомобиль завод, Саратовышто комбайын за-
вот пашаш пижыныт.

У
Днэ
шуы
кыш
молс
инду
К
пэш
озан.
Кызе
саны
Кры
80—
ушнэ
пэнт
толы
шога
налэ
Э
икше
ик и
ныкт
савы
Л
циал
латэн
кэш,
лыкы
йолта
маны.
В.
тыза.
„ССС
вэсэм
Росто
могы

Урал-кузнэцкысэ камбинатат пашаш пижын. Днэпр вудысо, туньалан эн кугу элэктричэски станцэ шуын. Чэльабинскыштэ трактыр завод, Новосибирскыштэ комбайн завод шушашлык улыт. Адак шуко моло вэрэат шталтыт. Мэмнан эл йал озанлык эл гыч индустриальный элыш савырна.

Кодшо кум ийлаштэ йал илышат чылт вэсэмын, пэш кугу вашталтыш лийын. Йал озанлык тыгыдэ озанлык гыч кугу озанлыкыш-колхозыш савырнэн. Кызыт мэмнан элна мучко 62 % йорло, марда крэсаньык колхозыш ушнэн. Шуко районлаштыжэ: Крымыштэ, Кавказыштэ, Йулышто, моло вэрэат 80—90% йорло дэнэ марда крэсаньык-влак колхозыш ушнэныт. Кулак клас чылт пытаралтэш. Колхозым пэнгыдэмдэна, бригадэ пашам кэчэ йыда сайэмдэн толына. Кажнэ колхоз члэн шкэ пашажлан вуйын шога. Кө пашам шуко, сай ышта, тудо шукырак налэш.

Элыштына пашадымэ йэнг укэ. Тунэмаш йөршö икшывэ пöрйэнг, ўдрамаш-чылан тунэмыт. Тунэмдэ ик изымат кодыман огыл. Чыла кугу йэнг-влакат туныкталтыт. Мэ пычкэмыш эл гыч культурный элыш савырнэна.

Лэнинын „кө көм сэнга“ манмыжэ йөршын социализм вэлкэ лийын. Кулакым, торговойым шалатэн йөршын пытарэна. Машина ўзгар кэчын кушкэш, шукэмэш. Тыгыдэ озанлык кугу социализм озанлыкыш савырна. Комунист партийын вождышо Сталин йолташ „Мэ ындэ социализм жапыш пурэн улна“, манын.

В. И. Лэнин 11 ий ожно ойлымыжым шарналтыза. Кызыт Сталин йолташ ты нэргэн тыгэ ойла: „СССР картым ончалза. Пәтиләткэ мэмнан элым чылт вэсэмдэн (вашталтэн). Вологда гыч йүд йүмакэ, Ростов дэн Саратов гыч эр кэчэ дэн кэчывал кэчэ могырышкыла, Орэнбург дэн Омск дэч кэчывал

йўмакыла, Томск дэч йўд йўмакэ тэ ужыда кумда вэрым. Ожно ты кумда вэрыштэ ир шотышто илы-маштэ — кызыт гигант-совхозла дэнэ гигант колхозла, шуко завод, шахтэ, олала кушкыт. Ростовышто — „Сэльмаш“, Сталиноградыштэ трактр-завот, Атач курык вэлнэ Магнитогорск дэн Кузнэцкстрой. Шуко мландэ шуй, мэтал, трактор, нэфть, клопок. Ончалза йан СССР картым. Лэнинын ойлымо мутшым кузэ илышыш пуртэн шуктэн шогэна“!

Йодыш: 1. Могай кугу заводла шталтыныт, адак угычшо могай шталтшашлык?

2. Йал озанлыкыштэ могай вашталтыш лийын?

3. Кызыт илыш вашталтмэ нэргэн Сталин мом ойлэн?

Паша: Шкэ йалыштыда рэволюцо дэч вара могай вашталтыш лийын, кучык ойлымашым (статьям) возыза.

Умылтарымаш: Кучык ойлымашым йал-озанлык (колхоз) кузэ кушкын толмо нэргэн возыза.

Тўнхамбал рэволюцо лишэмэш.

Капиталист эллаштэ кризис. Милион дэн пашазэ калык пашадэ кодын, шужэн ила.

Капиталист-влак кризис дэч сар дэн утлынэшт. Сандэнэ Совет Ушэм ўмбак сарым тарватынэшт. Нуно мэмнан социалист строитэльством шалатынэшт. Социализм озанлык вийангмэ дэч лудыт. Социализм озанлык вийангмэ дэнэ шуйшө капитализмлан йоршын йомашыжэ пэрна.

Мэмнан элысэ социалистичэски озанлык вийан кушкын шогымо, вэс кугыжанысэ пашазэ калыклан социализмын кугу вийжым ончыктэн шога. Адак нунын капиталист кид йымалнэ пызырналт орланэн илымыштат шкэ капитализм ваштарэш кучэдалаш чот тарвата.

Совет Ушэм тўньасэ пашазэ-влаклан шкэ кидыш-кышт власть налаш, социализм шташ пижаш раш корным ончыкта.

Мэ сарым ынэна ыштэ. Күлэш годым шкэ мландынам, озанлыкнам аралаш эрэ йамдэ улына. Мэмнам капитализм дэч аралышэ Йошкар армияна уло. Йошкар армийым Комунист партий вуйлатэн шога. Йошкар армийым чыла СССР-ысэ пашазэ дэнэ шэмэр чот пэнггидэмдэн шогат.

Чыла пашазэ дэнэ шэмэр кресаньык шкэ элжым аралаш йамдэ.

Йошкар армийлан моло элласэ пашазэ-влакат полшат. Нуно капиталист кашакым Совет Ушэм умбак тарванымышт дэч чактарэн шогат, шкэ элысэ капиталист-влак ваштарэш кучэдалыт. Адакшэ пролетар рэволюцийлан йамдылалтыт. Чыла элласэ пашазэ класым капиталист-влак ваштарэш кучэдылмашым комунист партий вуйлатэн шога. Комунист партий чыла капиталист эллаштит уло. Мэмнан элысэ комунист партий вэс кугыжанласэ комунист партий дэнэ пырльа тўньамбалсэ чыла калыкын комунист партийыш (Комунистический Интернационалыш)—Коминтэрныш ушнэн шога. Чыла тўньасэ пашазэ-влакын капиталист ваштарэш крэдалмашыштым Коминтэрн вуйлата.

Коминтэрн тўньамбал рэволюцийын штабшэ. Коминтэрн вуйлатэн нангаймыжэ почэш чыла тўнья мучко пролетар рэволюцо шарла. Тыгэ тўнья мучко рэволюций шарлымэ дэн тўньасэ социализмыш лийшэмына.

Йодыш: 1. Капиталист эллаштэ пашазэ клас кён кидыштэ ила?

2. Капиталист-влак кризис гыч күзэ лэкснэшт?

3. Сар дэч кө арала?

4. Чыла тўньасэ пашазэ клас дэн шэмэрым кө вуйлата?

5. Кузэ тўньамбал рэволюций лийэш?

Паша: 1. Ты йодмаш почэш ойлымашым возыза.

2. Ты ойлымаш почэш кутырыза.

Сталин йолташ.

Сталин йолташын тун фамилийжэ Джугашвили. Ожно большэвик-влак полиций дэч шылын коштын. Тыгэ кошгмо годым шкэ фамилийаштым вашталтылаш вэрэштын. Йужо вэрэ тудым Нижэрадэ, Кобо, Сталин манын лүмдэныт. Тыгэ партий пашам штэн илымагычшэ Джугашвили йолташым Сталин

маныныт.

11 сүрэт. Сталин йолташ.

Сталин йолташ 1879 ийштэ Кавказэш, Грузийэш шочын. Тудо кэм ургызын икшывыжэ. Рвэзыжэ годымак подпольный кружокым почын политик пашам штэн. Тудо кружокышто Карл Марксын, Энгэлсын, моло рэволюционер - влакынат кнагаштым лудын илэн, моло пашазэ-влакымат туныктэн.

Луатиндэш ийаш лиймэжэ Сталин йолташ партийыш пурэн,

пашазэ коклаштэ йатыр пашам штэн. Школышто тудын тыгай пашажым шижын улытат школ гыч луктын колтэныт.

Тулэч вара тудо үмыржо мучко эрээк партий пашам ыштэн ила. Эн ончычшо Кавказыштэ пашам ыштэн илэн, варажым Пэтэрбургыш (Ленинградыш) кайэн. Тыштэ забастовко штымэ годым организатырлан коштын. Шуко подпольный газетым луктын, пашазэ коклаштэ погынымашлам штэн. 1912 ийыштэ моло большэвик дэн пырлыа „Правда“ газетым лукташ полшэн.

шо
ту

сы
Ви
лын

Лэ
Ту
члэ
шо

Ку
лэн
нэл
(шт

год
прэ
мөн
ман

жы
ЦК
гатэ

ыш
онч
зацэ

пчэ
торэ

П
м са
галт

Закавказийыштэ ылышэ большевик-влакын вождышо улмаш. Ленин дэн пырлыа большевик-влакын тушманжэ-мэньшэвик ваштарэш кучэдалын.

Сталин йолташ түрмаштат кийэн, Сибириштат сылкыштэ илэн. Шукым ужын, шуко йөсым чытэн. Вич кана сылкыш вэрэштын, вичканажат утлэн, талын большевик партий пашам штэн.

1917 ийыштэ, Октябр револьуций годым Сталин Ленинын эн сай, күлэш, полшышо йолташыжэ улмаш. Тунам Сталин йолташ большевик партийын ЦК-штыжэ членлан шогэн. ЦК туглан эн кугу пашам пуэн шогэн.

Граждан сар жапыштэ чыла фронтышто шуын. Кушто паша аламан кайэн шогэн, туш коштын төрлэн, ошо-влаклан сэгаш эркым пуэн огыл. Нэлэ дэч нэлэ пашам ышкэ ўмбакажэ налын шуктэн шогэн (штэн).

1918 ийыштэ ошо-влак Царицын олаш наступаймэ годымат пэш чот аралаш төчэн. Войэный штабысэ прэдатель-влакым арэ. товайыктэн, ош гвардийым мөнгө чактарэн. Кызыт тудо олажымат Сталинград манын лүмдэныт.

1919 ийыштэ Йудэнич Пэтроград ўмбака чот пижын. Пэтроград пэш шучката жапыштэ лийып. Тунам ЦК Сталиным тушко колтэн. Йудэничым тушэч кожгатэныт.

Фронтышто коштымжо годым штабыштэ пашам ыштэн. Кузэ ошо влак ўмбака каступайшашым ышкэ ончыктэн шогэн. Вэрласэ Совет дэн партий организацэ-влакым вуйлатэн шогэн.

Будьоныйын коный армийжымат Сталинын мутшо почэш организовайэныт. Войэный спэц-влак тидлан торэш улыт улмаш.

Граждан сар дэч вара Сталин йолташ калык комсарлан шогэн, варажэ ЦК-ан сэкрэтэрыжылан шогалтэныт.

1922 ий дэч вара Сталин йолташ ЦК ВКП(б) гэнэральный сэкретаржылан шогалталтын. Сталин Ленинын эн сай ученикшэ, большевик партийын вождышо. Тудын вуйлатымыжэ почэш болшьэвик-влак коллективизацэ дэнэ индустриализацэ пашам сэнэн, шуктэн шогат. Ты паша ваштарэш кайшэ пурла дэнэ „шола“ опортунист кашаклан пашам пужгалаш эркым огыт пу. Тушман-влакым комунист партий сэнэн шога.

Комунист Партий Рүдө комитэт дэнэ тудын гэнэральный сэкрегаржэ Сталин йолташ вуйлатымэ почэш пашазэ клас кугу сэнгымашкэ шуын, социализмым ышта.

Сталин йолташын тэхникым тунэмаш ўжмыжым чыла йынгат шинчат. Тудын кут условийжэ пәтиләткым ныл ийыштэ шукташ полшыш.

Эн сай ударлэ бригадэ-влак Сталин лүмэш лүмдалтыт. Эн кугу автомобиль заводымат пашазэ-влак Сталин лүмэшак лүмдэныт.

Сталиным чыла кугыжанласэ пашазэ-влакат шинчат. Тудо чыла тўньасэ пашазэ-влакын вождышо, тўньасэ револьуцын руль виктарэн шогышыжо.

Йодыш: 1. Кызыт пашазэ класын вождышо кө?

2. Сталин йолташ кушак шочын, кузэ илэн, могай пашам ыштэн?

Паша: 1. Сталин йолт. кут условийжым туныктышо дэнэ пырля кўчыкын возыза.

2. Калинин, Молотовын биографийыштым возыза.

Комсомоллан.

Лум йэда

Залыштэ

Йўк шокта.

Куанэн совымо,

Эк, куанэн!..

Ураганлак талын

Мут йога—
Паша чап уло кӧн,
Тудын
Ударник лүмжӧ
Куш кӯза..
Комсомол!
Кушкыч тый,
Пӧнгыдэмыч,
Пӧлэдыч шол!
У ылышыш,
Эл ылышыш
Пижынат тый
Чылт лүтдэ.
Фабрик паша,
Кугу паша
Вийан толэш
чот эрэ.
Партийын вуйлатымэ дэн
Мэмнан корно
Путрак вик.
Рвэзэ калык
Пэш раш умлэн,
Кӧ тугай
Большэвик,..
Кушто сар,
Кушто атак
Альэ
Паша виктармаш,
Тый тушто,
Толкач,
Бригадир.
Тый—
Пӧтилэткын
Лушкэн шогышо
Вийан памаш
Тый—
пүтүнь туньалан
Писэ кир...

Пионьэр

Комсомолым алмашташ пионьэр кушкын шога. Пионьэрыш 9 ийаш ырвэзым пуртат.

Пионьэр-влак партий дэн комсомаллан сотсиализм ышташ полшэн шогат.

Пионьэр-влак чыла пашаштат ончылно шогат. Школышто тунэмме пашам чыла раш шуктат. Мом тунэ-

12 сүрэт. Пионьэр-влак.

маш күлэш, чыла тунэм шогат. Колхоз пашаланат нуно кэртмышт почэш полшэн шогат.

Пионьэр-влак Ленинын туныктымыж почэш коч могай пашамат ыштат. Ленинын туныктымыжым эрэ тунэмыт. Молымат нуно лудаш, возаш туныкташ полшат. Колхозыш пурдымо-влакым колхозыш пурташ полшат. Колхозын пайдаж нэргэн умылтарат. Вэра дэн поп кузэ калыкым агыртарат калыклан умылтарат. У класдымэ обществым ышташ пионьэр шамыч талын полшэн шогат.

таг
дэн

йу,
Он
онч
Йон
„Йа
киде

тэн
пэнг
калас
Г.

КО

М
лизм
тэмэ
10
вэт п
вик т
капит
Кс
эллаш
лан к
Чь

ончык

Шкэ пашаштым пионьэр-влак эрэ аралэн шогат.

Тазалык аралшашлан кэчэ йыд: гимнастикым ыш-
таг. Йара жап годым тазалык пэнгыдэмдымэ модыш
дэн модыт.

Пионьэр-влак тамакым огыт шупш, аракам огыт
йу, огыт вурседал, огыт лумдыл, огыт кырэдал.
Онгыштышт йошкар галстукым сакэн коштыт.

Йошкар галстук кум лукшо дэн кум поколэньэм
ончыкта, (Коммунист паргий, комсомол, пионьэр)
Йошкар тус рэволютсий вэрч шогымашым ончыкта.
„Йамдэ лийза“, манмылан „Эрэ йамдэ улына“, манын
кидым кўш нөлталын каласат.

Йодыш. Пионьэр-влак партий дэн комсомоллан мом ыш-
тэн шукташ полшэн шогат? Пионьэр тазалыкшым кузэ
пэнгыдэмдэн шога? Коч могай пашаштат пионьэр-влак кузэ
каласат? „Эрэ йамдэ улына“, манмэ мом ончыкта?

Паша: Пионьэр паша нэргэн кўчыкын возэн пуза.

КОКЫМШО ПÄТИЛЭТКЫШ ТОШКА- ЛЫНА.

Мэ шкэнан Совет Ушэмыштэ вийан-талын социа-
лизмым штэна. Тунгалтыш пәтиләткым ныл ийштак
тэмэн шуктышна.

10 миллион дэн пашазэ дэн колхозник-шамыч Со-
вет пролетар элэш социализм илыш шташлан большэ-
вик тэмп дэн кредал тольыч, нэлэ-йосым сэнгэн чыла
капиталист кугыжанышлам öрыктарышт. Молан?

Коминтэрн пүгынъ тўнъа ўмбал пашазым моло
эллаштат пролетар (социалистичэски) рэволүтсий шташ-
лан корным ончыктэн шога.

Чын, Ленин партий вуйлатэн толмо дэн пэш шуко
ончык каймына уло.

XIV-шэ партийын сйээдыштэ индустрий нэргэн, XV-шэ—колхоз нэргэн кангашымаш лийэ гын, XVI партий погынымаш чыла социалистически фронт мучко наступайаш кангашэн нальэ.

Нэлэ промышлэнослан пэнгьдэ нэнгызим пыштышна, йол ўмбак шогалтышна. Угыч кугу фабрик-завод-влакым штышна Тыгэ калык озанлыкым нөлталаш, элнам машин элыш савураш утларак йөнлө лий. Куштылго промышлэносат йатырак кушко.

Йал озанлыкым налаш гын, пэш кугу вашталтыш уло: совхоз дэн колхоз кугу вэрым налын шогат. Тушман кулак кид йўмалнэ ындыралт илышэ йорломарда-шамыч социализм вэк савырнышт. Шырпэшталт пытышэ кўкш йыранган тыгыдэ аңа-шамыч кумда, социалистически пасуш савырнышт. Тидэ сэнгымаш пўтынэ тўнъалан пэш кугу өрмаш!

Тунгалтыш пәтиләткыштэ тушман класым — кулакым вож гычак кўнчышна. Ындэ кокымшо пәтиләткыштэ кодшо косажым вожгэ кукулэн кудалтэн кластсыдэмэ обществым шташ пижына. Тыгэ, Ленинын мутшо „кө көм сэнга?“ манмаштэ социализм капитализмым чылт сэнгыш.

Чыла производствыштат социалистический пого кэчын кушкэш. Пашадымэ, йорлылык йомэш. Йал дэн ола коклаштэ ойртыш пыта. Пашазэ дэн шэмэр кресаньыкын уш-ыңышт (уш-акылышт) кэчын почылтэш. Активность кушкэш. У койыш-йўла шарла.

Тидэ кугу паша вуйгэ Ленин партий вуйлатымэ почэш пашазэ дэн шэмэр массэ кэч мо социалистически пашаш соцсорэвнованьэ да ударничествым пуртыштат, штэн шукталтэ. Ленин партийын гэнэральный корныжым пужгалэн шогышо опортунист тўшкам (пурла, „шола“, нуно дэнэ кэлшышым) шалатышна, ончыкыжат пэнгьдэ отпорым пуаш тўнгалына.

Тўнгалтыш пәтиләткыштэ түрлө завод пашам шташ тўнгалыч. Мутлан каласэна: Сталинград дэн Харьков

тракт
завод

лэвы

Ть

машин

рэшэн

элна т

кайша

дэн на

сэнгым

Па

кумыл

Актив

шкэ к

лэктэ

Кла

огыл:

Тушма

Тугэ г

„М

укэ“, м

Йод

лэктэ ш

палэ? З.

Паш

марлаш

Кок

рак ви

ыштыш

тыр ви

дэч 6 н

дэн нэф

трактыр заводла, Нижэгород дэн Моско автомобиль завод-шамыч, Саратов комбайн завод, Урал чойн лэвыктымэ завод, молат.

Тыгэ Совет Ушэм шкэ вийжэ дэнак шкэ элжылан машинам пуаш тунгалын XVII партконфэрэнсийын рэшэнийжэ гыч ужына: Кокымшо пәтилэткыштэ Совет элна тэхникэ-эконом шотышто капиталист эллам эртэн кайшаш. Кучык каласаш: пашазэ класын, тудым вудэн нангайшэ ВКП(б)-н сэнгымашышт — историчэский сэнгымаш, манына.

Пашазэ дэн шэмэр крэсаньык социализм пашалан кумыл нөлтэн, утларак да утларак шупшылт шогат. Активность, умлымо шотшат кушкын толмо сэмын шкэ кокла гычышт пашам виктарэн моштышо у кадр лэктэш.

Класдымэ общэствым шташ куштылго пашак огыл: клас дэн клас крэдалмаш чотрак талышнышаш. Тушман клас шкэ позитсийжым куштылгын ынэж пу. Тугэ гынат, йөсө дэч лудын мэ она чакнэ.

„Мыланна большэвиклан --- налаш лийдымэ крэпыс укэ“, манэш Сталин йолташ. Мэ сэнэна...

Йодыш: 1. Социализм ыштымэ пашаштэ тунгалтыш пәтилэткэ шуктымэ мом ончыкта? 2. Социализмыш пурмо кувэч палэ? 3. Лэнинын „Кө көм сэнга?“ манмыжэ мо лийэш?

Паша: Интэрнационал шомак-шамычым возэн луктын марлаш кусарыза.

Кугу промышлэнность.

Кокымшо пәтилэткыштэ нэлэ промышлэнность чотрак вийангшаш. Ты шотышто эн кугу вэрым машин ыштышэ завод налын шогышаш. Пашажат кугу электыр вий дэн шталтшаш. Вийжэ тунгалтыш пәтилэткэ дэч 6 кана талырак лийшаш (100 млрд квт.-ч). Шу дэн нефтына ситышашлык: 1930 ийштэ 50 млн. тон

лукмо ыльэ гын, 1937 ийштэ 250 млн тоныш (тонышто 61 пут чоло) шушаш.

Электро-энергийым утларакшэ гидроэлектростанций-влак пуаш тўнгалыт (Волховстрой, Ангарстрой, Днэпрострой, Волгострой, молат).

Машиналан шуко чойн кўлэш. Йэшардэ ок лий, 1930 ийыштэ 5,3 млн. тон лэвыктымэ ыльэ гын, 1937 ийыштэ 22 млн тоныш шукташ штымэ. Тынар шуко чойыным нимогай капиталист элат луктын ок кэрт.

Йодыш: 1. Могай промышлэносым „нэлэ промышлэнос“ маньт? 2. Партий дэн Совэт правительствэ молан эн ончычак нэлэ промышлэнысым нўлталаш пижыныт? 3. Промышлэнос нўлгалмаштэ электрэнэргийын пайдажэ могай?

Паша: Ынлыдымэ шомакым возэн налын, словарым ончэн умылтарэн возыза.

Транспорт дэн свэз.

Социализм пого куштымаштэ кўртнўо корнын кўлэшыжэ пэш кугу. Тун дэч посна элыштэ улшо пўртўс пойаңлыкым, кўлэш погым промышлэнный цэнтрлаш, кўлэш районлаш кусаркалэн она кэрт. Кокымшо пэтилэткыштэ 30 тўжэм км. кутыш кўртнўо корно угыч шталтшаш. Адак тыглай корнымат (грунтовый, шоссэ) автомобиль дэн кошташ йўршылан савыршаш, кўварымат штышаш.

Мэмнан Марий областыштат Йошкар-ола-Зелэный Дол дэч посна Нижний гыч Сибирский магистраль кайшаш. Паровозшат, вагонжат шолдра лийшаш, адак корнышкыжат электрификацийм пуртышаш.

Вўд ўмбал прокот, кўшнўо чонэштулшэ йэропланат шукэмшаш.

Тылэч посна автомобиль шуко йэшаралтшаш: талук йэда 300—400 тўжэм автомобиль лэкташ тўнгалшаш. Тынар автомобиль лиймаштат „ындэ имнўэ

ок кў
тўнгал
Ва
лэфон
Са
маши
шыма

Йо
могай
ышты
кучэн
Па
тэтрад

Со
гэлан
тыгыд
дэн к
ийшкэ
Со
вашта
марда
шаш м
То
тышто
корны
Мо
Эн
комба
ўйанг
лэкты
пашал
Ты
крэдал

ок күл“ манаш ок лий: тудо альэ эрээк күлэш лийаш тўнгалэш.

Ваш-ваш кыл кучымо нэргэштат (свәз) пошта, тэлэфон, радио шуко лийшаш.

Садлан мыланна класдымэ обществым шташлан машин штышэ завогтшымат, элэктропромышлэностьшымат, радиоиндустрийжымат кумдан шараш логалэш.

Йодыш: 1. Социализм ыштымаштэ транспорт дэн свәзын могай күлэшыжэ? 2. „Транспорт“ манмашкэ могай корно ыштымаш пура? 3. Калык ышкэ коклаштыжэ мо дэн кылым кучэн шога?

Паша: Тэхничэский шомак-шамычым марла умылтарэн тэтрадэшда возыза.

Йал озанлык.

Совэт власть дэч ончыч йал озанлыкна пэш шэнгелан кодын тольо. Мландым шкэ вуйа кучылтын, тыгыдэ ангалан шэлэдэн, акрэт годсо коча тарман дэн коркалэн мландым локтылна вэлэ. Шурно ий гыч ийшкэ начар шочын тольо. Пырчат, кургат шагал лий.

Совэт власть лиймэкэ ижэ йал озанлыкын чурийжэ вашталтэ. Пэрвой пәтилэткыштак 63% йорло дэн марда озанлык-шамыч колхозыш ушнышт, мландэ пашаш машинам пуртэн киндэ лэқтыш йатыр йэшаралтэ.

Толшаш кокымшо пәтилэткыштэ йал озанлык шотышто мо штышаш күлэшым 17 партконфэрэнсий раш корным ончыктэн пуыш.

Могай гын вара тидэ корно?

Эн пэрвойак йал озанлыкыш машинам (трактыр, комбайн,) пуртэн колдымо дэн, мландыжымат у сэмын уйангдаш пижмэ дэн (химическоэ удобрение) киндэ лэқтышым нөлталаш утларак йөнлө лийшаш. Тидэ пашалан совхоз дэн колхозла кўлынак пижыт.

Тылэч посна мыланна кукшо ий дэн (засуха) чотак кредалаш пэрна. Мэмнан элыштэ вэрын-вэрын ий

йэда кукшо ий лийэшат, милион пут дэн киндэ арама лийэш: когарга.

Вольык ашнымаш сайэмшаш, вольык вуйжат йэшаралтшаш. Адак тэхничэский культурым утларак үдэн, куштулго промыслэностылан сырьом йэшарэн, пашачэ дэн кресаньыкын кочмо-йумыжат, чийэмжат 2-3 кана сайэмшаш. Кокымшо пәтилэткын пытартыш ийштыжэ киндэ лэктыш 1,300 млн цэнт. шушаш.

Тынар киндым налашлан йал озанлыкыштэ күлэш рэволютсийм штыдэ ок лий. Тидэ рэволютсийм машина-шамыч шташ тунгалыт. Кокымшо пәтилэткыштэ ий йэда 170 түжэм трактыр лэкшаш. Мучашдымэ МТС колхоз дэн совхоз пасум савыраш тунгалэш. Соцсорэнованьэ дэн ударничэствэ чотрак вийангшаш.

Тидэ вэлэ огыл. Йал озанлыкышкат электрificationийым пуртэн колдышаш, пашам куштылэмдышаш.

Мыланна машин кучылт моштышо пашазэ-шамыч (тэхничэский кадр манмэ) күлыт. Чылаланат тэхникым, наукам палэн налдэ ок лий, тунэмаш күлынак пижман.

Тидэ шот дэнэ мэмнан сойуз мучко школыш шудымо чыла йочалан йоча пөрт почшашлык, кумдыкэш лу ий тунэмашым пуртышашлык; иктэ коддэ кнагачэ лийын, вара тэхникэ шинчымаш шотыштат Йэвропышто пэрвой вэрым налына.

Мэмнан сэгымынам ужын моло кугужанласэ пашазэ дэн шэмэр-влак шкэ капиталисыштым сұмырал шуаш талын пижыт. Шукэш огыл тунья мучко социализм ышталтэш.

Йодыш: 1. Колхоз озанлыкын ышкэ вуйа озанлык дэч могай ойыртышыжо уло? 2. Могай озанлыкым социалистически озанлык маныт?

Паша: 1. Тэхничэский мут-шамычым марла умылтарза; 2. Ышкэндан колхозыштыда паша кузэ каймэ нэргэн ойлымашым возызз; 3. Йал озанлык нэргэн 2-3 лозунгым возыза.

МА

рэн
маш

—с

Дол
луга
лан
Йоб

онч
онга
кэд
Йоб
15
шты
та;
чол

зав
муж
лук

тыш
паш
зав

ком
ыш
куб
ыш

12-

МАРИЙ КУНДЭМ 10 ИЙАШ ПАША

Промышлэныс.

СССР элым индустрийангдэн, промыслэнсым шарэна гын, вэс капиталист кугыжаныш машина нал-маш гыч утлэн кэртына.

Кундэм индустриянгдымэ промыслэныс шарымэ, —социализм илыш ыштымынам ончыкта.

Кундэм пич чодра гыч 104 киломэтран Зэльоный-Дол гыч Йошкар-олашкэ чойын корно ыштымэ. Вэт-луга чодра вэл гыч Йул вудышко чодра шупшыкташ-лан чойын корно уло. Тэнэй Дубовый Мадар дэн Йёшкар-олаш чойын корно шукталтэш.

Тидэ визымышэ ийштэ промыслэныс паша шуко ончык кайэн. Тыгай заводла-шамыч ыштымэ: 3 раман онга пүчкэдымэ Красногор завод; 2 раман шпал пүчкэдымэ Дубовый завод; 2- раман онга пүчкэдымэ Йошкар-ола завод. Йошкар-ола кэрмыч завод талукэн 15 мильон кэрмычим луктэш; электро вий дэн йонгыштымо вакш талукэш 10 түжэм тон ложашым йонгышта; йытын үй лукмо завод талукэш 3 түжэм тон чоло үйым луктэш.

Йуриныштэ портшкэм йөрмө дэн коваштэ ыштымэ завод йэшарэн ышталтэш. Кызыт талуклан 70 түжэм мужыр пижгомым да 80 түжэм портышкэмым ыштэн луктэш.

„Красный Стэкловар“ дэн „Мирийэц“ йанда заво-тышто чарныдэ йүлшө конгам шындылмэ, садлан пашажат кок пачаш кугэмын. „Лэнин“ лүман йандау завогыштат тыгай комакак шындалтэш.

СССР-лан куго у тэхникэ үзгаран Лопатин чодра комбинат ышташ тўнгалмэ, тэнэй йужо цэхшэ пашам ышташ тўнгалын. Тидэ комбинат талукэш 306 түжэм кубомэтр пүчкэдымэ, шэлмэ тўрлө строй матэриалым ыштэн луктэш.

1932 ийштэ Элнэт чодрахимкомбинат ышташ тунгалалтэш. Тыштэ смола, канифоль, скипитар тылэч молымат ыштэн лукташ тунгалыт. Йошкар-олаштэ клинкэр кэрмыч (мостовойлан) ыштэн лукмо завод шындалтэш. Талукэш 12 мильон кэрмычым лукшашлык. 1931 ийыштэ йытын муш ыштымэ 5 завод ышгаш тунгалмэ. Кызыт йужышт пашам ыштат. Йошкар-олаштэ парэнгэ туржмо кугу завод ышташ тунгалмэ.

Кызыт ойлымо планын тунг шотшо тыгай: аграрно-чодра сырьо кундэм гыч промыслэно-аграрный кундэмыш лукташ. Тидэ куго корныш вочшашна план почэш палэ: 48 тужэм киловат элэктро вийым пушо стансэ ышташ (Маргрэс) пройэкт пуртымо. Тудо элэктро вий Лопатин кагаз ыштышэ, Элнэт-чодра (онга) пүчкэдышэ да Дубовый чодра химический комбинатлаштэ пашам ышташ тунгалэш.

Рэвольутсо дэч ончыч чодра пашам паровой вий дэнэ вэлэ ыштэныт. Маркундэм почмэк элэктро вий дэнэ ышташ тунгалыч. Тэвэ, 1929 ийштэ энэргий 146 киловат пуртымо ыльэ; 1930 ийыштэ — 860 киловат; 1931 ийштэ — 1600 киловат пуртымо. 1934 ийштэ Маргрэс 48 000 киловат элэктро вийым пушаш, манын ончыктымо.

Маркундэм эн куго сырьоан эл: чодра, торф ситышын уло; адак йал озанлык пашаштэ турлө тэхничэски культуур шараш лийэш.

Садлан тыгай сырьо промыслэныс шараш лийшашым ончыкта. Чодрам руэн волтымо дэнэ уто роскот лийэш, садлан фабрик заводэш строймэ ўзгарым, турлө химический продуктым, молымат вэрэшак ыштэн луктына гын пайда утларак лийэш, роскот шагалэмэш.

Тыгэ промыслэныс пашам шармэ дэн йал озанлык пашам социалистически корно дэнэ колташ йон.

Комунист партий вуйлалтымэ дэн пашазэ шэмэр марийат моло шэмэр калыктэн социализм корно дэн

пэнг
нун
мэм
Ком
сэнг

ыльэ
2
шаш
3
савр
возь
лукт
ным

шэ.

ыль
шог
паш

кон
Кыз
она
чод

паш
шаш
тым
руэ
вэр

пэнгыдын кайа. Клас тушман-шамыч — кулак, поп, карт нунын агэнтышт пурла дэн „шола“ опортунист-шамыч мэмнам социализм корно гыч корандаш толашат. Комунист партий вуйлалтымэ почэш нуным кэчын сэнгэн пытарэн толна.

Йодыш: 1. Маркундэмыштэ ожно могай промышлэныс ыльэ?

2. 5-ий пытартышэш могай промышлэныс ыштэя шуктышаш уло?

3. Маркундэмым могай кундэм гыч могай кундэмыш савраш тыршэна?

Паша: 1. Ужмо альэ шинчымэ завотта нэргэн ойлымашым возыза, завотшо кунам ыштымэ, могай продуктым ыштэн луктэш; ўмаштэ, тэнэй кунарэ ыштэн?

2. Кунарэ пашазэ уло, кузэ илат?

3. Завотыш альэ фабрикыш экскурсий дэн кайаш пла-ным возэн йамдылза?

Чодра озанлык.

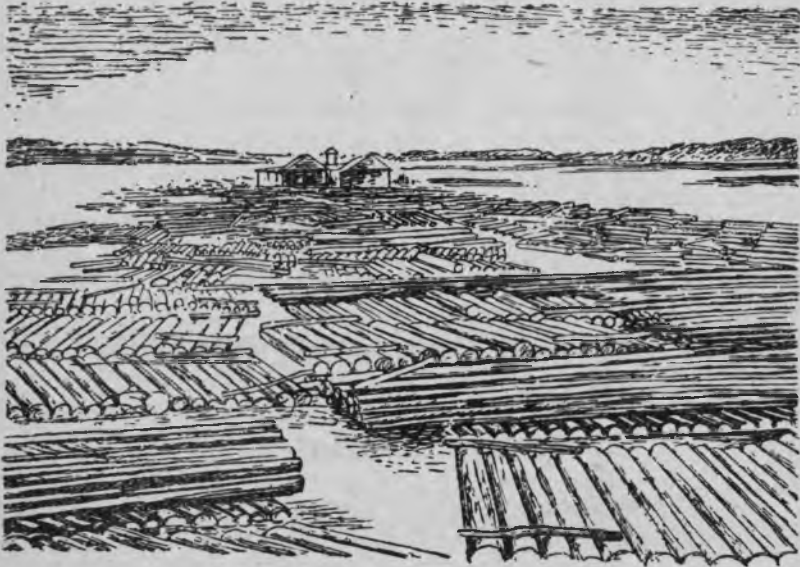
Чодра озанлык — Марий кундэмын эн кугу озанлык-шэ. Кундэмын 62% мландыжэ чодра йымалнэ кийа.

Чодра озанлыкыштэ ты мартэ йатыр экшыкшэ ыльэ. Адак кундэм чодра организатсэ ийын вашталт шогыш. Садлан лийн чодра озанлык күлэш сэмын пашам виктарэн ышташ йөсө ыльэ.

1921 ийсэ пожар чодралан пэш куго энгэкым кондыш. Тунам чылажэ 30% нарэ чодра йўлыш. Кызытат йўлшө чодрам йылт руэн, эрыктэн пытарэн онаул. Вэс пәтилэткыштэ тыгай төрсырым корангдэн, чодра пашашкэ мэханизатцым пурташ ыштымэ.

Утларакшым тидэ ий жапыштэ чодра озанлык паша йатыр ончык колтымо. Чодра волтымо энгэр-шамыч эрыктымэ. Мэльоратсий паша шуко вэрэ ыш-тымэ. Чумыр чодралан фотосийомко лийэ. Чодра руэн налмаш вэрэш, пушэнггэ кычкэ ўдалтэш. Йужо вэрэ тыгыдэ пушэнгат шындылмэ. Лұмын чодра

шупшыкташ 178 киломэгран кўртнью корно ыштымэ. 35 киломэтр кужутан трактыр дэн шупшыктымэ корно уло. Тэлым пашам пэш талын ыштымэ годым, шуко вэрэ ий корно ышталтэш.

13 сүрэт. Шоло волтымаш.

Чодра пашачэ шамычлан кызыт илышаш вэрым йөндаркалмэ. Ожно пашазэ-шамыч рок пөртыштө (зэмләнкыштэ) илэныт. Кызыт чодра румо вэрлаштэ волгыдо пөрт ыштымэ.

Чодра пашаштат у мэтод соцсорэвнованьэ, ударничество шарнэн шога. Адак чодра пашашкэ эрэак мэханизацэ вий пурэн шога. Садлан лийын пашаштат сай ушна, паша ышташат куштылго.

Чодра пашаштэ клас дэн клас крэдалмэ кайэн шога. Кулак түрлө агитатцым шарэн, чодра йамдылмэ пашам кузэ гынат кўрлаш төча. Чодра организацэ ушэмыштэ кулак, врэдитэль, опортунист шамыч

йужо
тўжван
Ма
налын
193
Чодра
тидлан
роскот
ышты
Чо
эртыш
пашаз
шашл

Йо
2.
шога?
3.
Па

Рэ
пашаз
дэнэ
лыкн
тыгы
йорлэ
сэмы
мик
В
нанг
граж
толм
лыкн
Г
1924

йужо вэрэ улыт. Нуным палэн, тушман пашаштым тўжвак луктын эрыктэн толман.

Марий кундэмыштэ чодра озанлык пэш кугу вэрым налын шога. Кундэмыштэ чодра бўджэт, доход эн кугу.

1932 ийштэ чодра озанлык пашам кугун шарман. Чодра йамдылмэ пашашкэ мэханизатсэ вийым пурташ, тидлан 6 мильон 900 тўжэм тэнгэм пуалтэш. Тидэ роскотышто 3 мильон 500 тўж тэнгэм кўртнью корно ыштыш кучыман.

Чодра озанлык пашалан 764 тўж тэнгэм кучылташ, эртышэ ийын 402 тўж. тэнгэ кучылталтын. Чодра пашазэ пөрт ышташ 1 мильон 700 тўж. тэнгэм кучышашлык.

Йодыш: 1. Маркундэмын чодражэ кунар %уло?
2. Социализмэ ыштымаш пашаштэ чодра кузэ полшэн шога?

3. Маркундэм чодра озанлык паша кузэ кушкын шога?
Паша: 1. Чодра пайда нэргэн ойлымашым возыза?

Йал озанлык.

Рэвольютцо дэч ончыч кугыжан политикшэ йал пашазэ кресаньыкым чумыр пызырэн ашнэн. Кулак дэнэ помэшыкклан полшэн шогэн. Садлан йал озанлыкна пэш шэнгэлан кодын кайэн. Эн утларакшым тыгыдэ калыкын (натсин) озанлыкшэ почэш кодын, йорлэштын. Нуно кок вэлым пызырналт илэныт. Ик сэмынжэ кугыжан политик дэн, вэс вэлымжэ экономик шот дэн.

Вий ўмбал пашазэ кресаньым кугыжа сарын нангайэн озанлык пашам йөршөш луштыртыш. Адак граждан сар жапыштэ капиталист шамыч сар дэн толмышт дэн да 1921-22 ийсэ нужна ий йал озанлыкнам чотак волтэн шындыш.

Граждан сар пытармэк, совет влась полшымо дэн 1924 ийыштэ йал озанлыкна йол ўмбакэ шогал шуо.

Кызыт йал озанлыкнам сар дэч ожсо жап дэн тагастарэна гын, тыгэрак койэш: пырчан шурно 19⁰%, тэхничэский культур 192⁰%, парэнггэ шындымэ 342⁰%, ұдымо шудо 3975⁰%, пакча 130⁰% шукэмын.

Шурно лэктыш йэшаралт кушмо тыгайэ: колхозын уржа ик га-лан 8,4 цэнтньэр лэктын, посна озанлыкын—8,2 цэнтнэр, шүлө, колхозын—6,2 цэнтньэр, посна озанлыкын—4,8 цэнтньэр.

Кызыт мэмнан шурно лэктышым нөлтымо, колхоз озанлык пэнггэдэмдымэ—эн кугу пашана.

Тидэ лу ий жапыштэ йал озанлыкна йатыр ончык кайэн. Ындэ йал озанлыкым социалистичэский корно дэн колтымо. Тидым ужын йорло дэн ик марда крэсаньык шамыч ий гыч ийын колхозыш ушнат. Кызыт кундэмыштэ 45⁰% чоло озанлык колэктывлымэ, йужо районышто 60⁰% шуктымо.

Совхоз—колхоз ыштымэ дэнэ пэнггидэ социализм чэгыз (фундамент) пыштымэ. Ындэ посна тыгыдэ озанлык олмэш районлан кэлшышэ ик түрлө сырьом ыштэн шогышо озанлык кушкын шога.

Колхоз паша вийнымэ кантонлаштэ МТС стансэ почмо. Тыгай стансэ Оршанкыштэ, Шэрнурышто почмо. Адак тэнэй шыжылан 7 вэрэ угыч МТС почшашлык.

Сотсиалистичэски йал озанлык ыштымаштэ клас тушман—кулак түрльын кредалэш. Йорло, ик марда крэсаньыкым колхоз дэч ойыраш түрльын төчат. Адак колхозыш пурэнат пашам лугаш төчат. Йужо вэрэ колхоз суртым, ұдышаш шурным йұлалтэдышт.

Вольыкым локтылшо, пуштэдышэ лийэдыш. Йужо вэрэ йалысэ активистымат пуштдымаш лийэ.

Кулак клас альэ пытэн огыл, уло вийжым пыштэн мэмнан ваштарэш кредылаш толаша.

Кундэмым пүтынь колхозыш савырэн, МТС-ым вийагдэн кулакым клас шотышто йөршын пытарэна.

Колхо
корнь
19

гайэ:
Ко

што п

Ўд

Чь

9 М

32

Им

89,067

Ко

лийма

Пр

163 л

инкуб

М

Йс

огыл?

2.

3-

пайда

4.

5.

Па

возыз

2.

тат) м

шот д

Ку

талис

тыгыд

шара

Колхоз озанлыкым вийандэн партийын гэнэральнэ корныж дэн кайэн класдымэ обществым ыштэнэ.

1932 ийаш йал озанлык паша план ыштышаш тыгайэ:

Колхоз-шамычым шараш, нуным озанлык шотышто пэнгыдэмдаш.

Ўдымо мландым 642,994 гашкэ шукташ.

Чыла агро-йөнум илышыш пурташ.

9 МТС-ым ышташ — 120 трактор лийман.

32 силос башным ышташ.

Имнэ волыкым ышкэт вийан озанлыкгэ чылажэ 89,067 вуйыш шукташ.

Колхозсо шыллык ашнымэ волык фэрмэ 70 вэрэ лийман.

Прэзэ ончэн куштымо фэрмэ 250, сөсна фэрмэ 163 лийман. Чывигым ава дэч посна шуктэн лукмо — инкубатор 8 лийман.

Мүкш ончымо фэрмэ 80 шко шуктыман.

Йодыш: 1. Молан ожно йал озанлык нөлдалалт кэртын огыл?

2. Совет власть йал озанлыкым могай корно дэн нангайа?

3. Молан колхоз озанлык ышкэт озанлык дэч утларак пайдам пуа?

4. Молан мыланна кулакым пытараш күлэш?

5. Маркундэмын 1932 ийаш йал озанлык пашажэ могайэ?

Паша: 1. Ышкэндан колхоз илыш нэргэн ойлымашым возыза?

2. Йалыштыда (колхозыштат, ышкэт вуйан озанлыкыштат) могай планым кузэ пуртэныт, кунар тэмэныт, %%-ла шот дэн ончыктэн ойлымашым возыза.

Культур паша.

Кугыжан власть чыла культурым помэшык, капиталист, кулак коклаштэ вэлэ шарэн. Пролетар дэн тыгыдэ наций коклаштэ кугыжан власть культурым шараш эркым пуэн огыл. Түрлө сэмын пызырэн шогэн.

1917 ийштэ, Октябр рэволюцышто пролэтар дэн шэмэр калык кугыжан капиталист-шамычым сұмырышт. Пролэтар дэн шэмэр властьюм ышкэ кидышкыжэ налыч. Вара социалистичэски шотан культурым ышташ тўнгалыч.

Октябр рэволюци мартэ культур паша пэш шэ-нггалнэ шогэн. Тыгыдэ калыкын — нацийын кўльтуржо утларак шэ-нггэлан кодын кайэн.

1920 ийсэ пэрэпись годым, кундэмыштэ лудын-возэн моштышо марий 10% ыльэ, (пөрйын 18%, уд-рамаш 2%) руш 38%, сұас 24% улмаш. Ындэ Марий кундэм чыла тунэмшэ обласыш савырнэн.

Йоча-шамыч шым ийаш школым чылан тунэмшашлык улыт. Кокымышо пәтилэткэ мучашэш 10 ий тунэммэ школ коч туныктымашым пуртэна. Тидэ пашалан туныктышым, тунэммэ ўзгарым ситышын йамдылалтэш.

Тошто школышто йоча-шамычым лудаш, возаш, шотлаш гына вэлэ туныктэныт. Эша ушым аңгырта-рэн вэра нэргэн каласкалэн улыт. Адак изи йоча гычак тўнгалын умылдымэ (руш) йылмэ дэнэ тунык-тэныт.

Совет школ илыш йөнум палыктэн пашалан, кна-галан туныкта. Совет школ тунэммэ дэнэ пашам пы-рля нангайа, социализмэ ыштэн моштышо пашазым йамдыла. Садлан школ пашам пужэн ышташ поли-тэхнизаций тўн йөн. 1931 ий годсэк 223 тўнгалтыш школэш политэхнизаций пусак ышталтын.

Ожно школ-шамыч шагал ыльэ. Шуко марий йа-лыштэ йоча-шамыч тунэмдэ илэныт. Ындэ рэволюций дэч вара шуко школ угыч ышталтын. Туныктышо ий йэда тунэм лэктын совет школ пашаш шогалыт. Кун-дэмыштэ тўрлө школ кызыт тынарэ уло: тўнгалтыш школ 612, ФЗС школ—8, ШКМ—33, II ступень дэнэ 9 ий тунэммэ школ—5, тэхникум—16, Совпартшкол—3, профшкол (мастарлык школ)—9, рабфак—2,

Строй
октябр
Агроп
вуз п
гыч Л
только.

Ку
почмо
клуб,
мышо
тэлэф

Ку
мыч т
листоч
маш-ш
вургэм
чийат.

Бо
угыч
трахоп
пытэн
чэрым
культ
ий йэ

Ти
мыжь
чын в

О
дэн л
газет,
лұман
тўрлө
йөрш

Ы
(кадр
мыч

Стройуч — 1, Наук шымлышэ институт — 1, 1931 ийын октáбр тылызыштэ кундэмын пэрвой кугу школжо — Агропэд-институт-ВУЗ почылто. Тудо жапыштак Комвуз почылто. Тэнэй 1932 ийын шыжылан Озан олагыч Лэсотэхничэский институт—ВУЗ Йёшкар-олашкэ тольо.

Кундэм мучко түрлө политпросвэт учрәждэньэ почмо. Район йэда лудмо пөрт уло. Шуко районушто клуб, библиотэк, радио, тэлэфон шындылмэ. Кокымышо пэтилэткэ мучашэш чыла район, колхоз йэда тэлэфон лийшашлык.

Культур, йула вашталт толэш. Пашазэ калык-шамыч тошто пычкэмыш койшыштым кудалтэн, социалистичэски шотан илышыш пурэн шогат. Рвэзэ ўдрамаш-шамыч коклаштэ тазалыклан кэлшыдымэ тошто вургэмым вашталтэн ышкэныштым куштылэмдэн чийат.

Больницэ, пэршыл, акушэркэ пункт шуко вэрэ угыч почмо. Тошто годсо йорло марийын чэржэ: трахом, кугу логар, чэхотко, удыртыш, молат ий йэда пытэн толэш. Кокымышо пэтилэткыштэ тыгай чыла чэрым түвыт пытарман. Адак кап-кыл вийангдаш физкульт кружокым почэдымэ. Рвэзэ-калык коклаштэ ий йэда пашашт сайэшт кайа.

Тидэ чыла шэмэрын культур шот дэн ончык каймыжым ончыкта. Комунист партийын наций политикым чын корно дэн нангаймыжым палыкта.

Ожно марий пэчатэ шагал ыльэ. Марий йылмэ дэн лэкшэ кнага, газет укэ ыльэ. Кызыт түрлө марла газет, журнал, кнага лэктыт. Тэнэй 200 угла түрлө луман марла кнага лукмо. 8 түрлө марла газет, 6 түрлө журнал лукталтыт. Кызыт ШКМ-лан туныкташ йөршаш марла кнага лукталтэш.

Ындэ марий кокла гыч йатыр марий спэциалист (кадр) врач, агроном, учытыл, тэхник, инжэньэр-шамыч йамдылалтыт.

Тыгэ кундэмсэ пролэтар литэратур дэн тўрлө спэциалист йамдылалтыт.

1932 ийсэ культур паша план почэш, 7 ийаш школыш 83% йочам тунэмаш налман. Пашазэ район дэнэ МТС районышто чыла йочам дошкольно шот дэн туныкташ тўнгалман.

Тыгай тэхникум-шамычым угыч почаш: вольык ашнымэ, вольык эмлымэ, мэлиорацэ, пэдагог тэхникум-шамычым. Тэхничэский дэн йал озанлык стансым 3 вэрэ почаш. Йошкар-Олаштэ „Пионьэр пөрт“, Агропэдинститут, „Дом пэчати“, „Дом свэзи“ молат ышташ тўнгалмэ.

Адак эртышэ 10 ий жапыштэ ВКП(б) Лэнин национальнэ политикым илышыш пуртымаштэ йатыр паша ышталтын. 1931 ийштэ Курык-марийлан да Марий Турэк сўаслан посна ышканышт район почэдымэ.

Культур паша ыштымаштэ шуко нэлым сэгаш, тушман клас дэн кредалаш пэрна. Культур паша социализм илышыштэ ышкэак ышталтэш, кредалаш ок пэрнэ манмэ партий корно гыч корангмэ лийэш. Тыгай уклоным пытарман.

Комунист партий вуйлатымэ дэнэ тўрлө нэлым сэгэн, клас тушманым пытарэн пролэтар шотан, национальнэ форман культурым ыштэна.

Йодмаш. 1. Кугыжан власть молан калыкым шагал туныктэн.

2. Ожно школышто кузэ туныктэныт.

3. Тэнэй совет школышто туныктымо паша могай кбрно дэнэ кайа?

4. Маркундэмыштэ культур паша кузэ кайа?

5. Кокымышо пәтиләткыштэ культур паша кузэ кайшашлык?

1. Тунэмдымэ, пычкэмыш йэнг дэнэ социализмым ышташ ок-лий.

2. С
3. П
ыштэн

Йумь

Йу
жымат
маныт.
кымат
дырат
тэныт.
началь
туньаш
нын к
По
ангырт
рэныт.
Мо
Ты
аньык
пашаз
По
льуци
чыктэ
влась
гэныт.
утлара
ан ва
Ко
кым у
молан
кулак.
ылэ л

2. Социализм элыштэ чыланат тунэмшэ лийман!
3. Наций түсан, социализмэ шотан культурым ыштэна!

Йумылан ўшанымаш (вэра) социализм ыштымаштэ мэшайа

Йумылан ўшанышэ-шамыч йумын нэргэн турлыжымат кутырат. Йумын пүрдэ нимо лийын огыл маныт. Тажамат, чэрымат, киндымат, погымат, орлыкымат йумак пуа маныт. Тэндам кырат-вурсат, индырат гынат чытэнак илыза, манын поп-влак туныктэныт. Адак йумылан, кугыжалан кумалын, төрам, начальныкым колыштын илыза, маныт ыльэ. Тидэ тўньаштэ орланэда гын вэс тўньаштэ сайын илэда, манын кутырат ыльэ.

Поп, молла, карт, шэмэр коклаштэ түрлө сэмын аңгыртарэн, кузэ йөн тугэ, калыкым лүдыктэн кутырэныт.

Молан йөра вара тыгэ туныктымышт?

Тыгэ туныктымышт пролэтар дэнэ шэмэр кресьаныкым йомдараш, пизырэн ашнаш вэлэ йөрэн. Нуно пашазэ шэмэрым оталэн илэныт.

Поп-шамыч рэволюцо ваштарэш шогэныт. Рэволюционэр-шамычым ончыктыл политсэ кидыш кучыктэн пуэдэныт. Тыгай политикишт дэн кугыжан власьжым да пойан капиталист-шамычым аралэн шогэныт. Нунымытлан пролэтар дэнэ шэмэрым пызыраш утларак йөн лийын. Адак пролэтар дэнэ шэмэрын пойан ваштарэш клас дэнэ кучэдалмыжым чэрэн шогэныт.

Коч могай вэра пролэтар дэнэ шэмэр кресьаныкым ўнгышо лийаш туныкта. Нунын тыгай лиймышт молан йөрэн? Ўнгышө, лүдшө йэнгым капиталистлан, кулаклан пызыраш йөнум ыштэн, вүр йўашышт каньылэ лийын.

Йумылан инанымаш нимогай пайдам ок пу, энгэ-кым вэлэ конда. Тыгак илаш тўнгална ыльэ гын, эксплоататор капиталист, кулак кид гыч утлаш ок лий ыльэ.

СССР-штэ тўрлө калык уло. Тўрлө калык тўрлө вэрам кучат. Тидэ вэра сай, тудо вэра осал манаш ок лий. Чыла вэрат осал улыт. Коч могай вэра илышым ончык колташ ок полшо, озанлыкнам йорлэштэн шэнгак вэлэ шупшэш. Марий вэрам нална гынат, кулаклан, картлан, мужангчылан, шувэдышылан вэлэ пайдам пуа. Йумылан ушанышэ-шамыч чэркыш коштыт, отышко мийэн вольыкым шўшкылыт, уто роскотым кучат, паша жапым эртарат. Адак тазажат, сусыржат чэркыштэ ырэсым, йумоґам шупшалмышт дэн пижшэ чэрым пыжыктылыт. Поп, молла, карт, омо ужшо оксам пэш йөратат. Адак поп, йакын, молла уржам, шўлым йэдак шот дэн ругам погэн коштыт ыльэ. Пайрэм роскот эрэ кушкын.

Вэра шэмэрын ушыжым агыртара, пролэтар дэн шэмэр крэсаньыкым пойан ваштарэш тарванышашыжым чара, нуным ваш-ваш сырыкташ вэлэ полша.

Моло кугыжанышлаштэ капиталист, помэшык-шамыч вэра полшымо дэнэ кызытат пашазэ дэнэ шэмэр крэсаньыкым чот пызырэн илат.

Мэ пашазэ дэнэ шэмэр крэсань-шамыч социализмым ыштэна. Совет элнам индустриандэн, совхоз дэнэ колхозым шарэна. Йалыштат, олаштат капиталист, кулак кучам пытарэн класдымэ обшэствым ыштэна.

Тидэ кугу пашаштэ вэра чаракым шында. Тэвэ мутлан налына: поп, молла, карт крэсаньыкым колхозыш пураш чарат; колхозник-шамычым сарыш нангайэн пытарат манын, вольык дэн кумалаш шўдат, тўрлө омым ужыт, шойакым шаркалат.

Капиталист кугыжанлаштэ крестовый походом ыштат.

Вэра амал дэн шылтыкым луктыт. СССР умбакэ сарым тарватынэшт.

Садлан мыллана вэра ваштарэш чот крэдалмаш, шойакыштым тўжвак луктын, калыкклан умылтарэн пуыман. Колхозышто, заводышто йумыдымо ушэмым (СВБ) почэдэн, шэмэрлан йумын укэж нэргэн, вэран осалжэ нэргэн чарныдэ умылтарэн шогыман. Пашазэ дэнэ шэмэр кресаньыкым вэра ваштарэш крэдалаш, кулак ой пытараш тарватыман.

Вэра — уш аныртаршэ йад!

Йумыдымо ушэмым почын поп, кулак ваштарэш талын крэдалына!

Йодмаш: 1. Вэра кёлан кўлэш?

2. Вэран могай осалжэ уло?

3. Пашазэ дэн кресьянлан вэра молан ок кўл?

4. Вэра ваштарэш кузэ крэдалман?

Паша: 1. Вэра ваштарэш возымо почэла мутым тунэмза.

2. Вэра нэргэн стэнгазэтыш возыза.

3. Вэра дэнэ могай чэр шарла, кунар роскот лийэш, ойлымашым возыза?

„Кугэчэ“

Урэмыштэ поп коштэш,

Кычкыра,

Магыра,

Пөрт гыч пөртыш ошкылэш,

Пурэда,

Лэктэда,

„Йумын вўдым“ шыжыкта,

Урмыжэш,

Ломыжэш,

Ырэсым шуйкала.

Мийэн пура Ондон дэк,

Тазан илшэ сай йэнг дэк

Чэрлэ йэнг вашакан

Ырэсым тушка Ондонлан...

Жап эрта, Онтон мэрча...
Кочкаш ок лий, вуй йыча...
Ондон тўрвө пуалальэ
Йошкаргальэ, шырча нальэ.
Ондон ок кай доктыр дэк,
Ошкылалэш мужанг дэк.

Мужанг ужэш пэшак раш:
Уло сорта чўктышаш...
Сур вўлым кычкада,
Ондон олаш йорталта,

Манастыр гыч манастырыш
Ондон коштэш ола мучко, —
Ок парэм садак тўрвө,
Шарла чэр могыр мучко.

Онтон колыш.. ончыклан
Шоналтыман мариьлан:
Поп рэсым шупшалмэш
Арун илэ-сай лийэш.

И. Алэксэйэв.

Паша: Тидэ почэла мутым кнага дэч посна лудшашын
тунэмман (найзусть).

В и я
Колхо
Комсо
Й од
Кнага
Нэмы
ончи
Кыч
Ерига
М а л
О р д
Кому
К ы л
Ойыш
Тунэ
Эвиг
Кок
Эвск
Пэло
Кузе
Окть
Индэ
Чум
па
Ной
К о в
ма
Изи
па
Кузе
Кид
Муг
Йыл
Ож
ш
О й
м
Тул
Ш
в

ВУЙЛЫМАШ

Тўғалтыш пэл ийлан.

Вийаш ой	5	Марий йылмыштэ мут-шамычым шотыш-дэн тўрлб тўшкалан шелэдыма	57
Колхоз пасу паша	—	Лум мут мумаш — Финляндии	—
Комсомол	6	Польшо	58
Йодышан ой	8	Германи	59
Кнагазэ	—	Койыш мут палымах — Франци	60
Нэмыч пионьэр-шамыч пашанам	—	Палэ мут мумаш — Китай	61
ончышт	9	Чот мут — Школ	64
Кычкыралмэ ой	11	Лум алмаштышэ мут мумаш — Чо-дра пашашкэ	65
Еригадэ мур. Мухин. Н. С	12	Ушэм мут-дэн ушэм ужашла — Ушым пургыш	68
Мэлын мут	13	Йук онгаргыш мумаш — Лагэрыш кайат	70
Ордыж ой	15	Йошкар армий куатан	74
Комун погынымаш	—	Мут почэшлык — Совет сайлымаш	75
Кыдэжан ой	17	Койыш мутым умьлтаршэ мут — Каври-дэн Васи	77
Ойышто мут-влакын вэрышт	19	Тўрлб ой	80
Тунэмшэ	20	Ворошилов колхоз	—
Эвikan сэрмашыжэ	21	Шижэ эр	81
Кок точко шнндымаш	24	Мут вож — Колхоз школ	82
Экскурсий дэн миймаш	26	Тўрло ой	83
Пэлонган ой	27	Мут мучаш — Экскурсий	84
Кузэ мэ зайомым нална	—	Мартын 8-шэ пўтынь тўньамбал шэмэр Удрамаш кэчэ	86
Октябрь рэволутсий	29	Возымашын лэкмыжэ	87
Индэшымышэ йанвар	30	Айдэмын тўг годло возымыжо	—
„Чумыр вий“ колхозышто Октябрь пайрам эргарымаш	33	Возымашын тўрланэн толмыжо	89
Нойабрын 7 шэ	35	Марла возымашын лэкмэ корныжо	90
Кончэн ончыктымаш (драматизаций)	36	Марла кнага лэкташ тўғалмаш	92
Изи большевик-шамычын кугу	—	Октябрь рэволюцо дэч вара лэкшэ марла кнага-влак	93
Кузэ йылмэ лэктын	43	Марий йылмын илыш корныжо	95
Кид йылмэ	45	Марий йылмэ дэн кумытэрак кутырмаш	96
Муг йылмэ	46	Индустрийым нёлтэна. Олык марийла	—
Йылмэ молан кўлэш	48	Тудак, Курык марийла	97
Ожно посна мут дэн йук могай шотышто шогэныт	50	Тудаак Эрвэл марийла	98
Ой шотэш посна-посна мут дэн кутырмаш	52		
Тушманым йбршэш пытарэна	—		
Шкэт мутым ойыш савырмаш	55		

СССР Ушэм ыштэ шуко түрло	Инандармаш	136
йуылмэ лумо нэргэн	Роспискэ	137
Национальный политик нэргэн	Йодмаш	—
Чыла шэмэр ик гайак	Ой пидыш	138
Йылмэ илыш	Соцдоговор	144
Йылмэ вашталмаш	Отчот	146
Йылмыштэ йук вашталмаш	Газэт паша	147
Йук лэктын вочмаш	Газэтын күлэшкэ	—
Илыш вашталгэш—Олык марийла	Газэтын могай отдэлжэ уло	148
Тудак, Эрвэл марийла	Газэтын йылмыкэ	150
Тудак, Курык марийла	Замэткэ	151
Йылмыштэ мутын түсыжо ваш-	Социализм паша	152
алтмаш	Ожньышо Росий	—
Топто мут йомэш, у мут кушкэш	В. И. Лэнин	155
Илышыш у мут пура	Лэнин кэчылан живой газет	157
Клас дэн клас крэдалмаш	Партийын гэнэрал ый линьыжэ	159
Кутырмо дэн возымо	Патилэткым 4 йыштэ тэмэна	161
Школышто кино сүрэт ужмым	Мэ социализм илышыш пурышна	162
каласэн моштымо	Туньамбал револьуций лийшэмэш	164
Докладым колышт моштымо	Сталин полташ	166
Бригадир толын	Комсомоллан	168
Доклад ыштымэ	Пионьэр	170
Экскурсий	Кокымышо пәтилэткыш	
Йыван бригадын докладлан йам-	тошкална	171
дылмыжэ	Кугу промышләнность	173
Йыван бригадын докладшэ	Транспорт дэн сөвазь	174
Лудмо кнага нэргэн мут-	Йал озанлык	175
ланымаш	Марий кундэм 10 ийаш	
У йал. Н. С. Мухин	паша	177
Школ выставкыштэ умыл-	Промышләнность	—
тарэн моштымо	Чодра озанлык	179
Школ выставкэ	Йал озанлык	181
Күлэш кнага возымаш	Культур паша	183
Анкэта	Иумылан ушанымаш социализм	
Увэртымаш	ыштымаштэ мэшайа	187
Справкэ	Кугэчэ	189

36

37

—

38

44

46

48

—

49

50

51

52

—

155

157

159

161

162

164

166

168

170

—

171

173

174

175

—

177

—

179

181

183

—

187

189

Акше 75 ырш.
Цена 75 коп.
У-12 н.

5159

Мар. л.
3-465

Афанасьев П. А., Мухин Н. С., Ямбаретов И. Л.,
Охотников Ем. Г., Иванов С. Д., Топоров Н. А.

УЧЕБНИК МАРИЙСКОГО ЯЗЫКА
для 4-го года обучения

На марийском языке
(лугово-восточное наречие)

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧЕБНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
Москва, Кузнецкий мост, 38.

Map. Г.
3-465